

Гайнріх Гайне

Твори

2

Державне видавництво України

ГАЙНРИХ ГАЙНЕ

ВИБРАНІ ТВОРИ

ЗА РЕДАКЦІЄЮ
ДМ. ЗАГУЛА

ТОМ ДРУГИЙ

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ
Харків • 1930 * Київ

ГАЙНРИХ ГАЙНЕ

СУЧАСНІ ПОЕЗІЇ
—
РОМАНСЕРО

НАНОВО ПЕРЕКЛАВ, ЗРЕДАГУВАВ І ПОЯСНИВ
ДМИТРО ЗАГУЛ

ВСТУПНА СТАТТЯ
ОСВАЛЬДА БУРГАРДТА

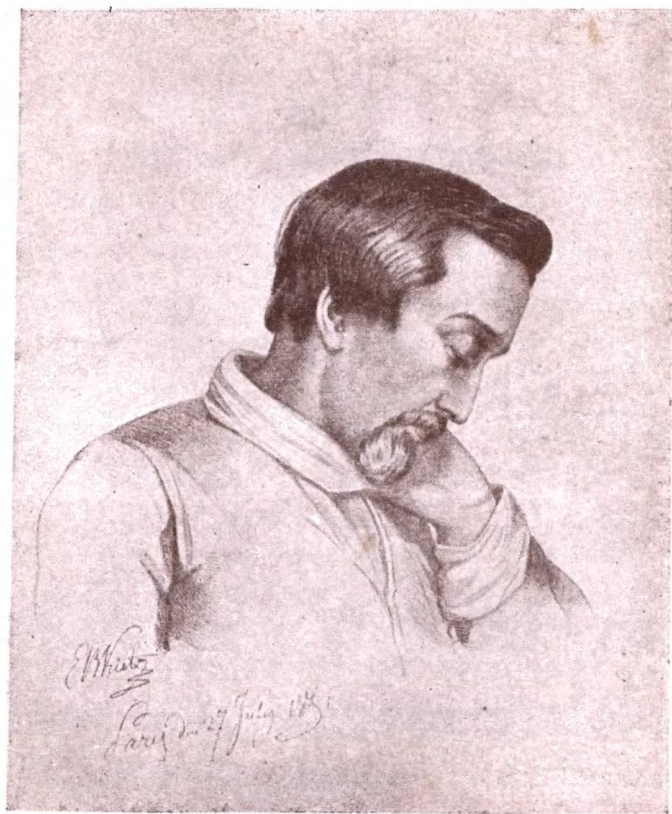
ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ
Харків * 1930 * Київ

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літопису Українського Друку“, „Картковому репертуарі“ та інших покажчиках Української Книжкової Палати.

*Обкладинка
худ. Б. Крюкова.*

Зам. 393.

Гайнріх Гайне
(3 портрета Кіра 1851 р.)

ГАЙНЕ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ.

I

Мабуть нікому з чужоземних поетів не щастило в українській літературі так, як Гайнріхові Гайне. Ще за життя поетового деякі з його римованих творів почали з'являтися українською мовою по журналах. Так, у „Зорі“ за 1853 рік надруковано вірша „Ein Weib“ у перекладі Б. А. Д(ідицького) і ще один переклад якогось Т. М. під заголовком „К Емілі“. Цитуючи у статті своїй („Зоря“ 1892) ті переклади, Маковей зазначає, що писані вони „язичієм“, мовою не то українською, не то російською. Він посилається також на переклади Навроцького (від року 1859-го), що їх Петров згадував у своєму „Очерку літератури“, зазначивши, що мали вони інший метр, і що їх скорше можна було назвати переказом, а не перекладом.

Далі мусимо згадати серед найдавніших перекладачів Гайне Михайла Старицького і Воєводи Шашкевича; перший з них переклав 7, а другий 15 поезій Гайне. Переклади Шашкевича почали друкуватися року 1862; тепер вони мають значіння лише історичне. Галицький діалект і невдалий добір епітетів затруднюють розуміння віршу і здебільшого дають текст, зовсім не адекватний оригіналові. Зразком може бути Шашкевичів переклад Гайневої поезії:

Ich wollt, meine Schmerzen ergössen
Sich all in ein einziges Wort;

Коб так в одне слово
Всю болізь перелляти,
Пустив бим го в вітрами
Веселими гуляти.

Вітрів гуляща сила
До тебе б го подула;
На кождім місці все бись
Те больне слово чула.

І ночію, коли-бись
Ти очі вже замкнула,
В найтвердшім сні ти болі
Мойого слова б чула.

Проте заслуга Шашкевича в тому, що він перший подав нам у перекладі вже цілу низку поезій.

Кількість перекладів, яку дав нам Михайло Старицький, удвоє менша. Дебютував він 1865 року в „Ниві“ перекладом Гайневої „Сосни“; 1881 року в „Піснях і думках“ з'явився другий варіант тої „Сосни“. Переклад, якого уміщено в „Поезіях“ М. П. Старицького (Київ, 1908), є вже третій варіант (тут замість „сосни“ — „кедер“).

Переклади Старицького мелодійні та милозвучні; їхній плинності та легкокрилому ритмові немов тільки бракує ще музичного акомпаньяменту. Але переклади ті не дуже близькі до оригіналу, Старицький часто міняє метр і часто образам Гайне надає своєрідного суб'єктивного забарвлення. Ось, наприклад, перші дві строфи віршу із циклу „Heimkehr“ в оригіналі і в перекладі Старицького:

Das Meer erglänzte weit hinaus
Im letzten Abendscheine;
Wir sassen am einsamen Fischer-

haus,
Wir sassen stumm und alleine.
Der Nebel stieg, das Wasser

schwoll,
Die Möwe flog hin und wieder;
Aus deinen Augen, liebevoll,

Fielen die Tränen nieder.

В вечір хороший, ясний
Сріблом світилося море;
Нас же на скелі крутій

Мовчки окутало горе.
Слався по хвилях туман,

Скиглила чайка над нами;
Гнувся від туги твій

стан;
Руки ти мила сльозами.*)
(„Поезії“ стор. 9)

Курсивом дано вирази, що не мають собі відповідних у Гайне.

В оригіналі метр — ямбічно-амфібрахічний, у Старицького — дактиль, а стиль його перекладу — то стиль російського романсу, який ані трохи не нагадує стиль Гайне. Проте ніхто не заперекуватиме чарівності того ліризму, який почувається і в останніх двох (тут не наведених) строфах. Зауважимо також, що загальний кольорит віршу у Старицького інший, ніж у Гайне: в оригіналі дано картину моря, залитого промінням вечірнього сонця, а в перекладі — місячний краєвид („сріблом світилося море“).

*) Для порівняння наводимо ці строфи в перекладі Лесі Українки, дуже близькому до оригіналу:

Вечірні проміні ясні
По хвилях миготіли,
Біля хатини самотні
Мовчазні ми сиділи.

(Леся Українка „Твори“ т. IV, ст. 45).

Все море вкрили тумани,
Вгорі чайки кружляли;
А сльози милої дрібні
З очей на руки впали.

Це більше варіяція на ту саму тему, аніж переклад.

У Федьковича маємо лише три переклади з Гайне (перший з'явився 1872 року), але на них цікаво спинитися, як на зразках, де проблему перекладу трактується інакше, ніж ми звикли її трактувати. Тут маємо спробу прищепити рідній літературі запозичений сюжет, перенести дію з чужого на рідний ґрунт; так би мовити, „українізувати“ чужу тему. Отож маємо у Федьковича замість Лорелія „Сокільську княгиню“, замість Райну — Черемош; а в „Прощі“ кевлярська мати божа перетворилася на „київську пречисту“, хорий юнак — на „козака молоденького Івана“, який іде помолитися за свою Оксану. Стиль теж українізовано: подибуємо такі вирази, як „доле моя, доле“, „мамо моя, мамо“.

Франко у своїй брошурі „В дорогу“ трохи собі підсміювався з цієї спроби Федьковичевої „українізації“:

Ось по лівій руці
Сокільські дебри цікаві.
Сюди наш Федькович живцем переніс
Гейнівську Льорелею,
Та так надоїв їй Федькович і ліс,
Що бовтнулась в вир під кручею.

Справжню еру у перекладах з Гайне відкриває Іван Франко.

Він залишив нам 23 переклади, серед них велику політико-сатиричну поему „Німеччина“ і прозовий твір „Фльорентинські ночі“. Українські перекладачі до і після Франка здебільшого цікавилися „Книгою пісень“ і зовсім не приділяли уваги політичним поезіям Гайне. У „Правді“ за 1873 рік хоч і видруковано „Enfant perdu“ під заголовком „Пропаща дитина“ і за підписом А... (Аркадій Йонін), але перекладом це назвати не можна; тут лише використано тему Гайне; 24 рядкам німецького оригіналу відповідають 39 рядків українського тексту, скомпонованого досить недоладно.

Франко — від інших перекладачів одмінно — зовсім не цікавився Гайневою „Книгою пісень“, а подає нам його сатирично-політичні поезії. Перший його переклад „Бабуся Грижа“ (Frau Sorge) видруковано в журналі „Друг“ за 1877 рік. Переклад цей досить далекий від оригіналу, в ньому чималі хиби, та ще до того вульґаризовано його у стилі традиції Котляревського:

. і баба страшна
Табаки зажив, — над мене лице
Нахилить, — а з носа табака тече*).

*) Текст Гайне: Es platzt die Seifenblase —
Die Alte schneuzt die Nase.

Перекл. Загула: Тут — хрусть табакерка — і царство мрій,
Мов миляна булька зникає —
Бабуся носа ськає.

Переклад політичного віршу під заголовком „1649 — 1793 — ???“, що його Франко зробив наступного 1878 року (видрукуваний лише 1925 року у журн. „Культура“) скорочує кількість рядків оригіналу, але зберігає загальний сатиричний тон, щоправда, послаблений тим, що переклад не віддає всіх галіцизмів німецького тексту, які саме й створюють трагікомічне враження. Але аналізуючи пізніші переклади Франка, ми бачимо, як швидко зростає його майстерність. Про це свідчить уже поема „Вхід до неба“, вперше надрукована 1879 р. в „Думах і піснях найзнатніших європейських поетів“. Тут перекладач віддає нам усі Гайневі галіцизми, всі стилістичні тонкощі перекладу, а подекуди знаходить і суто народні українські вирази, цілком адекватні тим варваризмам, що створюють жартівливий тон і блискучу Гайневу іронію. Так само, як і Гайне, намагається він дати галіцизм у римі (пенсіонерці — серці, люкративна — богопротивна, ексделенцій — реверенцій), бо на ній саме зосереджувалась увага читачева.

Ту саму майстерність ми бачимо і в перекладі „Німеччини“. Ця велика поема була й великим вкладом у скарбницю нашої перекладної літератури.

У вступі до своєї книжечки Франко торкається самої проблеми віршованого перекладу. Перед Франком ніхто цього питання не ставив на теоретичний ґрунт; існувала певна перекладна традиція у російській поезії, і ту традицію засвоїли собі українські перекладачі. Німецькі вірші здебільшого писані так званим „дольником“ або „павзником“, себто кожний рядок являє собою комбінацію стіп двоскладових і трискладових. Виходячи з того, що в російській літературі традиція канонізувала лише одноманітний двоскладовий (ямб, хорей) або трискладовий метр (дактиль, амфібрахій, анапест), перекладачі тим одноманітним канонізованим розміром користувалися і в перекладах з тих чужих мов, що мали іншу метричну структуру. Отож і німецький дольник віддавали здебільшого амфібрахієм, або ямбом. Лише символісти, культивували дольник, створили в російській поезії передумови для нової літературної традиції. Дольником користується Гумільов у перекладах з французької мови і Блок у своїх перекладах з Гайне. Франко, щоправда, не вживає павзника (для цього не було ще передумов в укр. літературі), але вже визнає недостатність одноманітного метру, що аніж не віддає різноманітних визерунків химерного Гайневого ритму. Отож Франко починає комбінувати рядки трискладового метру з рядками двоскладового, що й зазначив був у своїй передмові:

„Щоб хоч трохи наблизитися до сего розміру, що надає оповіданню велику свободу й натуральність, а не втомляти уха одноставним амфібрахічним розміром, як се бачимо, наприклад, в російському перекладі Заєзжого, я зважився перемішувати стрічки амфібрахічні в ямбами“.

Цього принципу Франко й додержує у перекладі „Німеччини“:

Тут ми верховодимо, тут наша власть
Судільна, безгранична.

Хай другі народи повзуть по землі,
Що чорна й прозаїчна...

Маковей у вищезгаданій статті своїй („Зоря“ 1892) визнає рацію за міркуваннями Франковими, коли каже:

„Оце ті по формі незвичайні куплети, про котрі Франко говорить у вступі до своєї книжки. Незвичайні вони для нас тим, бо се у нас новина, писати таким розміром поезію Оскільки взагалі різнорідність займає чоловіка, й мішаний розмір поезії може більше подобатися, ніж одностайний... Коли б такі розміри прийняли наші поети і вміли ними орудувати вийшла б з того нова і ефектна форма поезії“ (стор. 415).

Мусимо констатувати, що пізніші українські перекладачі не пішли стежкою Франковою: давня традиція взяла гору. Такі перекладачі, як Леся Українка, Славинський, Старицька-Черняхівська, Кримський знов додержують одноманітного двоскладового або трискладового метру.

Як спорадичне явище, ми у перекладі Б. Лепкого (журн. „Світ“ за 1906 рік) знаходимо ямбічний рядок на загальному амфібрахічному тлі:

Німецький поет я, і знає
Мене німецький край.
Як німців найкращих згадаєш,
Тоді і мене ти згадай.

У тому самому числі „Світа“ маємо також переклад В. Пачовського, дуже цікавий для нас тим, що віддає німецький дольник, дебо стає на той шлях, на який Загул став у своїх пізніших перекладах. Наводимо текст оригінальний і перекладний, щоб наочно показати, як сумлінно Пачовський тут намагався додержати Гайнєвого метру:

Ich hab' im Traum geweinet,
Mir träumte, du lägest im Grab.
Ich wachte auf, und die Träne
Floss noch von der Wange herab.

У сні я плакав, снилось,
Що в гробі ти, любя, лежиш;
Проснувся я, і сльозинка
Скотилась обличчям униз.

Ich hab im Traum geweinet,
Mir träumt, du verliessest mich,
Ich wachte auf, und ich weinte
Noch lange bitterlich.

У сні я плакав, снилось,
Що сам я без тебе став;
Проснувся я, і ще довго
Гіренько я ридав.

Ich hab im Traum geweinet,
Mir träumte, du bliebest mir gut—
Ich wachte auf, und noch immer
Strömt meine Tränenflut.

У сні я плакав, снилось,
Що ти була добра мені:
Проснувся я, і потоком
Ринули сльози рясні.

Лише четвертий рядок 3-ої строфки має в перекладі на один склад більше.

Наприкінці вісімдесятих років виступають із своїми перекладами Леся Українка та Славинський (останній під псевдонімом Стависького). У Львові року 1892 виходить їхня „Книга пісень Гейнріха Гайне“. 1909 року у Львові ж вийшла друга книжка перекладів, яка містила в собі те, що не могло ввійти до „Книги пісень“.

60 перекладів Славинського й 96 перекладів Лесі Українки (серед них велика поема „Атта Троль“) — це був величезний вклад, що й кількістю й якістю перевершував усе, що з'явилось було до того часу. Переклади Славинського непогані, але поруч з перекладами Лесі Українки вони втрачають багато. У Лесі Українки бачимо і більший хист, і більшу майстерність, а особливо таку близькість до оригіналу, якої не завжди додержує Славинський, бо іноді дозволяє собі міняти кількість строків: те, що у Гайне вклалося, приміром, у три строфи, у Славинського вкладається у чотири. Леся Українка цього ніде собі не дозволяв. Крім того, у Славинського часами пропадають метафоричні образи, які він заміняв звичайними (наприклад „життя“ замісто „пустиня життя“), а це подекуди спричиняється до знебарвлення стилю. Загалом же великих хиб ми у Славинського не знаходимо.

Переклади Лесі Українки, що тепер увійшли до 4-го тому повної збірки її творів, виявляють таку велику майстерність і довершеність форми, що можуть сперечатися за першенство не тільки з попередніми, а навіть з пізнішими перекладами. При довершеності форми Лесі Українці пощастило зберегти таку близькість до першовтворю, якої потім не завжди досягали досвідчені майстри слова. Ми бачимо напружене вдумування у зміст кожного німецького слова і намагання знайти йому відповідного еквівалента в мові українській. Там, де якогось німецького слова не можна віддати одним українським, Леся додає ще якого небудь епітета, що окреслює достотніше те чи інше поняття.

У Гайневих рядках:

Und laut aufweinend stürzt ich mich
Zu deinen Füßen.

слово *aufweinen* значно сильніше, ніж просто *weinen*, бо в ньому є й динаміка, і раптовість дії. Отож Леся Українка, усвідомивши, що одного слова плакати не досить буде, щоб віддати динаміку німецького слова, перекладає:

І кидаюсь я тобі, мила, до ніг
З гірким, безнадійним риданням.

Німецьке слово *sinnen* має значіння „думати напружено“, а тому кольорит його інший, ніж слова *denken*, яке визначає просто „думати“, отож Леся німецьке слово *sinnen* перекладає: думки-гадоньки гадав.

У Гайне вираз „*Die Hofrätin lächelte ironisch*“ слово *Hofrätin* має урочисто-комічний відтінок. Леся, це усвідомивши,

перекладає: У сміхнула сь madame іронічно. Віддавши німецьке слово французьким словом madame і залишивши французьке його написання, Леся тим самим зберегла іронічний відтінок, властивий слову німецькому.

Коли маємо у Гайне арабеску, словесний візерунок, хізм або паралелізм, Леся усі ці властивості стилю зберігає. Там, де Гайне дав в одному рядку чотири рими: (Die Kleine, die Feine, die Reine, die Eine) Леся теж їх зберегла (дівчину-рибчину, перлину, єдину).

Гайневі повтори, Гайневі метафори і словесні візерунки ми подибуємо навіть у власних поезіях Лесі Українки, *) отож у перекладах вона цілком могла перейнятися його стилістичною манерою.

1895 року вперше друкуються Кулішеві переклади з Гайне. 25 віршів це теж вкладка чимала, особливо, як взяти на увагу, що більшість українських перекладачів залишили нам по два-три вірші. Та ще вибір поезій зроблено з книжки „Нова весна“, тим часом як до Куліша перекладали тільки з „Книги пісень“.

Кулішеві переклади є зразок тої наївної маніри, де перекладач гадає, що досить віддати зміст оригіналу, нехтуючи всіма стилістичними властивостями первотвору. Отож Гайневі алітерації, половинні рими, синтактична симетрія,—все це пропадає для українського читача Кулішевих перекладів.

У двох Гайневих рядках:

Auf weiter Heid stand weisse Maid,
Grub tief die Erd mit Grabescheit.

маємо: 1) три рими, 2) цезуру, що ділить кожен рядок пополювині, 3) звуковий повтор (weiter—weisse), 4) граматичну симетрію (weite Heid—weisse Maid), підкреслену вищезгаданим звуковим повтором і римою. В рядках Кулішевого перекладу:

Копав яму заступцем
І дивну пісеньку співав.

ні одної з тих стилістичних властивостей не можна віднайти. Нічого також не залишилося від Гайневої алітерації, повтору та синтактичної симетрії рядків:

Es lag so bleich, es lag so weit
Ringsum nur kahle, kahle Heid,

у Кулішевих рядках:

Тоді поблідло навкруги,
З землею й небо помертвіло.

*) Про це див. мою статтю „Леся Українка і Гайне“ у IV томі „Творів“ Лесі Українки. Книгоспілка.

Проте не треба ці закиди застосовувати до всіх перекладних поезій Куліша. Деякі з них, як наприклад:

Б л у к а ю між квітками
І з ними сам цвіту.
Б л у к а ю, ніби п'яний,
І от, от упаду.

(Ich wandle unter Blumen) зберігають нам Гайневу анафору і досить близькі до первотвору. Але вірш, що починається рядками:

Тим від тебе утікаю,
Що тебе кохаю,

дуже мало нагадує поезію Гайне „Weil ich dich liebe, muss ich fliehen...“ Замість 2-х строф вона має аж 4 і рясніє образами, що їх ніколи не вживав Гайне: „Мій квітчастий раю, запашний мій раю“ (як звертання до коханої дівчини). Це не переклад, а вільна варіація на тему з Гайне, прекрасно стилізована під українську пісню:

Не дивись на мене, зоре,
Нехай моє горе
Занесу кудись далеко,
За безкрає море,

тоді, як у Гайне значно простіше: „Ich will dich meiden—zürne nicht“.

На початку дев'яностих років починає публікувати свої переклади Кримський, що потім увійшли у збірку „Пальмове гілля“, востаннє перевидану року 1923-го. Зі переклад, в тому числі переклад Гайневої поеми „Відлі-Пудлі“ та „Поета Фірдовсія“ (опубл. 1919) заслуговують уваги не аби-якої. Всі ці переклади майже бездоганні. Серед них маємо також ні одним із українських перекладачів не перекладену „Останню поезію“ Гайнріха Гайне (Mir lodert und wogt im Hirn eine Flut), передсмертне маячіння хворого поета.

Досить вдалі й переклади Грінченка (їх усіх 35); найперші з них побачили світ 1892 року в журналі „Правда“, де їх підписано псевдонімом „Чайченко“ (стор. 500). Наймайстерніше мабуть перекладено поезії дяку „Північного моря“, що їх друкувалося у 2 і 5 числі журналу „Нова Громада“ за 1906 рік.

Не можна обійти мовчанням і 14 перекладів Старицької-Черняхівської, що друкувалися між роками 1903—1913. Ці переклади зроблено і сумлінно, і досить близько до оригіналу.

Переклади К. Лоського ми згадаємо лише тому, що вийшли вони окремою збіркою („З Гайне“, Петроград, 1917) і містять у собі аж 26 поезій. Деякі з тих перекладів цікаві просто, як curiosia, бо в 17-му році, коли вже існувала ціла традиція щодо перекладів з Гайне, можна було ставити до перекладача більші вимоги. Переклади Лоського рясніють 1) словами з неправильними наголосами: про м і н ь (рима

до „він“), в обійма́х, в гору́; 2) чудернацькими граматичними формами: спалахнуться, в коханой моє́й, своєю шокою́; 3) реченнями, що мають неприродний порядок слів: найкращих коханой задля очей; безкрайо́ї серед пустелі́; 4) виразами, що порушують загальний стиль: фіялки белькочуть, чому оде сморі́дом мертвого тіла пропахлись в саду квітки? пахне, труситься та й плаче. 5) бакхіями (— ′ ′) там, де треба дати амфібрахі́й (— ′ ′):

„І́ велике, святе місто Кельн“,
„Вона в ліжко з сміху упала“:

(коли читати ці рядки, як амфібрахічні, то слова місто і ліжко треба „ковтати“, як ненаголошені).

2

1918 року видавництво „Серп і Молот“ у Києві розпочинає видавати збірки поезій Гайнріха Гайне в перекладі Д. Загула та В. Кобилянського („Книга пісень“ Ч. I, 1918; „Книга пісень“ Ч. II, 1919; „Нові поезії“ 1919).

Тут уже сама кількість перекладів (у Кобилянського 173, у Загула 361) красномовно свідчить про те, що ці два українські поети поставили собі велике й широке завдання; вже тоді можна було гадати, що недалеко, певне, той час, коли матимемо всі твори Гайне українською мовою. Кобилянський, рано померши, залишив поле своєму соратникові, який далі уже сам продовжував удвох розпочату працю. Отож ім'я Кобилянського, як перекладача, меркло перед ім'ям Загуловим: Загул випускав свої нові переклади, а в збірках, що їх випустило вид. „Серп і Молот“ читачеві важко було розрізнити, що саме належить Загулові, а що Кобилянському. У цьому виданні Гайневих творів, що друкується накладом ДВУ, Загул віддав належну шану своєму колишньому партнерові: подаючи нам — вичерпуючу певне — бібліографію українських перекладів із Гайне, він точно зазначив, що саме належить Кобилянському. Отож Кобилянському й ми мусимо віддати належне, зазначивши, що в деяких із своїх перекладів він досяг високої майстерності. Надто багато часу й місця забрало би детально їх аналізувати. Я відсилаю читачів лише до порівнюючої великої (15 строф) поезії „Спомин“ („Книга пісень“ Ч. I, стор. 81), де легкі та крилаті ямби раз-у-раз переходять у пеони:

Де блудиш ти тепер, в якій глухій пустелі?
Ти — мною кинута на сором, на нужду!

У своїх перекладах Загул і Кобилянський віддають метр німецьких віршів метрами, здавна канонізованими в російській та українській поезії, ідучи за прикладом таких авторитетних попередників, як Грінченко, Леся Українка, Кримський та ін.

Рецензія Б. Якубського на переклади Загула й Кобилянського у свій час констатувала факт, що одноманітний двоскладовий або трискладовий метр ані трохи не віддає багатства німецької ритміки. Рецензент зазначав, що в перекладі Льорелаяі строго на протязі всього вірша видержаний амфібрахічний розмір заколисувє читача. Перші два рядки оригіналу, що в перекладі Загуловому звучать так:

Не знаю, що сталось зі мною,
Що я так сумую в ці дні,

на думку Якубського, краще було б перекласти:

Не знаю, що сталось зі мною,
Що я такий сумний.

цебто зберегти у другому рядку ямб; до того ж цей ямбічний рядок і змістом буквально відповідав би німецькому рядкові.

Готуючи матеріал до оцього видання вибраних творів Гайнріха Гайне, Загул, — взявши, мабуть, до відому всякі критичні зауваження, — поставив собі завдання нове, а саме — перекласти Гайне метром, який відповідав би німецькому метрові. Переклади старого видання не годилися для цієї мети; переробити їх, пристосовавши до нових вимог, неможливо було; залишалось тільки одне — вдруге перекласти вже раз перекладені твори Гайне і доповнити їх свіжим матеріалом. Видання ДВУ і подав нам переклади, здійснені за цим новим принципом. Треба зазначити, що до Загула ми мали лише окрему випадкову спробу Пачовського перекласти один вірш Гайне дольником (раніше цитований переклад із журналу „Світ“ за 1906 рік). Ще одну спробу зробив Чарнецький, давши у 40 числі „Неділі“ за 1911 рік переклад Гайневої поезії „Die Jahre kommen und gehen“ *)

З цього боку в надзвичайно інтересний Кобилянським зроблений переклад Гайневого „Тангайзера“ (вірші було б „Тангойзера“), вміщений у тому ж виданні „Серп і Молот“ („Нові поезії“).

Це поезія досить велика (228 рядків), і на протязі всіх строф Кобилянський свідомо і систематично додержує дольника, який дав нам цілком правдиве уявлення про метр Гайне. Поодинокі Загулові переклади старого видання „Серп і Молот“ („Снують непритомно“, ст. 403; „Коли розлучаються двоє“, ст. 138. Книга Пісень ч. I) теж намагаються дольником віддавати Гайневі ритми.

Ґрунт для такого нового підходу перекладачів до завдання свого був підготований і російськими перекладами Блока: літературна традиція російського символізму усталила нові метричні форми.

*) За роком рік відлітає,
В гріб покоління падуть;
Тільки любов не минає,
Мої бажання не мруть.

Ще раз тебе мені взріти
І перед видом твоїм,
Вмираючи шепотіти:
Ти була для мене усмі.

Наприкінці минулого сторіччя, коли ці форми ще не були канонізовані, вірш, перекладений дольником, справляв би на загальному тлі української поезії враження метру чужого й своєрідного, цебто метр мав би інше функціональне значення, ніж в оригіналі, де павзник є явище звичайне. Отож передумови для дольникової реконструкції оригіналу створила лише нова літературна традиція. З другого боку, і переклади з чужих мов стають в руках поета могутнім засобом прищепити рідній літературі нові форми, яких вона досі не знала. Чи може переклад з усіма відтінками віддати ритм оригіналу? На це питання доведеться дати відповідь негативну. Взявши, наприклад, перший рядок Гайневої „Льореля“

Ich weiss nicht, was soll es bedeuten,

ми бачимо в ньому аж шість односкладових слів. Щоб зберегти його ритм непорушним, треба було б і в українському перекладі дати шість односкладових слів. Теоретично це можливо, але довелось би насилувати українську мову, бо нема в ній такої сили-силенної слів односкладових, якими рясніє мова німецька. Тут уже причини від перекладача незалежні (характер мови) ставлять йому певні межі, за які перейти він не може.

Отож і Бальмонт, побажавши віддати алітерацію на „l“, переклав рядок із Шеллі long lines of light — длинные линии света, цебто дав ритмічний візерунок, зовсім відмінний, бо ж в англійській мові ми мали чотири односкладових слова. Так само й англійська, і німецька мова не зможе віддати тих химерних ритмічних візерунків, що можливі у вірші українському або російському. Чудова музика Блокового рядка

По вечерам над ресторанами

пропаде в німецькому, а тим більше в англійському перекладі, бо доведеться дати односкладові або двоскладові слова в рядку, що мусів би мати тільки два наголоси.

Російський або український вірш звичайно має менше реальних наголосів і більше ритмічних варіацій.

До тогож одвертим складам (що кінчаються на голосівку) будуть у німецькій та англійській мові відповідати, переважно, склади замкнуті, а це теж до великої міри позбавить вірш музичності.

Виходить, що в перекладі здебільшого неможливо віддати цілком точно ритміку оригіналу. Тому й не варто в павзнику педантично додержувати в кожному рядку того порядку наголосів, який він має в оригіналі. Це усвідомив собі Загул, зберігаючи в кожному рядку не порядок, а кількість наголосів оригіналу. Проте в „Кедрі“ (Ein Fichtenbaum) та в „Льореля“ він мало не в усіх рядках додержує й порядку Гайневих наголосів. Це може зайва точність, але вона конче потрібна там, де ритм тісно пов'язаний зі змістом. Беремо з „Льореля“ два перші рядки другої строфи:

Die Luft ist kühl und es dunkelt,
Und ruhig fließt der Rhein;

у другому рядку ямби віддають спокійну течію Райну, тому перекладач зберігає ямбічний характер цього рядка:

В повітрі холод і тіні,
Так тихо Райн джюрчить.

Візьмімо останні два рядки четвертої строфи:

Das hat eine wundersame
Gewaltige Melodie.

Останній рядок має два наголоси, замість трьох (— ′ — — — ′); це виділяє його з-поміж інших рядків, надаючи його змістові надзвичайної ваги.

В тому варіанті, що надрукований у „Виборі німецьких балад“ („Західня Україна“ 1928), Загул ці рядки віддає так:

Потужно плыве-лунає
Мелодія чарівна;

Тут останній рядок цілком відтворює ритм оригіналу (так само у Блока: Тр е в о́ г а з а т а е н á).

В останньому своєму варіанті (I том, стор. 42) Загул ці самі рядки переклав:

Ця пісня чарівна має
Потужний такий мотив.

Тут в останньому рядку дано три слова, а тому ритм оригіналу порушено, і ритмове підкреслення змісту пропадає.

Як не можливо точно відтворити ритміку оригіналу, так неможливо й цілком достотно віддати його зміст, граматичну структуру та всі стилістичні властивості. Переклад звичайно є компроміс між двома тенденціями: 1) віддати всі мовно-стилістичні властивості чужотвору, подаючи навіть словесну форму і синтактичну структуру, незвичну для тої мови, на яку перекладається твір і 2) підшукати для всіх явищ чужої мови аналогічні явища в мові рідній. Поясню це прикладом. У поезії європейських народів серце стало штампованим образом, коли мова йде про кохання. В поезії східних народів ту саму функцію може виконувати образ п е ч и н к а. *) Отож перекладачеві й треба вибрати одне: перекласти слово буквально і тим зберегти чужий кольорит, — образ, який характеризує властиво не стиль

*) Дивись: „Персидские народные четверостишия“ (четверостишие № 533) у збірн. „Записки коллегии востоковедов“, том III випуск 2; Ленинград, 1928.

чужого поета, а східню поетику; або дати відповідний, аналогічний, у нашій поезії поширений образ — серце. Треба однак зазначити, що в першому випадку образ печінка матиме у перекладі інше функціональне значіння, ніж в оригіналі: він надто прикує до себе увагу читача, а також надасть де якого комічного забарвлення, завдяки тому, що слово це у нашій мові вживається в інших контекстах („сидить у печінках“); до того ж образ цей ще не втратив для нас своєї фізіологічної конкретності до такої міри, як образ серце. Перекладач тут може зберегти образ, незвичний для нашої поезії, або замінити його образом аналогічним, що в нашій поезії виконує ту саму функцію.

У першому випадку маємо уставлення на плян літератури оригіналу, що є відмінна від нашої, своєрідна; еквівалентом тої своєрідності й є ті властивості перекладу, що в нашій мові сприймаються, як „екзотика“. У другому випадку маємо уставлення на плян літератури, рідної перекладачеві, „користування аналогами на рідному ґрунті“. *)

Першу думку поділяли у свій час Гумбольдт і Шляєрмахер: один вимагав, щоб переклад мав певне забарвлення чужости, а другий — щоб якнайбільше зберігалось національний стиль первотвору.

Ідучи цим шляхом, Брюсов дав нам переклади віршів, що зберігають навіть конструкцію фраз латинського оригіналу. Слухаючи переклад Горацієвого „Пам'ятника“, можна подумати, що чуєш текст латинський, а не російський. Обізнаного з мовою латинською такі переклади вражають, бо він легко може встановити аналогію з латинським текстом, а також усвідомити, скільки праці довелося докласти перекладачеві, щоб до такої міри відтворити мову оригіналу. Але людину, необізнану з латинською мовою, вони лише вражатимуть своєю неприродньою синтаксою: вона так і не збагне, в чому тут суть. Коли взяти на увагу, що переклад переважно робиться для тих, хто не знав мови оригіналу, то став незрозумілим цілеве уставлення такого типу перекладів, як Брюсовські переклади з латинської мови.

На зовсім іншій позиції стоїть Віламовіц-Меллендорф, вимагаючи, щоб переклад справляв на нашого читача те саме вражіння, що свого часу справляв оригінал на сучасників і одноплеменців поета; щоб будив він ті самі думки і почуття. За цим принципом треба переінакшувати твір так, щоб у перекладі не справляло дивного вражіння на читача ті риси, які були в оригіналі явищем нормальним. **)

Ленінградський професор Баранніков подав нам цікаву розвідку про гіндуські переклади Л. Толстого у своїй рецензії на переклад Прем Чанда. Всі вони пристосовані до розуміння читача-індуса. Не

*) Так наблизно формулює це Федоров у статті своїй: „Звукова форма стихотворного переведа“. Поетика IV, ст. 54.

**) Про це див. книгу Ол. Фінкеля „Теорія і практика перекладу“ ДВУ. 1929, стор. 29 — 32.

лише замінено російські імена та географічні назви на індуські, а навіть побут російський поступився місцем для побуту Індії: маємо замість свят християнських — індуські, замість Христа — Крішну, замість євангелії — „Рамаюну“; селяни орють не кіньми, а волами. У перекладі Прем Чанда шведь Мартин став торговцем Муратом, бо до шведського ремесла всі в Індії ставляться зневажливо; отож героя з позитивними рисами аніяк не можна було залишити шведцем. Це зумовляє собою й інші зміни: коли Толстой каже, що його герой ставив добру шкіру і недорого брав, то у Прем Чанда, герой нікого не обжажує і не підмішує рослинного масла до коров'ячого і т. ін. Навіть слов'янськи Толстого замінено санскритизмами.

Цим шляхом ішли перші українські перекладачі Гайне. Ми бачимо, як у Федьковича Льорелія перетворилася на „Сокільську княгиню“, Райн на Черемуш, кевлярська божа мати на „київську пречисту“, а хорий юнак на „козака Івана“.

Слди такої українзації ми помічаємо і в перекладах (певніше: не перекладах, а переробках) Милорадовича („Українська Муза“, ст. 1008). Там у „Маврському калфі“ горда венька (у Гайне *n a l o j n i c y a*) звертається до калфа з такими словами:

Краще битись по козацькі,
Аніж плакати по жіночі.

Такі переробки здебільшого входили в українську літературу, як самостійні твори. За них згадує й Филипівич у статті „Шляхи Франкової поезії“, *) де доводить, що Франків вірш „Похорони“ є переспів Гайневої поезії; розуміється, в належній мірі українизований, бо „гайдельберзька бочка“ перетворилася тут на „Зелеміль-гору“. Переспівами треба назвати й переклади Коцюбинського (*Die Welt ist so schön* — Як красно на світі. „Календар Просвіти“ 1892).

За Федековичевим прикладом йшли й деякі пізніші перекладачі „Льорелія“. У перекладі Тита Б., під заголовком „Русалка“ надрукованому в „Зорі“ за 1887 рік, Райн теж перетворився на Черемош, а Льореліяна скея — на Чорногору.

З шумом Черемош спішить,
Чорногора в лучах тліє.

У перекладі якогось Л., під заголовком „Чарівна пісня“ опублікованому в „Зорі“ за 1894 рік, Райн перетворився на Дністр:

Спокійно Дністр пливе.

В цьому останньому перекладі, побудованому на самих чоловічих римах, своєрідно українизовано й стиль (Почоси див-ясні; ливє пісьнь сизим голуздєм).

*) Проф. Филипівич: „З новітнього українського письменства“ стор. 6.

Щоб дати уявлення, як поступово мінялося ставлення перекладача до завдання свого, подамо всі українські переклади Лвореляї в їхньому хронологічному порядку.

Німецький текст

Федькович 1886—1887

Сокільська княгиня

Ich weiss nicht, was soll es bedeuten,
Dass ich so traurig bin;
Ein Märchen aus alten Zeiten,
Das kommt mir nicht aus dem Sinn.

Не знаю, о браття, чом нині,
Такий обгортав мя сум...
А то та Сокільська княгиня
В-одно се не сходить ми з дум.

Die Luft ist kühl und es dunkelt,
Und ruhig fließt der Rhein;
Der Gipfel des Berges funkelt
Im Abendsonnenschein.

І сонце за діл вже сідав,
І мракнуть всі гори вже сном,
Лиш той ще Сокільський сияв,
Як з золота кутий шолом.

Die schönste Jungfrau sitzet
Dort oben wunderbar,
Ihr goldnes Geschmeide blitzet,
Sie kämmt ihr goldenes Haar.

А долом жасний та глибокий
Той Черемуш дикий гутить,
Як сокл, як той бистроокий,
Що совма на лови летить.

Sie kämmt es mit goldenem Kämme,
Und singt ein Lied dabei;
Das hat eine wundersame,
Gewaltige Melodei.

А д'горі княгиня прекрасна
Як з мармуру кута стоїть
І коси як золото ясні
Пустила вітрам на розпліт.

Den Schiffer im kleinen Schiffe
Ergreift es mit wildem Weh;
Er schaut nicht die Felsenriffe,
Er schaut nur hinauf in die Höh.

А долом хороший керманіч
Кедровов дарабов летить...
О, вже ж бо пора му на на-ніч,
О, вже ж бо пора му прибить.

Ich glaube, die Wellen verschlingen
Am Ende Schiffer und Kahn;
Und das hat mit ihrem Singen
Die Lorelei getan.

А тая ж княгиня там д'горі
Почала косу чесать,
А чешучи косу, як море,
Чудесних пісень співають.

А той там керманіч в долині
Забув за дарабу й за світ;
В-одно ся лиш дивить д'княгині,
Що там на Сокільськїм стоїть.

А Черемуш, братя, глибокий,
А Черемуш дикий, як біс...
А Черемуш, братя, по скоках
Ровбиту дарабу поніс.

Тит Б. 1887.

Русалка

В мене біль коло серденька,
Я не знаю, що му є;
Ах, то казочка старенька
Жаю ему завдав.

Сонце гасне, вечоріє,
З шумом Черемош спішить;
Чорногора в лучах тліє,
Жемчугами блискотить.

Он, на скелі, там сияє
Наче зіронька — дівча,
Чеше косу заплітає,
В дрібні кучері квітча.

Чеше косу, золотую
Гребінчиком золотим
І співає піснь чудесну
Голоском ніжним, тужним.

Легінь з човном зупинився
І цілий ся затрусив —
На дівчину задивився
і весло з рук опустив,

Легінь слуха, як співає —
Вир човно пірвав в глибінь;
Так русалка вчаровала,
Пропав мій сокіл-легінь.

Славінський, 1890.

І сам я не знаю, від чого
Нудьга обгортає мене,
Для чого я згадую завше
Повіря коляшна сумне.

Смеркає... Повітря темніє,
Рейн тихо, журливо біжить,
Над Рейном на кручах ще сонце
Останнім промінням блищить.

Л. 1894.

Чарівна пісня

Не знаю я, що се значить,
Чому такий сумний,
І згадка давно зникших літ
Нагадуєсь мені.

Холодний мрак уже запав,
Спокійно Дністр пливє,
На віжині шпіль засіяв,
За го́ру сонце йде.

Найкрасша діва там блистить
В зорбчя золоті,
Свого волбсся там ряхтить
Почоси дів-ясні.

Блискучим чешесь гребінцем
І піснь при тім співа,
Линє піснь сізним голу́бцем
І душу порива.

На пўтника в хибкім човні
Ся піснь веде тугу,
Не бачить він на бістрині
А бачить на гору.

Мабуть крутіж вконєць лигнє
І лодь у пўтника —
А вінная всьому́ буде
Піснь діви чарівна.

Грінченко, 1909.

Лореляя

І сам я не знаю, чого се
Такий обгорта мене сум,
І все старосвітська казка
Не йде, та й не йде мені в дум.

Стає холодніше, смеркає,
Рейн хвилю по хвилі жене,
Вершину гори осягає
Останне проміння ясне.

На кручі там краля дівчина
В промінні сидить чарівна;
Блищить вї гарне намисто,
Розчісує коси вона.

І гребенем з золота чеше
Вона золотую косу,
І пісню співає, що має
Чудову, могутчу красу.

Почувши ту пісню, рибалка
Про долю свою забуває,
Пильнує не камні підводні,
А кручу, де краля співає.

Я знаю, рибалка потоне
У темній річній глибині,
Я знаю, що то нарobili
Сумні Лорелеї пісні.

Чудової вроди дівчина
У пишному сляві зорі
Своє золотее волосся
Розчісує там на горі.

Із золота гребінчиком чеше
І пісню співає вона,
І спів той чудовий, могутчий
Далеко розносить луна.

Плавець у човні її чує, —
Журба йому серце в'ялить,
Не скель він пильнує, а з неї
Не зводить очей ні на мить.

І вже його човен розбитий
Сховався у вирі страшнім:
Втопила його Лорелея,
Втопила співанням своїм.

Заула

(1-й варіант, 1918)

Не знаю, що сталося зі мною,
Що я так сумую в ці дні,
Що казка одна стародавня
Не сходить із гадки мені.

Смеркає і холодом віє,
А Рейн так журливо дзюрчить,
Вершина гори променіє,
У заграві сонця горить.

На кручі чарівна красуня
Сидить над проваллям стрімким,
Розчісує злате волосся
Своїм гребінцем золотим.

(2-й варіант, 1928)

Не знаю, чого це й од чого
Такий на серці сум,
Що казка з часу старого
Мені не сходить із дум.

В повітрі холод і тіні.
Так тихо Райн журчить;

І пісню чарівну співає,
Навколо несеться луна,
Ніхто тої пісні не знає,
Котрої співає вона.

Заслухався бідний рибалка
В ту пісню красуні смутну,
Забув про каміння підводне
І дивиться все в вишину.

Здається, що хвилі проковтнуть
Рибалку в легенькім човні,
Бо це Лорелея вчинила
І пісеньки звуки сумні.

(3-й варіант, 1929).

Не знаю, чого та й від чого
.....
.....
.....
.....
..... дзюрчить,

Вгорі, в вечірнім промінні
Вершечок гори блищать.

Сидить красуня на кручі,
Над берегом стрімким,
І чеше коси блискучі
Гребінчиком золотим.

Намисто золотом сяє
І пісня брениць сумна;
Потужно пливе-лунає
Мелодія чарівна.

Пловця у човні на безодні
Схопив невгамовний біль,
Забув про скелі підводні
І дивиться тільки на шпиль.

Гадаю, що хвиля сповила
Нарешті пловця й човна;
Це так Лореляй зробила
І пісня її сумна.

Вершок

Сидить на шпилі крутому
Красуня чарівна,
В намистечку золотому,
І чеше косу вона.

Гребінчик золотом сяє,
Брениць її дивний спів;
Ця пісня чарівна має
Потужний такий мотив.

Пливця у човні веселім
.
Забув він підводні скелі,
Він

. покрила
.
А це Лореляй зробила
І пісня чарівна.

Отож бачимо, що лише у Славинського вперше зберігається німецький кольорит, і лише в пізніших варіантах Загула відтворюється німецький дольник. Вельми затруднює переклад на українську мову й те, що кількість рим чоловічих у ній значно менша, ніж у мові німецькій, навіть багато менша, ніж у російській. Літературна традиція суворіше обмежує поета українського та російського, вимагаючи для рими чоловічої однакової підпорної приголосної: сумна—ясна, дівчачквітча. Цієї вимоги не ставиться до поета німецького, який римує: du — Ruh, da — sah.

В перекладі Л. ми бачимо риму на німецький лад: пливе-йде, тугу—гору, золоті—рясні, — то рими не канонізовані в поезії українській, яка пішла за російською традицією.

3

Як неможливо цілком правдиво відобразити зовнішню структуру віршу, так не можливо й цілком правдиво віддати зміст. Тут теж існують деякі порушення, що навіть піддаються певній класифікації. Втискуючи словесний зміст у готову формулу, перекладач 1. випускає деякі елементи оригіналу, 2. вносить нові елементи, яких в оригіналі нема і 3. деякі елементи оригіналу замінює іншими; останній спосіб є властиво комбінація двох перших.

Візьмім для прикладу останній куплет Гайневого вірша „Рибалочка“ і проаналізуємо, як віддають його різні перекладачі.

Німецький текст:
Mein Herz gleicht ganz dem
Meere,
Hat Sturm und Ebb und Flut,
Und manche schöne Perle
In seiner Tiefe ruht.

Буквальний переклад:
Моє серце цілком скидається
на море,
Має бурі, відпливи, припливи,
І чимало перл прекрасних
В його глибині спочиває.

Володимир Шашкевич це віддає так:

Тут хвиля, як на морі,
Збере та опадає,
І одна ще перлина
На дні там спочиває.

У першому рядку випадає слово *серце*, яке вже згадувалось у попередній строфі; слово *тут*, замінивши образ *серце*, значно послаблює емоцію. Речівники *буря*, *приплив*, *відплив* замінено дієсловами *збере та опадає*.

В перекладі Кримського ця строфа звучить так:

А серце чим не море?
Чи ж мало бур у нім?
Прилив, одлив і перли
На дні його живім.

У першому рядку викинуто вираз *цілком скидається і ця* втрата компенсується формою риторичного питання, що надає більше певності твердженню. В останніх рядках маємо зміну синтаксичної структури; всі три образи *прилив*, *одлив* і *перли* поставлено поряд, що послаблює вражіння: перед тим, як перейти до образу *перли*, Гайне видержує музичну павзу, яка пропадає в перекладі.

В останній рядок внесено новий елемент — епітет *живий*, який тут може й до речі.

Леся Українка переклала:

У серці моїм, як і в морі,
Є бурі й прибої страшні,
Але й прехороші перли
В йому спочивають на дні.

Перекладачка замінює елементи *відпливи*, *припливи* новим рівноцінним елементом — *прибої страшні*.

У Загула читаємо:

А в мене серце — море,
Хвилює, б'є, шумить.
І скарб коштовних перлів
На дні його лежить.

Речівники буря, приплив, відплив, замінено, рівноцінними емоційною силою, дієсловами хвилює, б'є, шумить. Замість прекрасні перли трохи змінений образ скарб коштовних перлів, який не послаблює, а навіть зміцнює емоцію.

У наведених прикладах ми мали незначні зміни. Але перекладач може часами внести від себе стільки нових елементів, що переклад до деякої міри перестає бути перекладом, стає переробкою. Так, наприклад, остання строфа „Маврського короля“ в Гайне має такий зміст: „ніколи не відлунає його слава, аж поки з тріском порветься остання струна на останній андалузській гітарі“, а тимчасом у Милорадовича („Укр. Муза“ стр. 1007) читаємо її в такій редакції:

І співатимуть довіку,
Поки з неба світить сонце,
Сяють зорі, ходять хмари,
Поки струни не ввірвались
В Андалузі на гітарі.

Цьбто внесено низку образів, не заданих від оригіналу.

Внесення нового елемента може іноді бути й цілком доречним, коли не порушує загальної стилістичної картини, отже для рядків Гайне:

Da kam die Mutter Gottes
Ganz leise geschritten herein—

треба визнати за дуже влучну варіацію Загулова:

Виходить божа мати,
Мов тиха благодать.

Заміна одного елемента на інший часами ані трохи не міняє картини. Так маємо в Загула точний переклад:

Грама тикою служило
Обличчя любки мені,

а у Кримського:

В очах мові любки
Знайшов я весь словник.

Влучну заміну одного елемента іншим маємо в одному місці у Куліша. Ті рядки Гайне, які Загул буквально переклав:

Тримай мене, кохана,
А то я й тут впаду
До ніг тобі, мов п'яний,
А стільки людей в саду,

Куліш перекладає:

Піддерж мене, кохана,
Ув оп'яні любові,
А то серед маї дана
Впаду до ніг тобі.

Замінивши образ сад образом майдан, Куліш міг сміло викинути елемент „стільки людей“, бо він сам собою мислиться в понятті „майдан“, а це йому певне й потрібно було, щоб зберегти ту саму кількість рядків, що в оригіналі.

Іноді до такої заміни спричиняється процес асоціативного мислення; так в одному місці Гайне малює рожеві хмари, що линуть небом:

Und durch die Himmelsbläue
Die rosigen Wolken ziehn,

а Куліш дає образ, збуджений асоціацією:

І по небу голубому
Плавляють рози, рози-хмари.

Такий асоціативний образ маємо і в одному перекладі Чарнецького („Неділя“ 1911, ч. 34). Гайне дає картину осінньої нічної негоди з вітром і зливою і постать дівчини, що в самотній кімнатці стоїть біля вікна; у Чарнецького рядкам Гайне:

Ich seh sie am Fenster lehnen
Im einsamen Kämmerlein

відповідають рядки:

Пуста, самотня хата,
Заводить з вітром піч.

Внесено образ, перекладачеві мимоволі нав'язаний описом осінньої негоди.

Часами ми можемо, ані трохи не порушуючи змісту, міняти числові дані, сказати десяток замість дюжина (це властивіше українській мові), або змінити географічну назву, що не зв'язана тісно з текстом; так у Гайне:

Nach Lappland oder Afrika,
Und sei's nach Pommern,

а у Загула:

До Африк, Азій та Австралій.

Можна міняти родові поняття на видові і навпаки:
у Гайне:

Spiegelt sie sich in der Elbe,

у Загула:

Так і в річці тій відбилось;

у Гайне

Ich segne auch den Holunderbaum,
Wo du dich mir ergeben,

у Загула:

Я благословляю той кущ дорогий,
Де любка мені віддавалась.

Остання заміна цілком доречна, бо у німецьких піснях образ *Holunderbaum* трапляється часто і має яскраве емоціональне забарвлення; українське ж відповідне слово *бузина* в нашій мові виконує зовсім іншу функціональну роль. Назви дерев взагалі часто мінялися нашими перекладачами.

Так Гайневі рядки:

Du findest bald einen blauen See,
Umringt von Trauerweiden

Грінченко віддає досить точно:

Натрапиш на озеро синє,
Що в вербах сховалось гнучких.

Загул вважав за краще, змінивши назву дерева, зберегти епітет:

Ти знайдеш озеро ясне,
Над ним сумні тополі.

Настрій той самий, що у Гайне. Міняється він лише у Славинського, коли він перекладає:

Ти озеро синє побачиш,
Над озером липи ростуть.

Цебто втрачається сумний кольорит картини, якого не можуть створити липи.

Буває й заміна слухового образу зоровим і навпаки;

- Wenn du mir vorüberwandelst,
Und dein Kleid berührt mich nur.

у Загула:

Як проходиш ти повз мене,
Одяг твій зашелестить.

Багато важливіші ті зміни, які торкаються метафори. Якщо метафору дано в оригіналі, то перекладач конче мусить зберегти її:

An dem Webstuhl des Gedankens;
seines Liedes Riesenteppich;

у Загула:

За своїм варстатом думки;
килим пісні велетенський.

Нищення метафоричного образу і заміну його образом звичайним, треба вважати за хибу велику. Проте таких хиб у нашій перекладній практиці можна навести чимало. В одному місці в Гайне дерева гукають зеленими язиками:

. rufen ihm zu
Die Bäume mit grünen Zungen;

у перекладі: гукають дерева - свідки (*Заул*). В оригіналі: в пустелі мого життя, в перекладі: в моїм житті (*Славинський*). В оригіналі: твоїх уст святі рожі; в перекладі: на святих устах рожевих (*Кобилянський*). Коли у *Заула* читаємо:

Я хочу в келих лілеї
втопити душу мою,

то у *Славинського* метафора пропадає:

Всю душу, всі бажання
Я розкажу лілеї.

Коли *Гайне* з місячного сяйва та пахоців фіялкових сплітає свої ніжні рими, то ця метафора пропадає в рядках:

Я там сплітав прекрасні рими
Ясної ночі між квіток (*Заул*).

Так само не можна було *Liebessterne* (зорі кохання), перекласти „гарних віч“, бо зорі-очі одна з найулюбленіших метафор *Гайне*.

Часами перекладач замість одної метафори може дати іншу:

Das Herz ist ausgebrannt (вигоріло)—
І серце відчувало (*Кобилянський*).

Обережніше треба бути з заміною образу, коли його вжито як символ. В одному вірші дівчина дарує *Гайне* миртову гілочку, яку він саджає у вазон, і яка потім всихає. Мирт є символ шлюбу, всихання його — символ загиблих надій. Отож не можна визнати за вдачу заміну у *Кобилянського* мирта кипарисом, що є символічним деревом смерті (*Книга Пісень*, ч. I, стор. 106. Вид. „Сerp і Молот“).

Великі труднощі повстають перекладачеві, коли його рідна мова не така багата й розвинена, як мова оригіналу. Переклад може тоді дати певне зниження, знебарвлення стилю.

Так, напр., німецьке слово *starren* (дивитися нерухожим поглядом) не має собі еквівалента в мові українській. Тому для рядків *Гайне*:

Das Auge gefüllt mit Tränen,
Starrt sie in die Nacht hinein

Славинський старанно добирає виразу еквівалентного:

І пильно з слізьми та журбою
В пітьму задивилась вона.

Так само нема еквівалента для німецького слова *hinaufstürmen*; тому рядки *Гайне*: *Die Wendeltreppe stürm ich hinauf* *Заул* перекладає:

. . . . як буря,
Вбігаю на прикрі східці.

Маємо часами й свідоме послаблення образу, коли перекладач трохи „прикрашає“ оригінал, пом'якшує ті риси, що видаються йому надто грубими:

Die weissen Brüste quellen
Hervor aus dem Schleiergewand. *)

У Лесі Українки:

І тяжко русалка зідхав,
Тремтить її шата срібна.

Рідше маємо зміцнення образу, даного в оригіналі. Так вираз „чимало тисяч років я міркував над цим“ Куліш перекладає:

Багацько я вже тисяч літ
Над нею м'яв ч у п р и н у.

Тут, навпаки, в перекладі образ грубіший, ніж в оригіналі.

Часами недостатня з боку перекладача увага, невдалий вибір того чи іншого слова, спричиняється до д е ф о р м а ц і ї образу і може йому навіть надати комічних рис.

Так у Славинського читаємо:

Луна тим е та пісня
У білої лілеї,
Як щирий поцілунок
У милої моєї,

тим часом, як у Гайне пісня „тремтітиме й житиме“, як поцілунок:

Das Lied soll schauern und leben
Wie der Kuss von ihrem Mund.

Лункий поцілунок — образ у цьому вірші недоречний. Великі деформації змісту ми іноді маємо, коли перекладач неправильно зрозумів текст оригіналу. Приклади таких деформацій ми можемо знайти у перекладах Вороного:

Die Perlen ruhn in Meerestruh'n,
Doch weiss man sie aufzuspüren;
Man bohrt ein Loch und spannt sie ins Joch,
Ins Joch von seidenen Schnüren;

переклад Загула:

А перли на дні в морській глибині,
Тай й їх здобуваєм швидко;
Діру свердлимо, запряжем у ярмо,
В ярмо, на шовкову нитку;

*) Білі груди викочуються з серпанкового одіння.

переклад Вороного:

І перли на морському дні
Є способи здобути —
Просверлять дірку і в ярмо
Ну ш н у р о м їх т я г н у т и .

Ясно, що у Гайне ярмо є шовкова нитка, на яку перли знизують у намисто. Вороний чомусь зрозумів, що мова йде за спосіб здобування перлів, та ще й досить оригінальний.

Таку ж деформацію маємо у Вороного і в першій строфі цієї поезії, де Гайне малює нам, як людська нога топче квіти:

Йдемо повз їх і толочимо їх —
І смирну й гордо-зухвалу (*Загул*),

тимчасом Вороний перекладає:

Хто йде, наступить, і дарма,
Чи він слабий, чи дужий,

дебто епитети останнього рядка (*die blöden und die dreisten*) застосовує він не до квіток, а до людини.

Зумисну, може, деформацію маємо у Кримського в тому місці, де Гайне каже, що душа Кортесова була чиста, як сонце, і щедра, як сонце:

у *Загула*:

. в нього серце
Було чисте, мов те сонце,
І, мов сонце, безкорисне;

у Кримського:

А душа його була
(Всім це ясно, наче сонце)
Так і щедра, наче сонце.

Характеристичну рису стилю Гайне становлять так звані *калямбури*. Слово часто вживається у двох різних значіннях. Цю його властивість зберегти буває дуже важко, бо гомоніми німецької мови не будуть гомонімами в українській. Випадково перекладачеві й тут може пощастити; так в одному перекладі *Загула* (*Відлі-Пудлі*) читаємо:

Самоцвіти й цінні речі.
З золотої маси зліті,
Це блискучий доказ ласки.

Слово *блискучий* має тут подвійне значіння. *Luther der Dickkopf* означає Лютер Товстоголовий, але *Dickkopf* має ще значення упертий; отож перекладач підшукує іншого епітета і перекладає „Лютера міднолобого“.

Німецьке слово *Ochs* (віл) так само, як слова *осел*, *баран*, визначає собою дурноголову людину. Цього другого значіння не має українське слово „віл“. Отже іронія Гайневого рядка:

Doch als er den *Ochsen* zum Kanzler erhoben

пропадає в перекладі Франка: А як вола поклав міністром.
Коли Гайне пише:

Der Wind zieht seine Hosen an,
Die weissen Wasserhosen,

то цей досить чудернацький образ стає зрозумілим тому, хто знає, що смерч по німецьки буде *Windhose*.

Переклад Загула подає нам одне значіння:

Ось вихор надяга штани,
З води шаравари білі,

а переклад Лесі Українки друге:

Вітер смерчі білі страшні
Із води зриває.

Але в жодному з цих варіантів слово не має подвійної функції, як у німецькому тексті.

Українському читачеві чудернацькими мусять видатися і рядки:

Найкраща зоря на небеснім шатрі,
Діставши нежить, паде до землі (пер. *Загула*).

У німецькому тексті маємо теж калямбур: *Schnurpen* означає нежить, а *Sternschuppen* — зірки-літавці.

Буває й так, що слово функціонує спочатку в одному, а потім у другому значінні. Маємо це в наступних рядках Гайне:

Die Tore jedoch, die lassen
Mein Liebchen entwischen still,
Ein Tor ist immer willig,
Wenn eine Törlin will.

(Тор у нім. мові має подвійне значіння: ворота і дурень).

Старий переклад Загула подає нам слово тільки в першій його функції:

Ворота ж її пропустили,
Як з міста тікала вона,
Бо розум в ту мить загубили,
Як їх проїжджала дурна.

Новий переклад Загулів подає два фонетично різних слова замість німецьких гомонімів:

Ворота ж її пропустили,
Щоб хутче втекла вона,
Бодурні на все дозволять,
Що зволить дівка дурна.

Дуже важко зберегти калямбур, коли його побудовано на якомусь власному йменню:

Dort auf der Kommode steht noch jetzt
Die Büste von meinem Klopstock,
Jedoch seit Jahren dient sie mir
Nur noch als Haubenkopfstock.

Прізвище німецького поета Клопшток визначає тріпалка, а Haubenkopfstock — це вішалка на чепці,

Цього калямбура не міг зберегти нам Франко, лише підкресливши комізм складною римою:

Отам на комоді ще досі стоїть
Шановного Клопштока бюст, бач.
Та довгі літа вже він служить мені
За стовпчик до вішання хуст, бач.

Ми навели цілу низку прикладів, де калямбур у перекладі пропадає. Проте є один спосіб зберегти його — це підібрати слово з іншим значінням, яке в укр. мові теж матиме функцію подвійну.

Так у одному місці зробила Леся Українка. Німецьке слово Gimpel означав снігур і дурень. Замінивши слово снігур словом гава, яке в укр. мові теж має подвійну функцію („ловити гави“), Леся Українка Гайнівський калямбур, побудований на словах Gimpel і Gimpelschmerz, віддала так:

Чому я не гава дурная, —
На серце тобі б я припав, —
Адже ти кохаєшся в гавах, —
То й я б може щастя дістав.

Бував часами й так, що слово якесь втратило своє первісне, колишнє значіння і набуло іншої функції в мові сучасній, а тимчасом перекладач віддає його давній буквальний зміст; так вираз Ich sah sie ganz zugrunde gehn перекладено: Дививсь, як падали на дно (Загул), тоді як zu grunde gehn у нім, мові давно вже набуло значіння загинути.

Важливо зберегти в перекладі всі ті прикмети, що характеризують стиль автора в цілому; до таких прикмет у Гайне належить охуторон (сполучення образу з епітетом, який суперечить його змістові),

як наприклад: Entzückende Marter und wonniges Weh; у перекладі Куліша: Солодкі муки, любий жаль) і антитеза.

Загул відає нам такі антитези Гайне:

- a. Von süßen Lippen und von bitterer Rede
Солодкі губи та гіркі розмови.
- b. Aus meinen grossen Schmerzen
Mach ich die kleinen Lieder.
З великого мого страждання
Роблю я маленькі пісні.

У Славинського ця антитеза пропала:

З мого тяжкого суму
Складаю я пісні;

зате прекрасно підкреслена антитеза:

Dunkler wird es mir im Kopf,
Heller wird es mir im Herzen—
Стало темно в голові,
А на серці ясно-тихо.

Контрастність у даному місці не так яскраво виявлена в Загула:

В серці полум'я горить,
В голові аж надто темно.

(є логічна контрастність, але нема граматичної антитези).

На антитезі часом будується й Гайнівська іронія:

Стали порції коротші,
А обличчя стали довші (перекл. Кримського);

трохи менше виразна антитеза:

Їх пайки ставали менші,
А обличчя довші й довші (пер. Загула).

Часто іронія Гайне виявляється:

1. У навмисне-урочистому стилі Hochmögliche Esel у Франка: вельможні ослове (тут перекладач, користуючись за-собами укр. мови, утворює від слова осел множину за зразком: пан — панове).

2. в тавтології: Drauf bin ich gestorben und bin jetzt tot.

У Франка:

Потім я вмер і став небіжчик.

3. у недоречному зіставленні двох різних образів, одним спільним дієсловом зв'язаних:

Nun hab ich verloren mein schönes Weib
Und meine treuen Hunde

(загубив вродливу жінку й вірних собак). Іронія послабляється, коли замість одного дієслова-ланки дати два:

Позбувсь я вродливої жінки на вік,
І псів моїх вірних немає (Заула).

4. у словах народнього жаргону; Die Tore liessen mein Liebchen entzwischen. Франко, уловивши цей стилістичний засіб, користується ним і там, де Гайне його не вжив, але міг би вжити:

А всі у рай хотять вкрутитись.

5. У галіцизмах. Дуже влучно на гайнівський манір користується цим стилістичним засобом Франко в поезії: „Вхід до неба“. Коли не можна знайти відповідного галіцизму в українській мові, він дає еквівалентне йому народнє слово (напр. „волочися“ по бульварах: у Гайне галіцизм *flanieren*), а галіцизм подає в іншому місці, де його у Гайне не було:

Нудна вона, не люкративна,
А врешті ще й богопротивна,

(у Гайне просто:

Sie ist langweilig und bringt nichts ein),

або:

Як янголяток учуеш,
Чинись, мов страх їх адміруеш.

Заула у одному місці влучно відає галіцизм русизмом:

Wer auf den Strassen räsioniert,
Wird unverzüglich füsiliert.

А хто посмів би „розсудать“,
Того наказано стрілять.

6. Часто Гайне здійснює іронію тим, що раптом подає не те слово, яке ми сподівалися почути. Наведу таке місце у перекладі Загула:

І любі друзі в мене були, —
Зо мною, мов з братом, ділили вони
Найкращі страви з моєї хати
Та ще й останні мої дукати.

Після слів „зо мною, мов з братом ділили вони“ ми сподіваємося почути „свій останній шматок хліба“, а виходить навпаки. Несподівана кінцівка створює іронію. В таких випадках дуже важно додержати тої самої синтактичної структури і порядку слів. У Франка вся іронія пропадає в такому перекладі:

Усьо мя кохало, усьо ми сприяло,
Усякий і брат, і приятель був мій,
І кусника хліба я з'їсти не міг,
Щоби не ділити го поміж усіх.

Так само важливо буває додержати й інверсії (зміненого порядку слів), бо іноді поет на перше місце висуває слово, якому хоче надати логічного наголосу, скупчити саме на йому свою увагу; тим то й вираз *Klingende Flamme ist ihr Wort* втрачує всю свою силу в такому перекладі: Вже чую вогонь її слів на вустах (*Заул*).

Треба перекладачеві додержувати й ритміко-синтактичного паралелізму та граматичної симетрії. Проте чудові рядки Гайне:

Ist es die singende Nachtigall?
Ist es der schweigende Abendstern?

майже неможливо перекласти українською мовою. Обидва рядки мають не лише однакову граматичну побудову, а й ритмічну: кожному слову першого рядка відповідає слово другого рядка з тою самою кількістю складів. В українській мові повстає багато перешкод такої побудові: якщо слово „соловей“ має три склади, то вечірня зірка в ті три склади ніяк не вміщається; далі не маємо в укр. мові дієприкметника теперішнього часу. Тим то нас не задовольнять українські переклади Куліша:

Чи соловейко, що, знай, співає,
Чи місяченько, що мовчки сяє,

або Кобилянського:

Чи в темнім гаю соловей голосний,
Чи може вечірня зоря мовчазна.

Від симетрії оригіналу тут нічого майже не лишилось.

Ту саму строгу граматичну симетрію й паралелізм маємо в рядках:

Nacht lag auf meinen Augen,
Blei lag auf meinem Mund;

але властивості укр. лексичного матеріалу і метричні вимоги не дають перекладачеві додержати тої самої конструкції:

Ніч на очах лежала,
Уста свинець скував. (*Заул*)

Фігура, яку надзвичайно любить Гайне, хіязм: слова першого рядка подаються в другому переставленими:

Ausser meiner tollen Liebe,
Ausser meiner Liebestollheit;

у Загула:

Крім шаленої любови,
Крім любовного шаленства.

Може трапитися, що перекладач того хіязму не віддасть:

Denn er schaut so trüb und heiter,
Heiter und zugleich betrübet —
Виглядає він веселим,
Але ж дивиться так сумно (Заула).

Химерне словесне плетиво, гра епітетами взагалі найулюбленіший засіб Гайне: епітет, що в одному рядку зв'язувався з одним образом, у другому сполучається з іншим:

- a. Твої блакитні очі
Я згадую скрізь чогось,
блакитних думок ціле море
на серце моє полилось:
b. Von düst'rer Lieder düst'ern Melodien.
Смутних пісень мелодії сумні (Заула).

Засвоївши собі цей засіб, перекладач може дати характеристичну для даного автора прикмету й там, де її в оригіналі нема:

Am Himmel droben, gleichgültig und stumm
Seh ich die Sterne funkeln;

у Заула:

А в небі зорі байдужі й німі —
До мого німого горя.

Часами слово повторюється у другому рядку в трохи зміненій формі, і тоді, щоб зберегти словесне плетиво, треба в перекладі зберегти той самий пень слова:

Es glänzt so schön die sinkende Sonne,
Doch schöner ist deiner Augen Schein.
Блищить так гарно на заході сонде,
Та кращі за нього очі твої (Заула);

тут треба було дати або красно-кращі, або гарно-гарніші. Дуже важливо зберегти повтор, коли на ньому будувється синтактичний паралелізм:

У Лесі Українки:

Не видно тобі, що в темноті
Стою під віконцем твоїм,
Не видно тобі, що повстало
У темнім серденьку моїм*).

*) Du schaust mich nicht, im Dunkel n
Steh ich hier unten allein,
Noch weniger kannst du schauen
In mein dunkles Herz hinein.

Загул подає нам у цьому місці слова від різних пнів:

Не бачиш ти, як у п і т ь м і
Сам під вікном я стою,
Тим менше можеш заглянуть
У п о н у р у душу мою.

Логічно це те саме, але паралелізм фонетично не підкреслено, тому він не так виразно сприймається.

Іноді епітет у Гайне в одному рядку має одне значення або забарвлення, а в другому інше, і це може надати фразі іронічного відтінку:

Hier sassen wir so himmelhoch
Und auch so himmelseelig.

(у першому випадку епітет характеризує відстань, у другому душевний стан); конструкцію цих рядків неможливо, мабуть, віддати засобами української мови. Еквівалентом, може, був би вираз: „високо аж під небом і аж на сьомім небі“.

Загул перекладає:

Ми, як в раю, сиділи там,
Так високо й блаженно.

У рядках Гайне:

Fürsten haben lange Arme,
Pfaffen haben lange Zungen.
Und das Volk hat lange Ohren,—

тричі повторений епітет несподівано надає третьому рядкові комічного забарвлення, бо має ще зміст алегоричний („Langohr“ — „довговух“ — у нім. мові епітет осла). Роблену наївність цих рядків підкреслює ще граматична симетрія і синтактичний паралелізм.

Найкраще все це віддає переклад Загулів:

Ой, пропащий ти, братухо,
Бо в князів тих довгі руки,
А в попів язики довгі,
А в народу довгі вуха.

Конструкцію оригіналу порушує переклад Франків, бо тільки двічі повторює епітет:

Руки ж бо в царів великі,
Довгі ж бо в попів язики,
А в народу довгі вуха.

За вдалішу треба вважати варіацію Старицької-Черняхівської:

Язики попівські довгі,
Довгі руки мають дуки,
А народ довжезні вуха.

Цей переклад, так само, як і переклад Франків, не відтворює граматичної симетрії, яку до великої міри зберіг Загул, але зате серединна рима другого рядка немов надав йому форму прислів'я, а в третьому рядку змінена морфологія прикметника ще більш підкреслює алегорію. Отже переклад Старицької-Черняхівської має деякі формальні елементи, не задані оригіналом.

4

Є ще такі риси стилю, що перекладач, їх не віддавши, ані трохи не порушить змісту, а проте вони виконують певну художню функцію. Це так звані повтори. Загалом ці повтори можна поділити на три групи: 1) повтори цілих слів (або навіть речень); 2) повтори пнів (а н о м і н а ц і я), 3) повтори окремих звуків, чи навіть складів (алітерація, рима). Перекладач може трояко поставитися до завдання, яке перед ним повстає: 1. віддати повтор, який є в оригіналі; 2. не віддати його, 3. дати повтор у іншому місці.

Повтор словесний. 1. Найпростіша форма словесного повтору є гемінація, звичайне подвоєння слова:

Sie hat ja selbst zerrissen,
Zerrissen mir das Herz.
Вона ж сама розбила,
Розбила серце моє (Заул).

2. Анафора в повторення слів на припочатку речення.
Приклад анафори, заданої оригіналом:

Ich wandle unter den Bäumen	Блукаю між квітками
Und blühe selber mit.	І з ними сам цвіту.
Ich wandle wie im Traume	Блукаю ніби п'яний
Und schwanke bei jedem Schritt.	І от-от упаду (Куліш).

Анафора, яку не віддано у перекладі:

Schöne Wiege meiner Leiden,	Ти страждань моїх колиско,
Schönes Grabmal meiner Ruh,	Домовино юних мрій:
Schöne Stadt, wir müssen	Прощавай, прекрасне місто...
scheiden...	(Заул).

Приклад анафори, що не задана від оригіналу, але дається в перекладі, як стилістична прикмета, що характеризує стиль даного автора:

Plötzlich fallen auf dich nieder
Weisse Flocken, und verdrossen
Meinst du schon, mit Schneegestöber
Hab der Baum dich übergossen.

Аж нараз падуть на тебе
Білі пласти, — ніби з неба
Білу плахту опустило
Біле дерево на тебе
(Заул).

3. Епіфора в повторення слів наприкінці речення. У Гайне вона засіб далеко не такий поширений, як анафора. Може трапитись, що перекладач віддасть епіфору анафорою і навпаки. Наводжу приклад, де епіфору дано в оригіналі, а переклад віддає її анафорою:

Und leise, leise sich bewegt
Die marmorblasse Maid,
Und an mein Herz sich niederlegt
Die marmorblasse Maid.

Дівча, мов з мармуру
бліде,
Так тихо-тихо йшло,
Дівча, мов з мармуру
бліде,
На груди мені лягло (Заул).

4. Анадіплос, повтор наприкінці тих слів, що стояли на початку. За приклад може бути поезія Гайне, вміщена на ст. 142 1-го тому цього видання. Ця поезія починається і кінчається рядками:

На чорних вітрилах мій корабель
Пливе через море грізне.

Переклад віддає анадіплос, який маємо в оригіналі.

5. Епанастрофа. Речення починається з тих слів, якими кінчалось попереднє:

Так привітно легіт вів,
Рожі казкою вітають.
Рожі казкою вітають,
Наче вісники кохання (Заул).

Цю епанастрофу маємо і в оригіналі.

Приклад епанастрофи, не заданої оригіналом:

...mit wilder Macht
Die Regengüsse träufen.

...дощі шумлять,
Шумлять краплисті зливи
(Заул)

Іноді перекладач, не зберігаючи звукову форму повтору, дає нам лише змістовий повтор, логічний:

Und starre in die Höh,
Und starre nach deinem Fenster.
Дививсь у віконце твоє,
Так пильно дивився вгору.
(Леся Українка).

На вікна дивлюсь ясні,
Погляну в твоє віконце.
(Заул).

У рядках Загулових узято слова синонімічні, логічний повтор виразно сприймається.

Наведемо другий приклад:

Alles Unheil brachten Äpfel!
Eva bracht' damit den Tod,
Eris brachte Trojas Flammen,
Du brachtest beides: Flamm' und
Tod.

Лиха всі од яблук завше!—
Єва смерть принесла теж,
Еріс Трою запалила, —
Ти ж вогонь і смерть
несеш
(Заул).

В оригіналі маємо своєрідну епіфору: четвертий рядок повторює ті слова, якими кінчалися 2-й і 3-ій. У перекладі повторено тільки слово *смерть*, а в словах *запалила і вогонь* маємо лише повтор логічний. Краще було б дати той логічний повтор у словах спільного пня, як *запалила і полум'я*.

Перекладач кінче повинен зберегти повтор, коли на ньому побудовано паралелізм. Тому для німецького рядка

Es glühte der Tag, es glühte mein Herz

за невдалий треба вважати переклад Кобилянського:

І серце палало, і день догорав.

У перекладі зовсім уже не відчувається паралелізм, в оригіналі збудований на анафорі. Слова *палало і догорав* скоріше створюють антитезу.

Аномінація є повтор не цілого слова, а пня:

Du wirst alt und ich noch äl-
ter
Du wirst kalt und ich noch
kälter

Ти стара, я ще старіший,
Ти холодна, я зимніший
(Заул).

Перший рядок українського перекладу віддає аномінацію, у другому її знищено.

Приклади аномінації, що не задані від оригіналу:

Та при радощах коротких
Я не радуєсь як слід (Заул).

Аномінацію, дуже яскраво виявлену і від оригіналу не задану, маємо в рядку:

А здалеку дзвони дзвонили подзвіння (Заул).
(Und in der Ferne die Glocken tönten)

Іноді переклад дає аномінацію там, де є повтор цілого слова:

а. Bis wundersüßes Sehnen Аж доки чар кохання
Dich wundersüß betört Зчарує вже й тебе (Заул).

<p>6. Denkst du der Heimat, die
so ferne,
So nebel ferne dir ver-
schwand.</p> | <p>Вітчизну згадую далеку,
Деся там за мною вдалені
(<i>Заул.</i>)</p> |
|--|--|

Щодо звукового повтору, а літератури, то в перекладі іподи маємо:
1. Той самий звуковий повтор, що в оригіналі (цебо ті самі звуки):

- a. Weisse Lilien lichtumflossen
Білі лілії сошливо (*Заул.*)
- b. Hoch auf der alten Bastei (ei = ai)
На башти старої край

2. Повтор інших звуків:

- a. Doch lustig leuchtet der Mai.
Хоч весело світить май (*Заул.*)
- b. Sagt an, ihr Türme und Tore
Скажіть ви, башти і брами (*Заул.*)
- c. Sind die Lüfte lind und labend
Тихий вітер повіває (*Заул.*)
- d. In meinen weissen Armen (ei = ai)
В моїх обіймах білих (*Заул.*)

3. Звуковий повтор, не так яскраво виявлений, як в оригіналі:

Im Walde wandle ich und weine (повтор: *wa*)
Блукаю в гаї й ридаю (*Заул.*) (повторено тільки *ай*).

4. Відсутність звукового повтора, даного в оригіналі:

- a. Und dein Lied ist lauter Liebe
Тая пісня — то любов (*Кримський*)
- b. Wie der Wind auch wütend wehe.
Бурю й вихор я за межі (*Заул.*)
- c. Ich stehe gelohnt an die Linde
Я став, зіпершись до липи (*Заул.*)
- d. Kannibalen-Charivari — людоїдське верещання (*Кримський*);

5. Звуковий повтор, яскравіше виявлений ніж в оригіналі:

- a. Ein feuchter Windzug kräuselt
Die graue Wasserbahn
Кружавить вогкий вітер
Сивавий шлях у воді (*Заул.*);
- b. Es rauschen die seidenen Schleppen
Шуршать там шовкові шлейфи (*Заул.*);
- c. Mein Schiff, das segelt schnell;
Вже лінні перли присли (*Кобилянський*).

d. Doch ein ängstliches Geflüster	Та якийсь тривожний шепіт
Zieht sich durch die Linden-	Приховали липи в листі,
bäume,	
Und der dunkle Mühlbach	А млинівка на лотоках
unter	
Murmelt böse, bange Träume.	Навіває сни зловісті.

Особливо цікавий той випадок, коли повторові окремих звуків відповідає повтор цілого складу:

Keine Glocke klagte schwer,
Hinter deiner Bahre gingen
Nur dein Hund und der Friseur;
Не дзвонив їм паламар,
А за марами ступали
Лиш собака й перукар (Заул)

В іншому місці німецькому рядкові

Endlich endet deine Not

відповідає український рядок без алітерації, але зате алітерація (повтор окремого складу) дана в наступному рядку:

Твого трупа в гробі руки (Заул).

Рядкові *Das ich gehnt im frühen Knabentraum* у Кобилянського відповідає рядок: Тоді, коли я *снів* весни чарівні *сни*.

Рядок: „*I poгану цю погоду*“ (Заул) віддає німецький рядок: „*Wiederseh ich dieses Wetter*“, де повтор звука *w* випадковий і майже не сприймається.

6. Звуковий повтор, даний в іншому місці, ніж в оригіналі:

Рядок

Die Schwalben meine Schwestern

Заул перекладає:

Сестричка-ластівка, серце...

Звуковий повтор тут майже не сприймається, тому Заул дає його ще й в дальших рядках, де його в німецькому тексті нема:

розкаже тобі мій біль,
бо звила вона кубельце...

7. Звуковий повтор, якого в оригіналі не було:

- a. Viel Geschlechter deckt das Grab
Покоління в тлін руїн (Кобилянський)
- b. Und die Brüste der Mathildis
І Матильди пишні перса (Старицька-Черняхівська).

8. Звуковий повтор там, де в оригіналі дано повтор слова:

Dem *luftgen* Schatten send ich *luftgen* Hauch
Тій легкій тіні легіт — мій привіт (Заула).

9. Алітерація замість аномінації:

Morgen kommt der *Aschermittwoch*,
Und ich zeichne deine *Stirne*
Mit dem *Aschenkreuz*.
Я чоло тобі намажу
Посним полелом і скажу (Заула).

Часто звуковий повтор є в звукописом, цебто віддає звуки, що тісно зв'язуються з даним образом:

Blase, *schmettre*, *donnre*, *töte!*
Бий, грими, труби тривожно (Заула).

Коли в таких випадках перекладач, залежно від іншого лексичного матеріалу, дає повтор інших звуків, то цей повтор у перекладі вже не матиме тої функції, що в оригіналі.

В рядку *Es blasen die blauen Husaren*, повтор і ритм віддають звук сурми. У Заула маємо яскравіше підкреслену алітерацію: За-сурмили сині гусари; але свою функціональну ролю повтор тут утратив.

Іноді, навпаки, маємо звукопис яскравіший, ніж в оригіналі:

An der *Mastbaum* klammert die *Möwe* sich
Mit heiserem *Schrillen* und *Schreien*.
До щогли вчепилась чайка сумна,
Голосить, кричить в одчаї (Заула).

Перекладач дає алітерацію і в дальших рядках, хоча в оригіналі її немає:

І крильми лопоче, — комусь вона
Нещастя провіщає.

Іноді переклад може дати звукопис там, де його нема в оригіналі:

Schlage die *Trommel* und fürchte dich nicht —
Бий в барабан і нічого не бійсь (Заула).

Часто буває й навпаки: переклад не віддає звукопису, що є в оригіналі:

Klinge kleines *Frühlingslied*,
Kling hinaus ins *Weite*
Полети в широкий світ,
Пісенько кохана (Заула).

Алітерація може підкреслювати зміст, не імітуючи певних звуків:

Am fernen Horizonte
Erscheint wie ein Nebelbild
Die Stadt mit ihren Türmen.

В останньому рядку повтор звука „t“ надає надзвичайної ментальності образів міста з баштами, що виринає вдалені.

У перекладі дано інший звуковий повтор і в інших словах, тому й функція його відмінилась:

На обрію далекім
Встають, мов образ у шклі,
Старинні вежі міста (*Заул*);

звуковий повтор тут підкреслює неясність і туманність далекої картини-марива.

Ще одну функцію має в німецькій мові звуковий повтор, коли дається слова, що починаються однаковими звуками. Таких слів у германських мовах силенна сила. Так звана початкова рима (*Stabreim*) була принципом, на якому будувався стародавній германський вірш. Отож сліди штабрайму маємо і в сучасній німецькій поезії. Еквівалентом його може бути в українській мові таке сполучення слів, як г а л а с і г а м і р. Звуковий повтор тоді може виконувати дві функції.

1. Штабрайм тісно зв'язує два образи: *Laub und Lüfte, Fluss und Flur; Blum und Blüte, blau und blass;*

випадково його можна віддати і в українській мові: *Wiesen und Wald* у Лесі Українки: „і луки й луги; але здебільшого це функціональне значення повтору втрачається в перекладі:

рядок

Mit starrem Hirn und Herzen

Заул переклав:

З німим умом і серцем;

алітерація в нього яскравіше виявлена, але вона не зв'язує образів, бо дана в інших словах.

2. Штабрайм протиставляє два образи, виділяє їх з-поміж інших:

Und der Mond bricht aus den W o l k e n, .
Und es flüstert aus den W o g e n
Із за х м а р пробився місяць,
А з-під хвилі щось шепоче (*Заул*).

В українських рядках є спроба віддати цю функцію штабрайму, але вона слабо приймається, бо звук *x* тут не є домінуючим.

Ту саму функцію штабрайм має в рядках:

Und sänge dir Nachts meine Lieder
Herab von der grünen Lindo.

Українські перекладачі зміцнюють алітерацію:

Загул:

. з зеленої липи
лунав би

Леся Українка:

і любо на липі зеленій,

але функція повтору тут лише музична.

Алітерація може в перекладі підкреслити не той образ, що в оригіналі, отож функція її тоді теж міняється:

Schwarze Mä g d e trägt das Maultier
А на мулах чорна челядь (*Загул*).

Оригінал яскраво виділяє два образи: дівчата і мули, а в перекладі повтором звука **ч** підкреслено чорний колір шкіри.

Р и м а, або звуковий повтор, яким кінчається віршований рядок, ставить до українського перекладача теж суворі вимоги. Українська літературна традиція вимагає від нього однакової підпорної приголосної, що її навіть нема в мові німецькій. Проте зрідка Загул подає нам риму на німецький зразок: кося — короля, або асонанс, якого у Гайне нема: пісню — тріснуть, тужить — дуже.

Перекладач мусить віддати й серединну риму, якщо вона є в оригіналі:

Die Perlen ruhn in Meerestruhn.
А перли на дні в морській глибині (*Загул*).

Можна навести чимало прикладів, де серединну риму в перекладі не дано:

Lauten k l a n g e n Buben s a n g e n
Любі співи, бренькіт лютні (*Леся Українка*).

Іноді перекладач дає серединну риму в іншому рядку:

Und die Flammen s c h w e b e n, w e b e n. .

Загул перекладає:

А вогонь кружить і в'ється,

але подає риму в одному з дальших рядків, де її в німецькому тексті немає:

Он пливуть понурі мурі.

Втрата рими в попередньому рядку таким способом компенсується, але підкреслено інший образ.

Часами перекладач дає серединну риму, від оригіналу не задану:

- a. Die sind gar hässlich anzuschauen
Три баби плюгаві, як жаби (Заул).
b. Jene zärtlichen Gespenster
В ніжній парі три примари (Заул).

У Кримського переклад цілого віршу

„Я квітку кохаю. Котрую ж — не знаю“

побудовано на серединній рими, хоча в оригіналі маємо тільки цезуру:

Ich lieb eine Blume, doch weiss ich nicht welche.

Іноді серединна рима, від оригіналу не задана, дуже влучно підкреслює синтактичний паралелізм:

Dem einen die Perle, dem andern die Truhe
Одному перлину, другим домовину (Заул).

В одному місці в Загула серединна рима, від оригіналу не задана, підкреслює тотожність двох понять:

Влада — плата всіх потуг.

Для дисонантної рими Kreide-Freude Заул дає відповідний еквівалент: прийду — крейду.

Іноді переклад дає випадкову риму там, де її нема в оригіналі:

Завтра вранці на вівтарі
в парі з дон Фернандо станеш (Заул),

або випадковий асонанс: Раміро — зірок (Заул).

Зрідка рима будується на гомонімах. Приклад гомонімної рими, від оригіналу не заданої, знаходимо у Заула:

Серце згадує минуле, Що в душі лягло на дні,	Споглядає дні колишні Й про майбутні марить дні
---	--

Від цієї гомонімної рими, що будується на словах різного змісту, треба відрізнити риму, побудовану на епіфорі. Приклад такої рими, що не перейшла до перекладу, маємо в рядках Гайне:

Morgen steh ich auf und frage Kommt Feinsliebchen heut? Abends sink ich hin und klage: Ausblieb sie auch heut.	Вранці я встаю й гадаю: Вийдеш цього дня. Ввечері впаду й ридаю: Знов її нема.
---	---

Еквівалентом серединної рими іноді є слова, схожі граматичною побудовою: Lasst mich sterben und erwerben. — у Заула: Хай загину, а дістану.

За цілком неадекватний треба вважати переклад цього рядка у Грінченка:

Хай умру я, щоб придбати.

Коли в оригіналі дано риму не шаблову, то негаразд буде віддати її в перекладі римою флексивною (побудованою, наприклад, на однаковому закінченні дієслів). Отож для рим *droben* — *umwobend*, *anzuschauen* — *grauen*, *solle* — *Lämmerwolle*... Загул дає цілком адекватні українські рими *кисле* — *звисли*, *простяглося* — *волосся*, *надягати* — *ягнати*.

Трудніше буває віддати риму складну: *Hochzeit* — *Ehejoch seid*, *verehr ich* — *Menschenkehrich* (у Загула знаходимо: *вінчання* — *сконання*, *плачу* — *бачу*).

Якщо трапляється рима неповна, то слід її зберегти в перекладі, так само, як і риму складну.

У Загула на стор. 125 і тому перекладів Гайне знаходимо риму: *розквітлій* — *привіт мій*. У німецькому тексті у відповідній строфі знаходимо трохи неточну жіночу риму *spriessen* — *grüssen* і дуже оригінальну неповну чоловічу риму *Haus* — *schaust*; отож бачимо, що неповна й теж своєрідна українська рима є еквівалент своєрідної рими, даної в оригіналі.

В німецькій мові функцію чоловічої рими дуже часто несе слово дактилічне з додатковим наголосом на останньому складі. Цю властивість віддав нам Загул у рядках:

Відповідний німецький текст:

Ця опера, знаєш, чарівна
така
Там чари й кохання наліто;
В ній Мейерберова музика
І Скрібове кепське лібретто.

Es ist ein grosses Zäuber-
stück,
Voll Teufelslust und Liebe;
Von Meyerbeer ist die Musik,
Der schlechte Text von Scribe.

Слово *музика* читається у цьому контексті з додатковим наголосом, як і німецьке слово *Zauberstück* (Дисонанс наліто-лібретто, певне, мислиться як еквівалент незвичної рими *Liebe* — *Scribe*).

Те саме маємо і в наступних рядках:

Mein Vaterland Germania;
Der Esel bin ich! I-A: I-A!

Мій рідний край Германія,
Це ж я осел! і я! і я!

Тут в українському тексті маємо озмислення звичайного викличника „I-A!“ Слово *Германія*, не втрачаючи свого головного наголосу, скандується ще з додатковим наголосом на „я“.

У перекладі можуть трапитися й рими, що з боку звукового досить точно віддають риму оригіналу. Найчастіше це зумовлюється однаковістю лексичного матеріалу в обох мовах: *Mai* — *Bastei*: *май* — *край* (Загул); *Sporen* — *verloren*: *шпору* — *сувору* (*Кобилянський*).

Але іноді й незалежно від цього маємо часткову або цілковиту тотожність звуків:

Gemüt — Frühlingslied - бринить — світ;
In dem menschlichen Gemüte
Пісня мусить зааніміти.

Німецьку риму ächzen — krächzen Загул досить точно віддає римою:

к р е х к і т — к л е к і т .

Тотожності звуків коштом зміни значення досягає Загул у рядках:

Schon mir ihrem schlimmsten	Вже в своїх найгірших шагах
Schatten	
Schleicht die böse Nacht heran.	Бродить ніч біля вікон.

Така тотожність звуків може трапитися і не в римі: In leuchtendem Terrichgemache — В привітній теплій світлиці (Загул).

Підводячи підсумки, ще раз скажемо, що переклад віршований не має спроможности цілком точно віддати ритм і метр, а також і зміст первотвору; що здебільшого перекладач спирається на явища аналогічні в його рідній мові; що іноді деякі стилістичні риси віддає в іншому місці а не там, де їх подано в оригіналі; що засвоївши собі стилістичні способи автора, користується з них так, як міг би скористатися той автор сам; і що часами деякі властивості перекладу, які на перший погляд видаються нам огріхами, є лише відображення деяких стилістичних властивостей („огріхів“) оригіналу.

Осв. Бургардт.

СУЧАСНІ ПОЕЗІЇ

О Л Л Е А

Мулатство

Твій батько, як відомо всім,
Осел, що мав плохеньку вдачу;
За те ти горду матір мав —
Шляхетну, чистокровну клячу.

Твоє мулатство — певний факт,
Хоч ти й відхрещуєшся дуже,
Та правда, можеш ти сказати,
Що рід твій кінський, любий друже.

Що від Буцэфала твій рід,
Що прадіди твого роду
Господній здобували гріб
Підчас хрестового походу, —

Що з твого роду й славний кінь
Героя Готфріда — вельможі,
Як переможній той герой
Вступав на ньому в город божий.

Та ще скажи, що кінь-Баяр
Твій дядько був, а рідна тьотя —
Це Росінанта бойова,
Яка носила Дон-Кіхота.

Про шкапу Санчо-Панси ти
Нічого можеш не сказати;
Ти маєш право відректись
І від Христового осляти.

Не конче треба на гербу́
Ослине вухо малювати —
Ти сам склади собі ціну,
То й інші мусять поважати.

Символіка нісенітниці

Тепер зтягнем пісню ми
Про номер той бувалий,
Що називався номер три;
По radoщах печалі.

З Арабії походить він,
Та охрестився далі;
По всій Європі не було
Над номер цей бувалий.

Він наче гомар червонів,
Бо був зразком моралі,
Раба з рабою в ліжку стрів,
Приніс їм третє далі.

У сім годин він каву пив
Щоранку в літній залі,
Зимою в дев'ять, а вночі
Дрімав він без печалі.

Ми риму змінимо тепер,
Настали дні розпуки,
Бо мусить бідний номер три
Терпіти страсні муки.

З'явився швець і сказав: Голова
Нумера три виглядає,
Наче якесь маленьке сім,
Під ним півмісяць сяє.

А сім, як відомо, містичне число
Колишніх пітагорейців —
Півмісяць — богині Діяни знак,
Нагадує ще й сабейців.

Саме ж воно три, це шіболет
Обербонзи із Вавилону,
Кохання його народило колись
Цю трійцю святого закону.

Кушнір, навпаки, сказав, що три
Це згадка про діву побожну,
Шановану в наших батьків, що колись
В химеру вірили кожну.

Тут був кравець і сказав крізь сміх,
Що цифра три — це химера,
Що в дійсності її й нема,
Стоїть вона тільки в паперах.

Почувши це все, нещасне три,
Неначе качка в одчаї,
Хитнулось сюди, хитнулось туди,
Заголосило й ридає:

Я вічна і давня, як море і ліс,
Як зорі на небосхилі,
Я бачила — царства й народи цвіли,
А потім гнили в могилі.

Стояла на шумнім варстаті часу
Довженні тисячоліття,
Дивилась природі у творчий живіт
І слухала музику світа.

Не змів мене натиск ворожих сил,
Ні похотів буря нестримна —
Зі всіх лицедійств я вийшла така ж,
І ось — я ще й досі невинна!

Та що тепер важать цноти мої?
Глузують і мудрі і дурні;
Цей світ лихий, цей світ кривий,
Вигадує плітки амурні.

Розважся, серце! В тебе ж єсть
Надія, любов і віра,
Ще й добра кава та й гарний ром —
Не візьме їх жоден невіра!

П и х а

О, Гудель фон Гудельфельд, горда графине!
До твого багатства так нарід і лине.
На четверні ти всюди їдеш,
І в королівський двір заїдеш.
Тебе понесе ця карета багата
В блискучі кімнати в високих палатах.
Вгору по східцях мармурових
Ти шлейфом шуркотиш шовковим,
А там барвистими рядами
Стоять льокаї й кричать без тями:
Madame la comtesse de Gudelfeld!

Коштовним віяльцем махаєш,
По всіх світлицях походжаєш.
А на тобі блищать брилянти
І перли і брюсельські канти;
Хвилюють груди білосніжні,
І в серці почування ніжні.
А скрізь усмішки та поклони
До тебе йдуть, як до ікони.
А герцогиня де-Павія
До тебе мовить: „Сага тіа!“
І юнкері та всі магнати
З тобою хочуть танцювати.
А юний кронпринц дотепно
Гукає в залі: О, як велебно
Крутить задком ця Гудельфельд!

А як у тебе багатства не буде,
То спину покажуть тобі всі люди.
Льокаї, пани й магнати
На шлейф тобі будуть плювати.
Замість усмішок, поклонів,
Дізнаєш огиди й прокльонів,
І „сага тіа“ одхреститься,
А кронпринц скрикне, розсердиться:
„Воняє цибулею Гудельфельд!“

Мандруй!

Як жінка зрадила тебе,
Йди хутко до другої кралі,
Ще краще покинути й місто те —
Лахи під пахи і — далі!

Ти знайдеш озеро яснє,
Над ним сумні тополі,
Там горе виплачеш дрібне
І всі маленькі болі.

На кручі станеш, то кілька хвиль
Твій віддих буде мов крехкіт,
А як на найвищий дістанешся шпиль,
Вчуєш орлиний клекіт.

І сам ти зробишся майже орлом,
Мов народився нині.
І вже не буде здаватись добром
Те, що лишив ти в долині.

Зима

Мороз може так палити,
Мов полум'я. Людські діти
Повинні швидче ходити
І в хугу хутенько бігти.

О, лютий морозе впертий!
Носи заморозить хуга,
А ті клявір-концерти
Нам роздирають вуха.

Далеко краще літом
Ходити в ліс на гуляння,
І в смутку своїм самітнім
Співати пісень кохання.

Давня пісня під комінком

Там надворі завірюха
Білі пласти гонить в ніч;
А в кімнатці тепло й сухо,
Тут привітна кожна річ.

Я в кріселку мружу очі
При тріскучому вогні,
В казанку окріп шепоче
Позабуті вже пісні.

Біля мене сіла киця,
Грів лапки до вогню,
А вогонь кружить і в'ється,
Я-ж замислився і сню.

І встають неначе з казки
Призабуті вже часи,
Різнобарвні дивні маски,
Риси збляклої краси.

Гарних дам розумні міни,
Ніжні потайні кивки,
А тимчасом гарлекіни
Завели смішні танки.

Он, богині мармурові
Нас вітаючи стоять,
Біля них квітки казкові
В сяйві місяця горять.

Он пливуть понурі мури,
Замки давнішніх віків —
З ними лицарі та джури,
Дзвін мечів та стук підків.

Все покажется — й немає,
Наче тіні, легко мчить —
Ах, окріп уже збігає,
Кіт ошпарений кричить.

Т у ж і н н я

Увісні твоїм так тихо
Розцвіли квітки казкові;
Їхні пахощі чудові
Тугу зраджують велику.

Та провалля позіхає
Поміж квітами й тобою,
В тебе ж серце з жалю й болю
І кривавиться, й страждає.

Квіти ваблять так шалено:
Як зарадити ж проваллю?
Любий майстре мій, ковалю,
Ти збудуй місток для мене!

Г е л е н а

Ти чарами викликав з гробу мене, —
В холодній і темній могилі
Пожежою втіхи мене оживив, —
А пал мій згасить ти не в силі.

Устами до рота мого притулись,
Дихання людини, як боже!
Я вип'ю з тебе всю душу твою,
Бо мрець насититись не може.

Мудрі зорі

Так легко нога квіток досяга́ —
То-ж гине тих квітів чимало;
Йдемо повз їх і толочимо їх —
І смирну й гордо-зухвалу.

А перли на дні в морській глибині, —
Та й їх здобуваємо швидко;
Діру сверлимо, запряжем у ярмо,
В ярмо, на шовкову нитку.

Зірки ж не дурні, вони від землі
Тримаються дуже далеко;
В небеснім шатрі світові ліхтарі
Не відають про небезпеку.

Янголи

В рай, обіцяний від Риму,
Я не вірю, як Хома,
І в Едем Єрусалиму
В мене віри вже нема.

Тільки в янгольські істоти
Легко вірити мені,
Світлі янголи во плоті
Ходять ось-де по землі.

Та без крил ці духи милі,
Скажу, пані, правду вам:
Всі ті янголи безкрилі —
Отаких я бачив сам.

Милозірними очима,
Доторканням білих рук
Бережуть вони людину
Од нещастя, лих і мук.

Їхня ласка розважає
Всіх сумних, а в сам перёд,
Тóго, хто за двох страждає,
Що зовуть його — поет.

ПРИНАГІДНІ ПОЕЗІЇ

Доктрина

Бий в барабан і нічого не бійсь,
І маркитанку в обличчя чмок!
Бо в цім наук єдиний зміст,
Бо в цім найглибший сенс книжок.

Людей барабаном зі сну буди,
Бий їм на сполох до втоми рук,
Вперед з барабаном маршем іди,
Бо в цім єдиний зміст наук.

Бо в цім філософія Гегеля,
В цьому книжок єдиний зміст!
Це все зрозумів я, бо мудрий я,
Бо я хороший тамбурист.

Адам перший

Послав ти з вогневим мечем
Небесного жандарма,
І вигнав геть із раю мене,
Нечесно, без права, негарно.

Я піду з жінкою в світі,
В далекі земні країни;
А що скоштував я вже плоду знання,
Ти в цім не зробиш зміни.

Не зміниш того, що я дізнавсь,
Який ти дрібний, нікчемний,
Хоча-б ти й як тут рисувавсь
Громами й смертю — даремне!

О, боже! яке-ж нужденне твое
„*Consilium a beundi!*“.
Оце-ж то в мене „*magnificus*“
Вселенни! це „*lumen mundi!*“

До райських просторів не затужу,
За раєм твоїм не зідхаю, —
Бо де заборонене дерево є,
Нема там справжнього раю.

Я прагну повної волі й прав.
А де щось обмежує волю,
Там пеклом для мене й розкішний рай,
Едем там стає тюрмою.

Пересторога

Ти такі книжки, мій друже,
В друк пускаєш? Ти пропащий!
Хочеш честь і гроші мати,
То згинайся, та ще й дуже.

Я-б по вік тобі не радив
Отаке перед народом
Про попів отих балакать
Та про вищих можновладів!

Ой, пропащий ти, братухо!
Бо в князів тих довгі руки,
У попів язйки довгі,
А в народа довгі вуха!

Політичному поетові

Співаєш, як колись Тиртей,
Бо в тебе дух хоробрий,
Та кепських ти застав людей,
Ти вибрав час недобрий.

Що правда, хвалить цей народ
Відвагу непоборну,
Твоїх думок шляхетний льот,
Твою майстерну форму.

Вони з вином в святковий день
Тобі гукають славу,
І бойових твоїх пісень
Горланять безугаву.

Про волю в коршмі й раб співа
Що-вечора до трунку,
Бо це напиток заправля,
Й сприяє праці шлунку.

Бурхливі зідхання

Нова віра ні до чого!
Як вона в нас вирве бога,
То й прокляття знищить в шент:
„Himmel-Herrgott-Sakrament!“

Можна-б жити й без молитви,
А без лайки підчас битви
Не прожити навіть мент:
„Himmel-Herrgott-Sakrament!“.

Не для блага, то для злого
Залишіть нам пана-бога!
Без богів — прокльони в щент:
„Himmel-Herrgott-Sakrament!“.

Колишньому Гетеанцеві

Ти вже справді вище злинув
Над красу холодну, млисту,
Що старий мистець колись то
З Ваймару тобі накинув?

Не досить тобі пізнання
Гретхен, Кляр, доньок Серлоса,
Що втікати довелося
Від Отільї поєднання?

Ради рідної країни
Кинув ти Міньон в недолі,
Ти бажаєш більше волі,
Ніж найшов її в Філіні?

За народне вище право
В Люненбюргу ти воюєш,
Словом сміливим гамуєш
Спілку деспотів криваву.

Чую вісти тут веселі,
Це-ж про тебе хвальна повість;
Кажуть: ти вже Мірабó єсть
З Люнебурзької пустелі.

Таємниця

Не óхкаем, сухі в нас очі,
Ще й посміхаємось нераз!
І жадний погляд, жадний вираз
Не зрадить, що за тайна в нас.

Вона лежить з німим стражданням
У серці, на кривавім дні,
Хоч серце й скрикує від болю,
Та сціпив корч уста мої.

Спитай в колисці немовлятка,
Спитай у трупів з-під хреста, —
Хіба вони тобі відкриють,
Про що весь час мовчать уста.

На приїзд нічного дозорця
до Парижу

„Дозорче на довгих ногах поступових,
Збентежено дуже примчав ти здаля!
Ну, як там живеться рідні моїй дома?
Може вже вільна країна моя?

Чудово живеться, — достаток і спокій, —
Його береже нам мораль стара,
То-ж мирно та певно вже довгі рóки
Наш край розвивається гарно знутри.

Не зóвні, як Франція, він процвітає —
Тут воля ворухить зовнішнє буття —
А німець на дні свого серця ховає
Ту внутрішню волю до скону життя.

Собор у Кельні вже збудували,
Ми Гогенцолернам завдячуєм це,
Габсбурги нам теж помагали чимало,
А Віттельсбах шибки для вікон несе.

І конституцію й вільні закони
Вже нам обіцяли, нам слово дано,
Слова королівські — багацтво коштовне,
Мов скарб Нібелунгів, що в Райні давно.

Наш вільний Райн — це Брут між річка́ми.
Його не загарбає ворог, ого!
Голяндці за ноги його прив'язали,
Швайцарці за голову держать його.

І флоту пошле нам господь відтеперá,
А патріотична надмірна міць
Буде веслувать на німецьких галерах,
Буде скасовано кару в'язниць.

Цвіте весна, під бруньок розпускання
Ми дихаєм вільно, тут воля без меж!
А як заборонять усі видання,
То врешті й цензура відчепиться теж.

Виродження

Невже й природа зіпсувалась?
Навчилась, певне, між людьми...
Здається, квіти і тварини
Так само брешуть, як і ми.

Не вірю вже в лілеї цнотність,
На ній метелик он сидить,
Цілує честь її невинну,
А потім з нею й відлетить.

За скромність ніжної фіялки
Я теж не дав би вже й гроша,
Кокетка! — пахощами ловить, —
Про славу снить її душа.

Сумнівно й те, чи відчуває
І соловей свої пісні, —
Прибільшення! той плач і трелі —
Рутина, бачиться мені.

З землі зникає всяка правда,
Та й вірність — сон старовини,
А пси ще ластяться й воняють,
Але-ж невірні вже й вони.

Г а й н р і х

В брамі замку, у Каноссі,
Жде німецький кайзер Гайнріх,
Босий, у сорочці з шерсти,
В ніч холодну та дощливу.

Зверху, з вікон визирають
Дві фігури; світить місяць
На Григорія тонзуру
Й на Матильди пишні груди.

Гайнріх синіми вустами
Отченаш побожно мимрить,
Та глибоко в серці нишком
Він скрегочучи, шепоче:

„Ген, в краях моїх німецьких,
Там стоять могутні гори,
І росте в глибоких шахтах
Там залізо на сокиру.

„Ген, в краях моїх німецьких,
Там ростуть ліси дубові,
А в міцнім, найвищім дубі —
Топорище на сокиру“.

„Ти-ж, німецький вірний краю,
Ти народиш того мужа,
Що сокирою страшною
Гада мук моїх розтрощить“.

Т а м б у р - м а ж о р

Старенький тамбур-мажор, як він схиливсь,
Зігнувся лицар дебелий!

А за імператора був він колись
Щасливий такий і веселий.

Крутив він паличкою в руці,
В очах — усмішки розквітлі;
А срібні гальони на сюртуці
Блищали в соняшнім світлі.

А як він під звук барабанів дрібних
Проходив міста та містечка,
То мліли й тремтіли нераз од них
Жіночі й дівочі сердечка.

Прийдé, побачить він, і враз
Усіх красунь переможе;
Його чорні вуса зросили нераз
Німецькі жіночі сльози.

Ми мусіли знóсити! Так воно вже:
Де став завойовник з військами,
Там цісар захоплює панство чуже,
А тамбур-мажор — чужі дами.

Терпіли ми довго наругу таку
Отак, як дуби німецькі,
Аж доки згори не дали нам знаку,
Щоб скинуть ярмо чужинецьке.

Як бик на арені, так ми не дарма
Всі роги свої наставляли,
І збулись французького ми ярма
І Кернера гимнів співали.

Жахливі ті вірші! Годину лиху
Тиранам вони прокричали,
Аж цїсар і тамбур-мажор од страху
П'ятами від них наживали.

Оце-ж їм заплата за їхні гріхи,
Отут почалися їх муки —
Як Наполеона британці лихі
Схопили в цупкі свої руки.

На острів Олени, на муки страшні,
Його запротóрили брити, —
Од раку в шлунку гіркі свої дні
Він мусів нарешті скінчити.

А тамбур-мажора швиденько враз
Так-само звільнили з посади,
І в нашім готелі він служить весь час,
Щоб з голоду дуба не дати.

Розпалює печі, виносить горшки,
І воду, і дрова таскає,
По сходах ноги волочить важкі
І голову сиву схиляє.

А Фріц як, буває, відвідає нас,
То зівше над ним пожартує,
З кумедно-високого діда весь час
Глузує, сміється, кепкує.

Кинь жарти ці, Фріце! Німецьким синам
Сміятися, друже, не гоже!
З упалих вєличів тішитись нам
Не треба ніколи, небоже.

Ти чемно віддай йому низький уклін,
Замість докоряти словами,
Бо хто його знає? може це він
Твій батько збоку мами!

Корабель життя

І сміх і співи! Блищать і грають
Проміння сонця. А хвилі гойдають
Веселий човєн. Сидів я в нім
З друзями й легким серцем своїм.

Човен розбився і став трісками,
А друзі, що кепськими були пливцями,
В країні рідній пішли на дно,
Мене ж прибоєм над Сену знесло.

В новий корабель я сів, а зо мною
Нове товариство. Нема спокою, —
Гойдають хвилі в чужій стороні, —
Отчизна далеко! Так важко мені

І знову сміх тут, і знову пісня —
Вже свище вихор, вже щогла трісла —
На небі гасне остання зоря —
Як важко! Далеко отчизна моя!

Новий єврейський шпиталь
у Гамбургу

Шпиталь для вбогих і слабих євреїв,
Людських дітей, потрібно нещасливих,
Що їх посіли три великі вади:
Біль тіла, вбожество та ще й єврейство!

Зі всіх нещасть найгірше — це останнє,
Тисячолітнє лихо їх родинне,
Занесене з наднильської долини,
Староєгипетська хвороба — віра.

Невилічений біль! Тут не допоможуть
Ні лазня, ані душ, ні апарати
Хірургії, ні всі ті різні ліки,
Що їх цей дім слабим гостям підносить.

Чи може час, одвічний бог, загоїть
Той темний біль, що син дістав у спадку
Від свого батька, — може правнук буде
Здоровший, розумніший і щасливий?

Не знаю я! А ми тимчасом будем
Хвалить те серце, що розумно й любо
Взялось облékшити, що тільки можна,
Бальзамом лікувать тимчасом рани.

Прекрасний муж! Він збудував тут захист
Для болів тих, що гоїть їх мистецтво
Тих лікарів (чи може й смерти!), дбає
Про ліки, постіль, спокій і про догляд.

Людина діла — він зробив, що можна:
На гарну справу дав свій заробіток,
На заході життя свого, по братськи,
Щоб з добрим ділом відпочить од праці.

Дає він щедро, та ще кращі жертви —
З очей його течуть — рясні сльозини,
Коштовні сльози, коли він заплаче
Над горем їх братерським, невиво́йним.

Георгові Гервегові.

Гервег, ти жайворон з криці!
Ти з брязкотом втіхи, мов пташка ясна,
Летиш аж до сонця, під небо безкрає.
Чи справді зими вже немає?
Чи дійсно в Німеччині зараз весна?

Гервег! ти жайворон з криці!
Тому́, що високо в повітрі вітаєш,
Ти землю вже втратив з очей,
В твоїх лише віршах, а не для людей
Цвіте та весна, що про неї співаєш.

До Георга Гервега

Мій край німецький п'яний став,
А ти, ти вірив тостам модним!
Ти кожній люльці віри йняв,
Шнуркам червоно-чорно-злотним.

Та як пройшов чарівний хміль,
Ти здивувався, мій коханий —
Змівсь народ за кілька хвиль,
Що щойно був приємно п'яний!

Юрба лайливих простаків,
Замість вінків — гнилі кислоти —
З двома жандармами з боків
Нарешті став ти на гряниці.

Ти тут засмучений стояв
І оглядав стовпи в'останнє, —
Хтось їх, як зебри змалював —
З душі зривалося зідхання:

„Аранхуес! в твоїм піску
Як швидко гарні дні минали!
Перед Філіпом я стою,
Де укермаркські генерали.

Таланта визнав він в мені,
Коли я грав маркіза Позу,
Він вихваляв мої пісні,
Та невподобав мою прозу“.

Тенденція

Гей, співаче! вдар про волю,
Про німецьку волю вдар!
Заспівай нам гімн про волю, —
Зогрівай серця до бою
Марсельезою новою.

Наче Вертер той, ночами
Про кохання ти не мар!
Те, що дзвін гудіти буде,
Те й співай, щоб чули люди.
Промовляй до них мечами!

Кинь сопілку, кинь ідиллі —
Не зідхай до зір та хмар!
Будь батьківщині трубою,
Будь гарматою до бою, —
Бий, грими, труби що-хвилі!

Бий, грими, труби тривожно!
Будь тиранам вісник кар! —
Так співай завжди і всюди,
Тільки ж хай ця пісня буде
І звичайна, як лиш можна.

Дитинка

Господь дівчаткам праведним
Вві сні дітей дає, —
Вагітна й ти дитям малим,
Діво Германіє!

Вже в'ється десь під черевцем,
До твого пупа шнур, —
Прекрасним стане він стрільцем,
Як той божок Амур.

Стрілятиме рука мала
Орлів-царів з вершин —
І в двохголового орла
Влучатиме твій син.

Та тільки ж він не поганин,
Як той божок Ерот,
Штанці повинен мати він,
Бо-ж він не санкюлот.

Бо в нас мораль і зимній час,
Поліція і світ —
Дають наказ, щоб кожен з нас
Прикритий був, як слід.

Обіцянка

Не ходитимеш болотом
Без чобіт, німецька воле,
Ми прикриєм тіло голе,
Ще й обуєм трохи згодом!

Замість цього капелюшка
Шапку матимеш смушко́ву,
Щоб вона в пору зимову
Захищала ніжні вушка.

Їстимеш делікатеси —
Гарні дні твої майбутні! —
Як тебе французькі трутні
Не під'юдять на ексцеси.

Тільки будь як слід слухняна!
Кинь старе своє зухвальство!
Поважай вельможне панство,
Ще й бурмістра, свого пана!

Китайський імператор

Мій батько був сухий, як пень —
Тверезости amator, —
Я-ж п'ю горілку ніч і день,
Як справжній імператор.

Чарівний трунок цей люблю,
Він настроїй підіймає,
Відко́ли я сивуху п'ю,
Китай мій процвітає.

Середнє царство, відколи п'ю,
Мов сад в обіймах квітня,
І я мущиною стаю,
Й жона моя вагітня.

І стільки скрізь того добра!
Хворі стають здоровіші;
Конфузій, мудрець мого двора,
Думки дістає ясніші.

Стають смачніші галушки,
Од них салдати ситі!
А вся голота-босяки —
В шовках та в оксамиті.

А кожний лицар-мандарін,
Що глуздом інвалід був,
Знаходить знову силу він,
Хоч він до того дід був.

Велика пагода — символ і щит
Для віри — готова буде,
Останній єврей охреститись біжить,
Знак змія чепляє на груди.

Зникає дух революції,
Кричать найшляхетніші манджу:
Не хочемо конституції,
Ми хочем нагайки, канчу!

Хоч кажуть ескулапці мені,
Що в п'янстві погані справи, —
Я ж п'ю горілку ночі й дні
На благо моєї держави.

Ще чарочку, і ще одну!
Смачна вона, як манна!
Народ щасливий, як я зап'ю,
І скрізь кричить: „осанна!“

Новий Олександр

I

Живе десь у Тулі король, що п'є
Шампанське, а більше й не хоче;
І як тільки вип'є шампанське своє,
На лоб йому вилізуть очі.

Круг нього лицарів юрба,
Це вся історична школа;
А в нього язик, як важка гарба —
Король лепече зпроквола:

„Як Олександр, що в Греції був
Великим, славним героєм,
З маленьким військом світи здобув,
То став він пити запоєм.

„Його таким спраглим зробила війна
І битви, що в них воював він;
І так багато він випив вина,
Що по перемозі сконав він.

„Мене цей приклад добре навчив,
Бо розум у мене великий:
Я там почав, де він скінчив,
Я все розпочав з п'ятіки.

„В похміллі славний свій похід
Я краще скінчити зможу!
Од пляшки до пляшки, я цілий світ,
Хитаючись, переможу“.

II

Новий Олександр лепече отак
Щодня язиком своїм п'яним,
Знайомить всіх своїх вояк
З своїм завойовницьким пляном:

„Ельзас, Льотарингія — знаю вже я —
З'єднаються з нами без крові;
Кобила врешті біжить до коня,
Телятка прийдуть до корови.

„Шампань мене вабить, це кращий куток,
Бо він виногради плодить,
Які просвітляють і мій мізók,
І соком життя нам солодять.

„Сюди я пошлю що-найкращі полки,
Тут мій похід почнеться;
Засвищуть кóрки, з пляшók у шклянки
Біленька кров поллється.

„Моє геройство молоде
До зірок будé мусувати,
Мене ж моя слава в Париж поведе,
Я піду й його здобувати.

„Там перед рогачкою сяду за стіл,
І буду винце попивати,
Бо там за вина усіх сортів
Немає митної плати!“.

III

„Учитель мій, Аристотель мій,
Був спершу попик несмілий,
З французької він колонії,
І мав комірчик білий.

А потім, як філософ, він
З'єднав до купи екстрими,
І так він виховав мене,
Нажаль, у своїй системі.

„Я став середнє щось, близню́к,
Ні риба, ні свинина,
Це все з екстремів наших часів
Безглузда мішанина.

„Тепер ні добрий я, ні злий,
Ні дурень, ні дотéпа —
Коли вперед я вчора біг,
Назад сьогодні треба.

„Я просвіщенний обскурант,
Ні жеребець, ні кобила,
І крім Софóкля мій дух також
Нагайка захопила.

„Господь Ісус — надія моя,
Та й Бакхус бог для мене —
І так щодня поєдную я
Обидві божі системи“.

Хвалебни королеві Людвігові
Баварському

I

Оце пан Людвіг з Баварії,
Таких небагато на світі,
Баварський нарід шанує його,
Бо він — король родовитий.

Він любить мистецтво, кращих жінок
Велить він малювати,
І в тім серайлі він привик
Як євнух-мистець походжати.

Під Регенсбургом звелів збудувать
„Залю голів“ мармурову;
На кожний череп величність сам
Дав етикетку готову.

„Валгальські друзі“ — мистецький твір,
Де характеристику да́но
Заслугам і вчинкам героїв усіх
Від Тевта до Шіндерганна.

Лиш Лютера міднолобого тут
Валгальський шпаргал не приймає,
Буває, що в збірках природи чомусь
Кита́ між рибинок немає.

Пан Людвіг є й великий поет,
Аж Феб-Аполлón із неба
Паде до колін йому, просить, кричить:
„Мовчи, бо здурію! Не треба!“

Пан Людвіг — лицар без страху,
Як любий синок його Отто,
Який в Атенах різачку дістав
І трон закаляв болотом

А як пан Людвіг помре, то його
Канонізуватимуть па́пи —
Бо святість пристала до цього лица,
Як маншетки на кицині лапи.

Як тільки малпи та кенгурі
Поробляться християне,
То певно тоді наш Людвіг святий
Для них патроном стане.

II

Пан Людвіг із Баварії
Зідхне, то знову змовкне:
„Минає літо, йде зима,
Все більше листя жовкне.

„Хай Шеллінг, а з ним Корнеліус
Мандрують з моєї держави;
В одного розум погас в голові,
А в другого іскра уяви.

„А що в мене вкрали перлину з вінця —
Гімнастики майстра такого —
Учителя Масмана, камінця
Між лю́дьми дорогого —

„То це мене згорбило, вбило мене,
Всю душу стягнуло в петельку, —
Не маю вже мужа, що лазив колись
На щонайвищу шабэ́льку.

„Не бачу вже більше коротких ніг,
Ні пліскуватого носа;
Плигав він, мов пудель, то взад то вперед,
То просто, то криво, то зкоса.

„Лиш старо-німецьке він знав, патріот,
Лиш яacob-грімське та цейнське,
Слово чуже, є для нього чуже—
Грецьке, так само й лятинське,

„Бо в нього була отчизнянська душа,
Лиш каву з жолудів пив він,
А їв французів та лімбурзький сир,
І лімбурзьким сиром смердів він.

„О, шваґре! верни мені Масмана!
Бо-ж він естет із естетів—
Між інших облич він обличчя таке,
Що я, як поет, між поетів.

„О, шваґре! Затримай Корнеліуса,
І Шеллінґа! (горя немає,
Як Рюккерт у тебе зостанеться теж)—
Хай Масман лише повертає!

„О, шваґре! пишайся сьогодні вже тим,
Що мене ти зробив недолугим,—
Я, що в Німеччині Перший був,
Тепер залишився другим...“

III

В придворній церкві в Мюнхені
Мадонна єсть чудесна,
Тримає на грудях Ісусика—
Це світові радість небесна.

Як Людвіг із Баварії
Поглянув на образ чудовний,
Упав на коліна й залепетав,
Святої поборности повний:

„Маріє, владарко небес,
Царице без пороків!
Твоя прислуга—з янголів
А твій почот — з пророків.

„Крилаті пажі слугують тобі,
Вінки тобі з квітів сплітають
На коси твої золоті, та щодня
Твій шлейф обережно тримають.

„Маріє, рання зіронько,
Леліє без плями блуду,
Ти стільки вже чудес дала,—
Зроби ж і для мене чудо!—

„З криниці всіх твоїх щедрот,
Хоч краплю злий на мене!
Дай знак твоєї милости,
Дівча благословенне!“ —

А мати божа хитнулась умить
І ротиком стала кивати,
З огидою голову вбік одвела
І мовить до свого дитяти:

„Це щастя, що ти вже на грудях моїх,
А не в материнському чреві,
Тепер не боюсь я уроків лихих,
Це щастя—хвала господеві!

„Бо якби підчас вагітності
Я вгледіла дурня такого,
То ти народився б виродком,
Замість народитися богом“.

Церковний радник — Прометей

Павле, злодію шляхетний!
Не втікти тобі від кари!
Боги дивляться на тебе, —
В них на чолах чорні хмари.

За грабунок, за крадіжку
На Олімпі, в сферах неба —
Бійся долі Прометея!
пси Зевеса йдуть на тебе!

Правда, той украв щось гірше —
Промінь світла до калитки,
Щоб освіту людям дати, —
Ти вкрав Шеллінгові зшитки —

Саме — протилежність світла,
Тьму теменну в манускрипті,
Що її й намацать можна,
Як оту, в старім Єгипті.

До нічного вартового

(За пізнішої нагоди)

Як не зіпсується твій стиль і душа,
Роби собі, друже, як серце бажа, —
Тебе зрозумію й пізнаю зівше,
Хоча-б ти й паном радником звався.

Вони репетують на зборах своїх,
Що ти мерзотник, що зрадив їх,
Від берега Сени до Ельби старої
Кричать жілька місяців вічно одної:

Що крок поступовий колишній твій
Вже став регресивним — О, друже мій,
Чи справді на швабських ти раках гарцюєш,
Чи справді князівських наложниць шануєш?

Ти може стомився і хочеться сну.
Бо сурмив так ревно всю ніч навісну,
Тепер ти ріжок свій на клінок повісив:
Хай трубить, хто хоче для німців-гульвісів!

Лягаєш на ліжку, бажаєш заснуть,
Натомлені очі хоч трошки примкнуть, —
А ті крикуни не дають їх зімкнути:
„Бруте, ти спиш? Вставай, наш Бруте!“

Ах, який же дурний той народ!
Не знає, чому закриваєш рот, —
Не знає, хто досі не гнів ще в арешті,
Чому це герой замовкає нарешті.

Питаєшся, як нам живеться тут?
Тут тихо та мирно, вітри не гудуть,
А майви не можуть задуми позбутись,
Не знають, куди їм тепер обернутись...

До заспокоєння

Спимо ми, як давній той Брут раніш —
Та він прокинувся і гострий ніж
Втопив глибоко Цезарю в серце;
Ті римляни були тираножерці.

Не римляне ми, ми курим „табак“,
У кожної нації власний смак,
У кожної нації риси шляхецькі,
У Швабії варять найкращі клецьки.

Ми — німці, ми славні, добрячі ми,
Спимо ми здоровим сном трави, —
А як проспимось ми, то пити готові,
Та тільки не прагнем князівської крові.

Ми вірні такі, як ті липи й дуби;
І цим віддавна вже горді ми;
А в тому краю, де дуби та липи,
Ви жодного Брута по вік не знайшли би.

А хоч би між нами й знайшовся Брут,
Ніяк не знайшов би він Цезаря тут,
Він Цезаря довго шукав би марне;
Пампушки ж у нас — напрочуд гарні.

Ми маємо владарів тридцять і шість —
(Та це ж не багато! — усяк відповідь),
На грудях у кожного „зірка побіди“,
Тому й не страшні для нас „мартівські іди“.

Ми ззем їх „батьками“ і щиро „чтимо“,
Тому й „батьківщиною“ край цей звемо,
Що князям належить з батьківської ласки,
А ми ще любим капусту й ковбаски.

Як тільки наш „батько“ іде на прохід,
Побожно шапки ми скидаємо вслід, —
Німеччина — покій дитячий, де цяцьки,
Вона ж не римський вертеп розбишацький.

Світ навиворіть

Оце ж то світ навиворіть —
Ми ходим головами!
Стрільців стріляють вальдшнепи
Десятками, юрба́ми.

Телята кухаря спекли,
На людях їдуть шкапи,
За волю науки, за світло й добро
Боряться сови у папи.

Селедець санкюлотом став,
Бетіна правду славить,
А кіт у чоботях на сцені в нас
Софокля сьогодні ставить.

Будує малпа пантеон
Німецьким героям, поетам,
Давно вже Масман причесавсь,
Як вірити нашим газетам.

Германські ведмеді безбожні вже,
Безвірні до нестями,
Французькі ж папуги, навпаки,
Побожні християни.

А Укермаркський Монітер
Розказує речі ще гірші:
Що мертвий живому на пам'ятнику
Вписав наймерзотніші вірші.

Вже годі нам проти хвиль брести!
Брати! Це нам мало pomoже!
Ходімо на Темпловську гору,
Й гукнім: короля храни, боже!

Просвітління

Міхель! Вже полуди впали
Із очей? Ти вже збагнув,
Що тобі найкращі страви
Зперед рильця хтось хапнув?

Та за те діждешся щастя
І блаженства в день чудес:
Кращі страви там без м'яса
Варять янголи з небес.

Міхель, віру забуваєш?
Чи ще більш голодний став,
Що вино життя ковтаєш,
Гимн поганський заспівав?

Міхель! пий, співай щосили,
Пельку набивай свою,
А як ляжеш до могили,
Ремигатимеш в раю.

Німецьчина

(Написано влітку 1840 р.)

Німецьчина й досі мале дитя,
Та сонце в неї за мамку, —
Годує дитинку замість молока
Пекучим вогнем безустанку.

Од нього дитинка буйно росте,
Аж кров кипить їй у серці.
Сусідські діти, бійтеся ви
З цим хлопцем ставати на герці!

Бо дужий цей велетень малий,
Дуби вириває руками,
Він ребра потрощить, хребти переб'є
Усім вам своїми дубками.

Подібний він трохи до Зігфріда,
Відомого з казки чимало,
Що як тільки Зігфрід скував меча,
То зразу розтрощив ковало.

Ти будеш колись, як і Зігфрід—герой,
З потворами на-смерть рубатись,
Гей, як утішно до тебе згори
Буде твоя мамка всміхатись!

Уб'єш ти змія, а царство його
І всі його скарби здобудеш.
Гей-же! в вінку золотому тоді
До віку пишатися будеш.

Почекайте тільки!
Коли я блискавками граю,
Чому б грім я не вмів?
Ви помиляєтесь! Я маю
Неменший хист і до громів.

Переконаєтесь і в цьому,
Коли настане слушний час,
І не сховаєтесь од грому,
Як слово — грім поцілить вас.

Дубів чимало пошматує
Скажена буря того дня,
Чимало палаців зруйнує,
Впаде й дзвіниця не одна!

Фрагмент

Сова студ'ювала пандекти,
Права канонічні та „глосси“,
А як ув Італії стала,
Спитала: „Куди до Каносси?“.

Старі, попелясті круки
Спустили додолу крила,
І кажуть: „Стару Каноссу
Давно вже руїна вкрила.

Ми хтіли б нову збудувати,
Та стільки ще не вистачає!
Крім плит і брил мармурових
Гостей у коронах немає“.

Шлезькі ткачі

В очах понурих нема вже сльозинок,
Сидять за варстатом, а зуби на клинок;
„Тчемо ми Німеччині саван на скін,
А в нього влітаєм потрійний проклін —

Тчемо ми, тчемо ми!

„Проклін пану-богу! Здурив він нас знову!
Молились ми в злиднях і в стужу зимову, —
Даремно надіялись тисячі днів,
Той бог одурив нас, забув нас, завів, —

Тчемо ми, тчемо ми!

Проклін королеві! Він батько вельможам, —
Ми злиднями серця його не стривожим,
Од нас забирає останній п'ятак,
А потім велить пострілять, мов собак, —

Тчемо ми, тчемо ми!“

„Проклін цій отчизні, де правди немає,
Де тільки наруга й ганьба процвітає,
Де хутко в'януть найкращі квітки,
Де в гнилі та в цвілі живуть черв'яки, —

Тчемо ми, тчемо ми!

Літає наш човник, варстат наш скрегоче.
Тчемо ми уперто що-дня і що-ночі, —
Тчемо ми Німеччині саван на скін,
А в нього влітаєм потрійний проклін, —

Тчемо ми, тчемо ми!“

Спогад із жахливих днів Воро-
нокутська

„Ми — ваш бурмістр і ваш сенат —
Були ласкаві цей мандат
По батьківськи до люду скласти
І розіслать по кожній часті:

„Чужинці, зайти кожний раз
Бунтарство сіють поміж вас;
Таких злочинців — богу хвала —
Між нашим людом дуже мало.

„А ті безбожники — чужі.
Хто бога викинув з душі,
Той недалеко вже й од зради
Відносно нас, земної влади.

„Всім христіянам і нехристам —
Наказ: коритися властям.
Хай замикають, як темно стане,
Крамницю—євреї й християне.

„Де троє разом десь зійшлись,
Там зараз треба розійтись!
Не смій ніхто ходити даремно
По вулицях, як буде темно.

„Всю зброю треба позбирать
І в домі гільдії складать,
Та й різні сорти амуниц'ї
Складайте всі на тому ж місці.

„А хто посмів би „розсуджати“,
Того наказано стрілять;
А „розсудження“ руками
Буде покарано так само.

„Довіртеся нам! Ми — ваш сенат,
Ваш пан бурмістр і магістрат,
Керуєм вами справедливо, —
Вам слід завжди держати рило!“

Авдієнція
(Старенька байка)

Дітей не велю я, мов той фараон,
Топити в глибокому Нилі,
Та я й не жорстокий мов Ірод-тиран,
Що діток косив, як бадилля.

„Спаситель учив нас любити дітей,
Я слухаю слова владики;
Покличте до мене дитинку якусь,
Хоч швабське дитятко велике!“

Король сказав, камергер побіг,
Прибіг і привів із собою
До залі велике швабське дитя,
Що в нього служило в покою.

Король сказав: „Ти, напевне, шваб?
Не бійся, тут злого немає“.

„Вгадали!“ — на те йому шваб відповів, —
„Родився я в швабському краї“.

„Ти може родився“ — спитав король —
Од тих сімох швабів часом?“

„Ба ні! — каже шваб — від одного лишень,
А не від усіх їх разом“.

Король питав далі: „А що там у вас?
Чи „кнедлі“ цей рік удалі?“

„Сасибі за пам'ять! — шваб відповів, —
Не знати, як буде далі“.

„Чи є ще великі у вас мужі? —
Питає король. — „Цеї хвильки
Великих забракло“ — шваб відповів —
„У нас гладкі тепер тільки“.

„А Менцель“ — питає король — „чи він
Ще й досі ті ляпаса зносить?“
„Спасибі за ласку!“ — шваб відповів —
Йому й попередніх до́сить“.

Король сказав: „Не такий ти дурний,
Як це нам здавалось, мій милий“.
„Це мабуть тому, що колись мене
В колиці чорти підмінили!“.

Король промовив: „Звичайно, шваби
Отчизну рідну кохають —
Скажи ж мені, що́ тебе звідти сюди
Погнало з рідного краю?“

А шваб відповів: „Щодня там була
Картопля й капуста без м'яса;
Коли-б моя мама м'яса пекла,
То я був би дома zostався“.

„Проси в мене ласки“ — каже король,
А шваб поклонився додолу
І каже: „Королю, батечку наш!
Оддайте народові волю!“

„Людина — вільна, бо не рабом
Створила її природа —
О, паночку наш, оддайте назад
Всі людські права для народа“.

Оце-ж була сценка! Вражіння глибінь!
Замисливсь король на хвилинку —
Тимчасом, як шваб утирав рукавом
Непрохану з ока сльозинку.

Нарешті сказав король: „Гарний сон!
Прощай! Як я бачу, ти мрійник;
Іди й нарозумся, я дам тобі
Аж двох провожатих надійних,
Двох певних жандармів, щоб зараз тебе
Вони провели до кордону.
Прощай! Барабанять — я мушу йти,
Приймати параду з балькону“.

Отож авдієнцію щиро таку
Так щиро вони закінчили,
Та вже відтоді не бажає король,
Щоб діти до нього ходили.

Міхель після березня

Відко́ли я нашого Міхеля знав,
Був він ведмедем-ледащом,
Я в березні думав, що мужній він став,
Що в нього й розум покращав.

Як гордо звів він свій русий чуб
Перед батьками краю!
І як словами — без дозволу! — скуб
Високих зрадників зграю.

Так солодко слухали вуха мої
Мов казку, його розмову,
Я чув, як дурень-юнак, що в мені
Забилося серце знову.

Як чорно-червоно-злътний стяг,
Та старогерманська шмата,
З'явилася знову, — мій сон пропав,
Розсипалась казка багата.

Я знав усі барви на тім полотні,
І щό провіщає їх мова:
Про волю німецьку принесли мені
Найгіршу вісточку Йова.

Вже бачу, йде Арндт і батько Ян —
Колишніх часів герої —
Підводяться знову з могильних ям,
За кайзера стати до зброї.

З моїх студенських давніх літ
Всі бúrші встали разом,
За кайзера підуть і в пекло на спід,
Як добре нап'ються часом.

В гріхах посивілий народ устав:
Попи та всі дипломати,
Старезні джури од римських прав,
„Храм єдності“ будувати. —

В той час наш Міхель заснув уже,
Хропе, мов звалився від чарки, —
Прокинувся знов, а його береже
Аж тридцять чотири монархи.

Мандрівні шурі

Шурів два сорти в світі —
Шурі голодні й ситі.
В дозвіллі ситі сидять в норі,
Мандрують тільки голодні шурі.

Мандрують тисячні милі,
Ніде не спочинуть і хвилі,
Все просто йде їх лютий біг,
Ні вітер, ні вихор не спинить їх!

Вони перелазять гори,
Та перепливають море;
Чимало вбивається й тоне з їх,
Живі покидають мерців своїх.

Щурині люті орди
Мають жакливі морди,
Обстрижений лоб їх однаково —
Цілком радикально у всякого.

Ніхто в радикальній зграї
Про жадного бога не знає;
Христити не хочуть дітей малих,
Жінки—це добро комунальне в них.

Змислове їх кодро вперте,
Що хоче лиш пити й жерти,
Не думає певне, як жре та п'є,
Що наша душа безсмертна є.

Це дикій зграї — дурниці,—
Не страшно їй пекла та киці;
Нема в неї грошей, добра нема,
То ж наново світ поділила б вона.

Ой, лихо! Мандрівні щуриська
Од нашого міста близько!
Вони наступають, я чую вже, он —
Їх посвист, число їх легіон.

Пропали ми! Горе з нами!
Вони вже тут, біля брами!
А наш бурмістер та сенат,
Розводять руками, не знають порад.

Міщани хапають рушніці,
Попи задзвонили з дзвіниці.
Бо вже в небезпеці святість їх
Держави моральної, власність їх.

Ні дзвони церкв, ні попівські поклони,
Ні високомудрі сенатські закони,
Ба навіть гармати пудові сьогодні
Уже врятувати вас, дітки, не годні.

Тепер не pomoже витійництво слова,
Ні жадна, віджита вже, штучна промова.

Щурів не зловити на всі силлогізми,
Вони переплигнуть найтонші софізми.

Бо доступ має до спраглого шлунку
Лиш логіка страви й здорового трунку,
Та ще аргументи волового м'яса
З цитатами геттінгенських ковбасок.

Мовчазний короп, засмажений в маслі,
Миліший юрбі радикальній напасній,
За всіх промовців з вашого лона —
До Мірабо від Ціцерона.

Д у е л і.

Раз на подвір'ї два воли
Завзятий диспут завели;
Обидва були злющої вдачі —
І в суперечці тій гарячій,

Як їх серця запалали злом,
Один другого назвав ослом.
А що „осел“ для волів образа,
Воли взялись до боксу відразу.

На тім подвір'ї в той самий час
Між двома ослими сварка знялась;
Брати довговухі змагались чимало,
Аж доки в одного терпцю не стало,

То ж дике „І—я!“ залунало двором,
Суперника свого назвав він „волом“.
А це ж образа, як мусите знати,
Коли осла та волом назвати.

Змагались лобами завзяті осли,
А далі в роботу й ноги пішли,
Летіли удари по задній часті,
Як вимагає їх кодекс честі.

Яка-ж мораль? Бувають хвилинки,
Що не минучі поєдинки;
Студентик мусить битись, мабуть,
Бо часто дурнем його зовуть.

РОМАНЦЕРО

І С Т О Р І Ї

* *

Як хтось невірний став тобі,
Тим більш не трать довіри;
Як серце до смерти затужить в журбі,
Берися до ліри.

Задзвонять струни! Геройський спів
Вогнем розіллється з любов'ю.
В солодкій тузі розтане твій гнів,
А серце зійде кров'ю.

Р а м п с е н і т

Скоро Рампсеніт король
В золотій з'явився залі,
Донька в регіт, а служниці
Рознесли той регіт далі.

Смуглі ёвнухи-муріни
Теж нестримним сміхом прісли,
Навіть мумії та сфінкси
Трохи зб-сміху не трісли.

Донька мовить: „Я гадала,
Що спіймала вже падлюку,
Та в моїй руці злодюжка
Залишив лиш мертву руку.

„Я вже знаю, як той злодій
Заліза в твої комори,
Краде скарб і не зважає
На замкї й міцні запори.

„В його ключик є чарівний,
Що відімкне кожну браму,
Так що й найміцніша брама
Не встояла б тут так само.

Я не дуже сильна брама,
Тож так само не встояла,
В мене теж цієї ночі
Найдорожча річ пропала!“

Так сказала королівна
І в танок пішла в світлиці,
І сміються і танцюють
З нею євнухи й служниці.

Тої днини цілий Мемфіс
Засміявсь, і крокодилі
Вишкірялись, як з намулу
Підвели пащеки в Нилі,

Барабанний гул почувши
Понад жовтою рікою,
А за ним слова герольда
З оповісткою такою:

„Рампсенітус, з ласки бога
Володар над всім Єгиптом,
Всім підданцям об'являєм
Нашу ласку цим рескриптом.

„В ніч з четвертого на п'яте
Червня у господне літо
Тисяч триста двадцять третє
До різдва владики світу —

„Злодій з нашої скарбниці
Викрав цінностей багато,
Потім теж йому щастило
Нас так само обкрадати.

Щоб простежити злочинця,
Ми заперли на-ніч дочку
У скарбниці, та й її він
Обікрав собі в куточку.

„Щоб спинити ці крадіжки,
А злочинцеві так само
Показати весь наш по́див
І симпатію й пошану,

„Ми йому свою дитину
За дружину хочем дати
І, як нашого наступцю,
В королівську честь підняти.

„А що нам адреса зятя
Невідома ще доча́су,
Хай його цей наш рескрипт
Сповістить про ласку нашу.

„Да́но до Христа, у літо
Тисяч триста двадцять п'ять,
Січня третього. Король
Рампсеніт — його печать“.

Рампсеніт дотримав слова
Злодій став для нього зятем,
А по смерті королевій
Королем він став багатим.

Правив він не гірш од інших,
Підпирав торгівлю й знання;
Кажуть, дуже мало крали
За його королювання.

Шельм фон Берген

Над Райном у замку Дюссельдорф
Іде карнавальне свято,
Там, свічі мигочуть, музики гудуть,
Там масок танцює багато.

Танцює там герцогиня — краса,
І сміх її дзвонить невпинно;
А в неї партнёр — придворний ферт,
Стрункий, і крутиться звинно.

В саєтну чорну машкару
Сховав він очі й обличче,
А гострий погляд, мов кинджал
Мигоче так таємниче.

Радіє зграя джигунів,
Як ці повз неї вальсують,
А Дріккес і Маріцебіль
Прицмокують та апльодують.

А сурми сурмлять їм у такт,
Реве контрабас великий,
Аж доки, нарешті, скінчився танок
І раптом замовкли музики.

„Пресвітла пані, пустіть мене,
Мені вже додому треба!“ —
А пані сміється: „Не відпущу,
Доки не гляну на тебе“.

„Пресвітла пані, звільніть мене,
Мій вигляд жах тут покличе!“ —
А пані сміється: „Не відпущу,
Доки не гляну в обличче“.

„Пресвітла пані, пустіть мене,
Я смерті належу, і ночі!“ —
А пані сміється: „Не відпущу,
Доки не гляну в очі“.

Пручався партнёр, та понурі слова
Жіночу не стримали волю;
Нарешті зірвала вона силоміць
Його машкару додолу.

„Це з Бергену кат!“ — закричала юрба,
І з залі в рózтіч, мов дика, —
А герцогиня з жаху дрижить,
Біжить до свого чоловіка.

Та герцог мудрий, він стер ганьбу
З дружини своєї тут же, —
Він витяг блискучий свій меч і сказав:
„Вклякни перед нами, друже!“

Од цього удару мого меча
Ти чесний став, благородний,
А що ти шельма, то Бергенський Шельм
Назвешся ти од сьогодні“.

Отак той кат благородним став,
А горді його покоління,
Тих Шельмів фон Берген, над Райном цвіли,
Та сплять у гробницях з каміння.

Валькірії

Бій внизу. Вгорі ж у бронях,
Мчали на хмаринах-конях
Три валькірії, й летів
Їхній спів, мов дзвін щитів.

Бій народів, княжі звади —
Всі хочуть добути влади;
Влада — плата всіх потуг,
Вища честь — хоробрий дух. ✓

Гей, як час настане грізний,
Не спасе й шолом залізний,
Пролилась геройська кров,
І негідник поборов.

Лаври, триумфальні брами,
Завтра прійде той під вами,
Хто гіднішого зламав,
Край і нарід звоював.

Йде до міста триюмфатор,
А бурмістер і сенатор
Ключ принесли од воріт —
І крізь браму йде похід.

Гей! зо стін гарматні гúли,
Сурми рокотом ревну́ли,
А в повітрі дзвонів гуд,
Слава! слава! кличе люд.

На бальконах стали дами
З я́сним усміхом, з квітками —
Переможцю сиплють цвіт,
Той їм гордий шле привіт.

Пісня маркетанки
(З тридцятилітньої війни)

А я гусарів так люблю,
Люблю гусарів спритних,
Я без розбору кохаю всіх,
Як жовтих, так блакитних.

І мушкетерів я люблю,
Люблю я мушкетерів,
І ветеранів, і рекрутів,
Простих, як офіцерів.

Піхоту й кавалерію,—
Я всіх їх покохала,
І в артилерії нераз
До ранку ніч проспала.

Французів, німців я люблю,
Голяндців та й еспанців,
Італьців, чехів, шведів теж
Я мала за коханців.

Я не зважаю—звідкіля,
Якої віри й крові,
Бо всіх людей кохаю я,
Як лиш вони здорові.

Отчизна та й релігія —
Одіння кепсько зшите.
До чорта з ним! щоб до грудей
Голісінських тулити.

Людина я, і до людей
На radoшах я прийду,
А хто не встані заплатить,
Для того маю крейду.

Вінок зелений під шатром
На сонці так сміється,
Сьогодні з бочки свіжої
Вино мальвійське ллеться.

Порятівник

Плянтагенет, ти вже з'утихи гадав,
Що в нас ти останню надію забрав,
Бо слуги твої надгробник спіткали,
Де „Артура“ ім'я вони прочитали.

Та Артур не вмер, бо ніяка труна
Його не схоронить, хоч би й кам'яна.
Я сам його бачив останніми днями,
Як він особисто ганяв лісами.

На ньому зелений був оксамит,
Уста усміхаються, око горить.
З своєю дружиною на полювання
Їхав він гордо ще до світання.

Як міцно лунав королівський ріжок:
Тра-ра́, тра-ра-ра́! через діл і лісок,
Ті згуки чарівні, і мова тих згуків
Така зрозуміла для Корнваля внуків.

Ті згуки говорять, що прийде пора,
Вона вже надходить — Трара-трарара!
Що Артур візьме військову дружину,
Щоб и від Норманів звільнити країну.

Долина горя

Крізь діри вітер свище вночі,
А там, у мансарді холодній
Лежать нещасні дві душі,
Такі бліді та голодні.

І мовить перша нещасна з них:
„Візьми мене, сестро, в обійми,
Устами тулися до уст моїх,
І з серця мій холод вийми!“

І мовить друга нещасна душа:
„В очах твоїх, сестро, як в морі,
Зникає мій голод, мороз і нужда,
І все туземне горе“.

Вони цілувались і плакали враз,
І руки стискали пожовклі,
Співали й сміялися деякий час,
Нарешті обидві замовкли.

Над ранком комісар прийшов,
А з ним найдосконаліший
Хірург, що тут сконстатував
Достотну смерть, не більше.

„Застуда сильна, — він з'ясував—
Та ще порожнеча в шлунку—
Причина їх смерти; — тепер, мовляв,
Нема вже їм рятунку.

„Перед морозами, — додав, —
Для зогрівання крові
Вовняні ковдри б їм—а також
Я б райв — харчі здорові.

Невольницький корабель

І

Пан суперкарго Мінгер ван Кок
В каюті сидить над рахунком;
Він калькулює майбутній дохід,
Обчислює вартість ладунку.

„Резина як слід, і перець як слід,
Мішків і бочівок — триста;
Пісок золотий, слонова кість —
А, з неграми — справа чиста.

„До шістьсот негрів я обміняв
Вигідно на Сенегалі.
Їх м'ясо тверде, і м'язи пружкі,
Мов вилиті з кращої сталі.

„За них горілка пішла в замін,
І перли шкляні і криця;
Процентів я зароблю вісімсот,
Як з них половина лишиться.

„Якщо цих негрів триста дійде
До гавані в Ріо-Жанейро,
За штуку по сотні дукатів дасть
Дім пана Гонсáля Перейро“.

Та в цю хвилину Мінгер ван Кок
Свою рахівницю повісив, —
Ввійшов хірург його корабля —
Пан доктор ван дер Сміссен.

Фігура у його тонка й худа,
На носу бородавки потворні —
„Ну, фельдшер од моря, — гукає ван Кок
„Як там живуть мої чорні?“

А доктор подякував і заявив:
„Ми вам доповісти хочем,
Що смертність негрів дуже, на-жаль,
Піднялась останньої ночі.

„В середнім вмирало що-дня по два,
А нині аж семеро разом,
Три жінці, чотири чоловіки — Я їх
В ту мить записав по наказу.

„Трупів докладно я дослідив;
Драбуги ці мали б нагоду
Вдавати мерців, щоб потім їх
Живими покидати в воду.

„З мерців залізниці я зняв;
Як це вже в мене велося,
Я трупів у море скинуть звелів,
Доки на день зайнялося.

„Тут вирнули вмиль із глибини
Акули, морські химери,
Бо м'ясо негрів їм дуже смачне,
Це наші пансіонери.

„За нами весь час вони пливли,
Відкопи ми беріг лишили;
Ті бестії чують запах мерців
І линуть за нами що сили.

„Смішно дивитись на рухи їх,
Як вони схоплюють тіло.
Ця голову схопить, а друга живіт,
А третя вже лапу з'їла.

„Як все проковтнуть, товпляться тоді
Під нами до пізнього ранку
І дивляться так, мов дякують нам
За шмат смачного сніданку“.

Його з зідханням перебив
Ван Кок: „Порадьте, друже,
Як можна зарадити лихові тут,
Щоб не вмирили так дуже?“

А доктор сказав: „Через власну вину
Тих чорних гине чимало;
Їх сморід повітря так отруїв,
Шо й дихати нічим стало.

„Чимало вмерло з мелянхолії,
Бо нудно їм, як у гробі;
Крихітка повітря, музика й танок
Може зарадять хоробі“.

Тут скрикнув ван Кок: „Порада не зла!
Мій любий фельдшер — цілитель,
Премудрий, мов Аристотель той,
Як Олександрів учитель.

„Хоч предсідатель товариств
Культури тюльпанів у Дельфте
Розумний дуже, та в нього нема
Вашого розуму й крихти.

„Музика! Музика! Чорний люд
Мусить щодня танцювати.
Кого з них танець не бере,
Нагайка буде підганяти!“

II

В синім, високім небеснім шатрі
Тисяча зір мигоче,
Тужно блискучих, великих таких
І мудрих, як очі жіночі.

Вони задивились на море шумне,
Що зодяглось у знесиллі
У фосфоричний багровий туман;
Клекочуть радісно хвилі.

Нема вітрил на кораблі,
Неначе нема й голяндців;
На палубі блимають лиш ліхтарі
Там музика грає до танців.

Стерничий по скрипці тягне смичком,
А кухар грає на флейту,
Юнга без пам'яті б'є в барабан,
А доктор дує з клярнету.

Щось сотня негрів крутяться там
І втішно тупцюють ногами,
Немов божевільні, і в такт брязчать
Залізними ланцюгами.

З безумної втіхи в долівку б'ють;
Дівчатко дэко́тре чорне
Товариша свого в тім голім танку
До себе пристрасно горне.

Серед танцюючих гицель-кат,
Сьогодні він має роботу;
Лінивим танцорам нагайка його
Що-хвильки дає заохоту.

І тілілі-лі-лі! і тра-ра-ра-ра!
Приваблює гомін з безодні
Потвор і чудовищ морського дна,
Що спали там голодні.

Заспано з моря вирнають із хвиль
Акул цілі сотні, що криво
Дивляться вгору на корабель
І думають: що за диво?

Бо бачать, що час сніданку їх
Ще не прийшов, і зідхають,
Розширюють пащі, а ясна їх
Зуби, мов пїли, вкривають.

І тілі-лі-лі! і тра-ра-ра-ра!
А д'горі танцюють рачки, —
Акули весь час свої власні хвости
Кусають собі з нетерплячки.

Гадаю, що музика не по нутру
Акулам, бо надто ще дикі;
„Не вір дикунам, що не люблять музик!“
Сказав Альбіон великий.

І тілі-лі-лі! і тра-ра-ра-ра! —
А танцям кінця немає.
На щоглі мінгер ван Кок стоїть,
В молитві руки складає:

„О, боже, цих грішників чорних рятуй!
Спаси їх в ім'я христове!
Прости їх нерозум і гнів свій забудь!
Вони ж дурні, мов корови!

„Даруй їм життя во ім'я Христа,
Що згинув за всіх на світі!
Бо як не стане їх триста штук,
Тоді мій гешефт розбитий.

Філянтроп

Були собі брат і сестричка,
Сестра була бідна, а брат був багач.
Звернулась убога до брата:
„Дай мені хліба шматок“.

До бідної мовив багатий:
„Сьогодні мене не тривож,
Бо в мене бенкет сьогодні
Для гостей — вельможних осіб.

„Один любить суп з черепашок,
А другому дай ананас,
А третій смакує фазанів
Та трюфелі з П'єрігорд.

„Четвертий їсть лише рибу,
А п'ятий з'їсть і лося,
А шостий все споживає,
І п'є так само все“.

Пішла сестра нещасна
Додому голодна знов,
Простерлась на соломі,
Зідхнула і вмерла там.

Ми всі вмирати мусим!
Та трапить смерти коса
Колись і багатого брата,
Так як сьогодні сестру.

А як той брат багатий
Побачив свій кінець,
За нотарем післав він
Щоб скласти заповіт.

Дістали чимало в спадку
Церкви й монастирі,
І школи, ще й великий
Зоологічний музей.

Порядна сума припала
За заповітом цим
На вихрищення євреїв
Та й заклад глухонімих.

В дзвіницю святого Стефана
Було заповідано дзвін,
Що важить п'ятьсот пудів —
Найкраща, чиста мідь.

Дзвін цей дуже великий,
І дзвонить і в ніч, і в день,
І незабутньому мужу
Роздзвонює славу і честь.

Залізним серцем мовить
Про всі його добрі діла
Для міста й для міщанства
Конфесій та станів усіх.

Великий людський добродійцю!
По смерті, як і в житті,
Буде той дзвін голосити
Про всі благодійства твої!

Його похорони відбулись
І пишно й багато, як слід;
Людей назбігалися юрми
І з подивом йшли на цвинтар.

На чорнім жалібнім возі,
Над возом балдахін,
А в нім дорога домовина,
Густо обита сріблом.

Чорні струсині пера
На конях і на труні;
На чорному тлі прибрало
Срібло якнайкращий ефект.

Воза шість коней тягнули,
Чорні полотна на них,
Наче жалібні мантилі
Спадали аж до копит.

А за труною ступала
В чорних лівреях двірня,
Під журно-червоним обличчям
Білили хустки від носів.

У повному зборі панство
Столиці довгим шляхóm
У чорних парадних каретах
Поза двірнею тяглось.

В поході цім жалібнім,
Само собою, були
Панове з придворної ради,
Хоч, правда, були не всі.

Не б́уло тогò, що трюфлі
Й фазани їсти любив:
Він вмер кілька днів до того
Від індігестії.

Е д у а р д

Віз одягнутий в жалобу,
Коні в чорний шовк обвиті.
Той, кого везли до гробу,
Був нещасний на цім світі.

Молодим ще вмер! На світі,
Як і інші всі, гуляв він
На гучнім земнім бенкеті,
Але щастя тут не мав він.

Наливали вірні друзі
Кращих вин йому у келех,
Але він сидів у тузі
І не чув пісень веселих.

Не одна сльоза скотилась
В його чарку кришталеву,
Як навколо аж казилось
Товариство серед реву.

Спи спокійно! Рев і гамір
В залях неба завмирає,
І всесвітній кацен-ямер
Вже не мучить нас у раї.

К а р л о

В лісі, в вуглярській хатці сидить
Король самотній смутно,
Гойдає в колисці сінка вугляря,
Колише й приспівує нудно:

„Люлі — а що це в соломі хрустить?
Забекала в стайні отара —
У тебе, дитинко, знак на чолі,
Твій сонний усміх мов хмара.

„Люлі — вже здохла кицька стара —
На лобі значок твій од крові —
Як виростеш, синку, махнеш топором,
Здригнулись од жаху діброви.

„Пропала вже віра старих вуглярів,
А діти вуглярські, безбожні,
Не вірять сьогодні в бога вони,
В свого короля також ні.

„Вже кицька здохла, а мишкам рай —
Ми мусим наругу терпіти —
Люлі — наш пан-біг на небі, вгорі,
І я, пан-король на світі.

„Вже гасне дух мій, серце болить,
Що день, то все більше страждаю —
Люлі, дитинко вугляря —
Ти кат мій, я добре знаю.

„Мій смертний спів — колисанка твоя —
Люлі — сорочка сіра —
Волосся мені обстрижеш перед тим —
В потилиці хрусне сокира.

„Люлі — а що це в соломі хрустить? —
А ти вже здобув державу,
Од тулуба голову зітнеш мені, —
Вже здохла киця криваво.

„Люлі — а що це в соломі хрустить?
Забekali в стайні ягнята.
Подохла кішка, а мишкам рай —
Спи ж, мій маленький кате!“

Марія Антуанета

Як весело в замку Тюільєрі,
Блищать дзеркальні віконця,
А все таки в залях примари старі
Вітають навіть за сонця.

Виходить в павільйон „де флор“
Марія Антуанета;
Вона відбуває в ранці „lever“
За приписом етикета.

Придворні дами стоять та сидять
В саєтнім, парчевім одінні,
В шовках та мережках так мерехтять
Каміння дорогоцінні.

Тоненький стан, креноліна в ширинь,
З під суконь повибігали
Розкішні ніжки на каблучках —
Якби ж вони й голову мали!

Та всі примари без голів,
Бракує на шиї головки
Самій королеві — величність її
Вже ходить без фризировки.

Вона, що так гордо родилась на світ,
Фризуру, мов башту тримала,
Марії Терезії горда дочка,
Що предками кесарів мала,

Тепер без фризурі і без голови,
Вітає придворну даму —
Нефризировану, бо й жінки
Безголові всі так само.

Такий результат революції
Ще й пагубної доктрини;
У всьому тут винен Жан Жак Руссо,
Вольтер і ніж гільотини.

Та диво! Мені здається чомусь,
Що всі ці істоти нещасні
Не знають, навіть, що мертві вони,
Що втратили голови власні.

Порожня пиха, така як раніш,
Безглуздо дикі шерванси —
Смішні та жахливі їхні всі
Безголові реверанси.

Вклонилась перша дама d'atour
Принісла ляну сорочку;
А друга її королеві дає, —
Вклонились і сіли в куточку.

А третя й четверта дами вдвох
Вклонились, присіли трохи —
На ноги своїй королеві вони
Взялись надягати панчохи.

З поклоном жакетку ранкову дає
Придворна фрейліна почесна,
А друга панна вклонилась теж —
Спідничку вона принісла.

Обергофмайстерша з вахлярем,
Стоїть і вахлює рядом,
І за відсутністю голови
Вона всміхається задом.

Крізь шибки заслонені хочуть зирнуть
Цікаві погляди сонця,
Та тільки зобачать давніх примар,
І з жахом геть од віконця!

Помаре

I

Всі боги кохання сурмлять
В моїм серці у фанфари
І гукають: Слава! Слава!
Слава владарці Помаре!

Не про ту, що в Отаїті
Охристалась, маю думку —
Я співаю про красуню,
Невгамовану дикунку.

Що виходить тричі в тижні
Перед очі всіх підданих
І в саду Мабіль танцює
Вальсів, польок та канканів.

Кожний крок її — це велич!
В кожному русі ласку видко,
Кожний цаль на тілі — княжий —
Від стегна по саму лідку.

Так танцює, аж у мене
В серці сурмлять у фанфари
Всі боги кохання: Слава!
Слава владарці Помаре!

II

Вона танцює! Як уміло
Згинає, гнеться звабне тіло.
В танку така краса фігури,
Що можна вискочить зі шкіри.

Вона танцює! Серце в'яне,
Як на одній нозі пристане,
Розкине руки на мінутку,
О, боже, я позбувсь розсудку!

Вона танцює! В цім таночку
Згадав я Іродову дбчку,
Як в серці Ірода горіли
З її очей смертельні стріли.

Вона танцює — я здурію —
Ні в чім відмовить їй не смію...
Смієшся? Гей! Трабанти! Кате!
Предтечі голову зрубати!

III

За насущний довгі дні
Ти валялася в багні,
Четвернею вже сьогодні
Їдеш, пані благородна.

В подушках із пуху й шовку
Ніжно хилиш ти головку,
Згорда кидаєш усмішки
На юрбу, що ходить пішки.

Як ридван побачу твій,
То на серці жаль і біль!
Ах, колись у цім ридвані
Ти в шпиталь заїдеш, пані!

Там жахлива смерть тоді,
Зробить край твоїй нужді,
Твого трупа в грубі руки
Візьме спраглий син науки.

На дошки тебе розпне,
На шматочки розітне...
А твої шляхетні коні
Злупить гидель в Монтфаконі.

IV

Але все таки змінився
Злої долі рішинець —
Слава богу, біль скінчився,
Слава богу, ти вже мрець!

У мансарді біля мами
Ти знайшла собі спокій,
Мама схудлими руками
Затулила погляд твій.

І рядно тобі придбала,
І могилу та й труну,
Вбого й скупю поховала
Рідну донечку одну.

Ні попи їй не співали,
Не дзвонив їй паламар,
А за марами ступали
Лиш собака й перукар.

„Ах, не раз я в будуарі —
Перукар весь час зідхав:
Нез'одягнутій Помарі
Чорні кучері чесав!“

Пес до цвинтаря доплівся,
Та й покинув похорон,
І служити погодився
Панні Розі де Помпон.

Панна Роза з Провансалю
На твій титул була зла,
І про тебе скрізь без жалю
Сотні пліток рознесла.

Але ж ти й не знаєш того,
Що в болоті твій вінець,
Бо спасла тебе, небого,
Божа ласка — ти вже мрець.

Як матуся, так і батько —
Він не брав тебе на сміх,
Бо любив тебе, дитятко, —
Як і ти любила всіх.

Бог Аполлон

I

На скелі високій стоїть монастир,
А долом Райн гуркоче;
Крізь ґрати віконця шле в простір
Черничка замріяні очі.

Пливе казковий човен в ріці,
А сонце вечірнє світить
Йому на китайчаті прапорці,
На лаври й гірлянди з квітів.

Вродливий джигун у човні стояв
З русявою головою,
На йому пурпур-златоглав
Античного покрою.

Лежить у ногах його дев'ять жінок,
Мов з мармуру білолиці;
А в кожній жінки стрункий станок
У довгій, штéпній туніці.

Русявий пісню собі співав,
Вдаряючи в струни тремтючі;
І в серце бідній черничці запав
Той спів, як огонь жагучий.

Черничка хрестом одганяє гріх,
І хреститься щé раз, тривожна;
Солодкої ж муки й гірких утіх
Прогнати й хрестом неможна.

II

„Оце ж я бог поезії —
По всіх країнах славний;
На Монт-Парнасі в Греції,
Стояв мій храм прадавній.

На Монт-Парнасі в Греції
Сидів я часто в лісі —
Над джерелом Касталії,
Де лаври й кипариси.

Отам і дóчок вивчив я
Музичної вимови,
І спів бренів: тра-ля, ля-ля!
І регіт, і розмови.

Між тим ріжок: тра-ра, тра-ра!
Донòсився з діброви,
Там Артеміс — моя сестра
Виходила на лови.

Не знаю, як було мені:
Що тільки в губи візьму
Води з джерел Касталії,
Уста задзвонять пісню.

Співав я — й наче сам той спів
Торкав чарівну ліру,
Десь Дафне слухала з кущів,
Здивована над міру.

Співав я — й наче пахощі
Амброзії розлиті,
Моеї слави радощі
Текли по цілім світі.

Вже з тисяч літ, як з Греції
Пішов я на вигнання —
А серце, серце в Греції
Зосталось до сконання.“

III

Ув одежу беґуїнок,
У керею під капо́ром,
В найцупкішу чорну шаржу
Вся закуталась черничка.

Битим шляхом понад Райном,
Що в Голяндію провадить,
Поспішає та й питає,
Як прохожого зустріне:

„Не стрічали Аполлона?
В нього мантия червона,
Він на ліру пригравав
І співає; він божок мій“.

Та ніхто не відповів їй,
Дехто спину їй покаже,
Дехто гляне й посміхнеться,
Хто й зідхне: „Дитя нещасне!“

Та зустрівся їй в дорозі
Сивий, хірлявий дідусь, —
Щось на пальцях вичисляв він
І під ніс мугикав щось;

На плечі стара торбинка,
На волоссі трьохуголка;
Він примружив мудрі очі
Й радо вислухав черничку.

„Аполлона не стрічали?
Він у мантиї червоній,
Він співа' й на ліру грає,
Він найкращий мій божок.“

А дідусь той відповів їй,
Похитнувши головою,
Й сміховинно обсмикнувши
Гостро стрижену борідку:

„Чи його не зустрічав я?
Так, його вже досить часто
Зустрічав я в Амстердамі
У німецькій синагозі.

Він же кантором служив там,
Називався ребе Файбіш,
Це „аф гохдайч“ есть Апòллон —
Та моїм божком не був він.

Мав він мантию червону?
Знаю — мантия з кармазину —
Вісім золотом за лікоть —
Ще й не сплачено за неї!

Його батька — Мойше Їдшер —
Знаю добре. Обрізальник
Він тепер у португальців;
Та обрізує й червінці.

Його мама — це кузина
Мого швагра, і торгує
На базарі огірками
Та зужитими штанами.

З сина радощів не мають.
Гарно грає він на ліру,
Та, на жаль, ще краще грає
У тарока та ще в ломбер.

Ну, та й вільнодумець він,
Їв свиней, посаду втратив,
І валандався по світу
З комед'янтами в білилах.

В халабудях ярмаркових
Удавав він Голоферна,
Блазня, ще й царя Давида, —
Цього — з успіхом найкращим.

Бо царя Давида псалми
Він співав на тім жаргоні,
Що й Давидові був рідний,
Із тремтінням стародавнім.
З амстердамської картярні
Взяв кількох дівок недавно,
З цими музами й мандрує
Скрізь по світу Аполлоном.
А одну з між них, найгладшу,
Що кувикає прекрасно,
За вінок її лавровий
Звуть зеленою свинею“.

Два герої

Краплюлінський та Вашляпський,
З Польщі польські два сини,
Воювали вдвох за волю
З тиранією Москви.
Воювали й повтікали,
І в Парижі вдвох живуть —
За ойчизну любо вмерти,
Та й живим приємно бути!
Як Ахіль любив Патрокля,
А Давида Йонатан,
Так любились два поляки
Й цілувались так: „Кохан...!“
Один-одного не зрадив,
Вірно й чесно вдвох жили,
Хоч були вони шляхетні,
З Польщі польські два сини.

Мали вдвох одну кімнатку,
Спільне ліжко мали вдвох;
Спільні воші, спільні душі —
Разом чухались од блох.

Їли вдвох в однім трактирі,
А що кожний не любив,
Щоб платив за нього другий,
То з них жоден не платив.

Спільна прачка Генрієта
Їх шляхетський бруд пере,
Прійде з жартом раз на місяць,
І білизну забере.

Кожний мав по дві сорочки,
Справді мали їх вони,
Хоч вони й були шляхетні,
З Польщі польські два сини.

Ось, сидять перед комінком,
Де вогонь затріскотів;
А надворі ніч і хуга,
Й торохтіння візників.

Величезний келех пуншу
Проковтнули вже з біди,
(Розуміється без цукру,
Без кислоти й без води).

І в той час велика туга
Полонила їх серця,
І промовив Крапюлінський,
Сльози витерши з лица.

„Ах, як би були в Парижі
Мій халат і шапка рися,
Та ведмеже тепле хутро,
Що в ойчизні zostалися!“

Відповів йому Вашляпський:
„О, ти вірний шляхтич, друже!
Що за хутром ойчизняним
Затужив тепер так дуже.

„Єще Польська не згінела!
Бо жінки ще наші родять,
Та й панянки теж так роблять,
І героїв нам наплодять,

Як старий герой Соб'єський,
Як Шельмівський та й Умінський,
Іскрокевич, Шубіяцький,
Ще й великий Оселінський“.

Золоте теля

Флейти, бубни та кимвали
Перед ідолом заграли,
Скачуть Яковові дочки
Круг теляти — гамір, шум —
Брум-брум-брум —
Сурми, регіт і таночки!

Довгий одяг, вільні рухи —
І побравшися за руки,
Гарні Яковові дочки
Все кружляють без кінця
Круг тельця —
Сурми, регіт і таночки!

Сам Аарон був не в силі
Упіратись буйній силі,
В ризах церкви вєрх сорочки,
Сторож віри йде в танок,
Мов цапок —
Сурми, регіт і таночки!

Цар Давид

Дєспот з усміхом конав,
Бо по смерті — це він знав —
Стане син йому на зміну,
І не буде рабству впину.

Бідні люди, як воли!
Їх до воза запрягли, —
А кому ярмо не любе,
Не мине своєї згуби.

Цар Давид, коли вмирав,
Соломонові сказав:
Пильне око май надалі
На Йоаві генералі.

Генерал цей довгий час
Неприємний був для нас,
Я ж не важивсь звести руку
На ненависну гадюку.

Ти-ж, мій синку, не дурний,
Ти побожний і міцний,
І тобі легенька справа
Приколоть цьόго Йоава.

Король Ричард

Крізь хащі зелених розкішних лісів
Женеться вершник дебелий;
Ріжок його трубить, луна його спів,
Такий завдовільний, веселий.

У панцирі з криці незламний стан,
А серце твердіше від зброї,
Це Левове Серце, це Ричард-пан,
Краса християнських героїв.

„Привіт тобі в Англії!“ — котиться гуд,
Гукають дерева — свідки:
„Радієм, королю, що ти вже тут,
З австрійської вирвався клітки.“

На волі король, і здається йому,
Що щойно родився від мами,
Та раптом згадає австрійську тюрму —
І вдарить коня острогами.

А з р а

Завжди ввечорі виходить
Чарівна дочка султана
Погуляти над фонтаном,
Де плюскочуть білі води.

Там щодня стояв невільник
В час вечірній під фонтаном,
Де плюскочуть білі води,
І щодня він блід і в'янув.

Раз дочка султана стала
І спитала мимоходом,
„Хочу знати, як ти звешся,
Звідкіля ти, звідки родом!“

Відповів їй раб: Я звуся
Могаметом, люба пані,
Я з Ємєну, з роду Азрів,
Що вмірають за кохання.“

Христові наречені

Як минає хто вночі
Манастирські сірі стіни,
Той крізь ясні вікна бачить
Як проходять мертві тіні.

Йде в процесії смутній
Ряд померлих урсулянок, —
Гарні личка виглядають
З-під капuzок та сукманок.

Білі свічі в їх руках
Миготять кривавим бликом,
А в процесії лунають
Молитви з нечутним криком.

Йде до церкви їх похід,
Там на клиросі сідають
І сумними голосами
Мов літанію співають.

Ця мелодія церковна
З божевільними словами,
То нещасні грішні душі
Стукотять у райські брами.

„Ми Христові присягли,
Та зійшли на злу дорогу;
Все ми Кесарю 'ддали,
Що належалося богу.

„Стрій військовий, рівний вус
Спокусили нас грішити,
А найбільша з тих спокус —
Це погони, сріблом шиті.

„Ми до лоба, що важкий
Ніс вінок за нас терновий,
Прип'яли смішні ріжки, —
Так збрехали ми Христові.

„І заплакав наш Ісус,
Як прочув за наші блуди,
І сказав: до ваших душ
Милосердя вже не буде!

„Ніччю з гробу встаємо,
Відпокутувать тепера,
Тут між мури ми йдемо —
Miserere! Miserere!

„Любо в гробі спочивать,
Та любіше в райські двері
В теплім небі прошмигнуть —
Miserere! Miserere!

„Наш Ісусику! Прости
Наші в'їни та химери
І впусти в небесні двері. —
Miserere! Miserere!“

Так співає хор черниць,
Грає мертвий органістий —
Божевільно руки-тіні
Пробігають по регістрі.

П ф а л ь ц г р а ф и н я Ю т т а

Пфальцграфиню Ютту везе через Рен
У місячнім сьйві легенький човен.
Фрейліна веслує, графиня ж мовля:
„Ти бачиш, сім трупів по сліду руля
Пливуть по-за нами,
Веслують руками! —
Як сумно плавають трупи!

„З них кожний був лицар стрункий, молодий —
Так ніжно горнулись мені до грудей,
Клялися до смерти мене лиш кохать,
А я щоб, од зради їх врятувать,
Звеліла схопити
І в річці втопити —
Як сумно плавають трупи!“

Фрейліна веслує, графиня ж у сміх!
І глузом лунає по хвилях нічних...
До пояса вирнули трупи в воді,
До клятви підводяться руки бліді,
Кивають плечима,
Й скляними очима —
Як сумно плавають трупи!

Маврський король

У вигнання Альпухарів
Молодий король подався,
Мовчки, з серцем повним горя,
На чолі всього походу.

Позадú в високих сідлах
Чи в золочених носилках
Всі жінки його сиділи,
А на мулах чорна челядь.

Сотня вірних слуг за ними
На арабських гордих конях,
Коні горді, верхівці ж їх
Мов повисли в них на сідлах.

Тут ні бубнів, ні цимбалів,
Ні пісень, ні слів не чути,
І в тиші хіба на мулі
Десь дзвіночок срібний зойкне.

На вершині, звідки погляд
Досяга' долини Дуйро,
Де в останнє виглядають
Мури города Гренади, —

Там з коня король зіскочив
І на місто подивився,
Як воно в вечірнім світлі
Злотом, пурпуром блищало.

Ох, Аллах! Яка ж картина!
Де зорів півмісяць любий,
Там еспанський хрест і прапор
Майорять із веж Альгамбри.

Ах, як це король побачив,
Груди стогоном зідхнули,
Потекли гарячі сльози
Буйним струменем по виду.

Мати з свого виноходня
Хмуρο дивиться на сина,
На одчай його, і гірко
Дорікає та картає:

„Боабдиль-ель-Шіко!“ — каже —
Ти оплакуеш, як жінка,
Город, що його не вмів ти
Боронити так, як лицар.“

Як коханка королева
Прикре слово це почула,
То зіскочила із ношів,
Впала панові на шию.

„Боабдиль-ель-Шіко!“ — каже —
Не журися, мій коханий,
Із безодні твого горя
Пишні лаври розквітають.

„Бо ж не тільки триумфатор,
Бо не тільки переможець —
Любий син сліпої долі, —
А й кривавий син нещастя,

„І борець, відважний духом,
Що впаде в борні за долю,
Буде жити він героєм
Вічно в пам'яті народній.“

„Шпиль останнього зідхання
Мавра“ — так по нині зветься
Та вершина, де король
Із Гренадою прощався.

Гарно здійснилось пророцтво
Королівської коханки —
Ім'я маврського каліфа
Тут прославилось довіку.

І не згасне вже та слава,
Доки врешті не порветься
З тріскотом струна остання
Андалузської гітари.

Жофруа Рудель і Мелісанда Тріполі

В замку Блей побачиш килим
На стіні одної зали,
Це графині Тріполі
Мудрі руки гаптували.

Душу всю свою ввіткала
В килим цей сумна графиня,
Як лила любовні сльози, —
А на килимі картина:

Ось, побачила графиня
Жофруа в піску морському,
Як він гинув, і впізнала
Образ мрій своїх у ньому.

І Рудель так само в перший
І в останній раз побачив
Наявú той образ милий,
Що про нього в сні маячив.

Нахилилася графиня,
Обняла коханця міцно,
І в уста бліді цілує,
Що лиш їй співали пісню.

Ах, цілунок привітальний
Був цілунком їх розлуки!—
Так пили вони обое
Келех радощів і муки.

В замку Блей, як ніч настане,
Щось шепоче, щось зідхає—
Враз на килимі графині
Кожна постать оживає.

Трубадур і дама зходять
Зо стіни, немов оспалі,
Потягаються і ходять
То вперед, то взад по залі.

Любий шепіт, ніжні рухи,
Таємничі ахи й охи,
Чемні пестоші посмертні
З трубадурської епохí:

„Жофруа! Завмерле серце
Любий голос твій зогріє,
В вугільках, давно вже згаслих,
Знов, я чую, іскра тліє!“

„Мелісандо! Квітко щастя!
Як дивлюсь в очиці-зорі,
Знов живу я — бо померли
Лиш мій біль земний та горе.“

„Жофруа! Колись кохались
Ми вві сні, тепер щасливо
Ми кохаємось по смерти —
Бог Амур зробив це диво!“

„Мелісандо! Що це — сон?
Що це — смерть? Порожнє слово!
Бо в коханні тільки правда —
Я люблю тебе, чудова!“

„Жофруа! Тут так затишно!
Світить місяць крізь віконця,
Вже й не хочеться ходити
Вдень під проміннями сонця“.

„Мелісандо! Люба дурко,
Та ж сама ти — сонце й світло.
Де ти ходиш, квітнуть весни,
Все запахло, все розквітло!“

Так голубляться і ходять
В нижній парі дві примари,
А в той час в дугасті вікна
Місяць визирнув зза хмари.

Та рожевий промінь ранку
Не сприяв примарним милим —
І втікли вони лякливо
На стіну, на давній килим.

Нічна плавба

Схвильоване море, а місяць із хмар
Несміло дивився весь час;
А як у човенце сідали ми,
Було тоді троє нас.

Заплюскали в хвилях удари весла,
Сумні та нудні раз-у-раз;
Запінені хвилі шуміли, ревли,
Забризкали трійко нас.

Вона стояла бліда в човні,
Струнка, нерухома весь час,
Мов постать Діяни з Італії,
Мов статуя якась.

Сховався місяць. Вітер нічний,
Холодний, свище повз нас;
Вгорі над нами розітнувсь
Крик голосний нараз.

То біла, примарна чайка була,
Той крик пронизливий враз
Жахливо, загрозливо нам лунав,—
Всіх трьох налякав він нас.

Чи я в гарячці? Чи це мара,
Що ходить в північний час?
Чи сон мене дурить? Сняться мені
Жахливі безглуздя нараз.

Жахливі безглуздя! Сняться мені,
Що я всесвітній спас,
Та що несу велитенський хрест
Покірливо весь час.

Нещасна красуня в важкій біді,
Її ж я врятую враз
Від сорому, й муки, гріхів і журби,
Та ще й від людських образ.

Нещасна красуне, ти не тремти,
Це ліки єдині для нас, —
Я сам тобі смерти ввіллю, хоч мені
Так серце рветься в цей час.

Яке ж безглуздя! Жахливий сон!
Безумство й шаленство враз!
Ніч позіхає, море кричить,
О, боже, помилуй нас!

О боже ласкавий, м'ялостивий!
Шаддей, о зглянься на нас! —
О горе! — шубовснуло в море на дно —
Шаддей, Адонаї, ти спас! —

Зійшло вже сонце — на беріг пливем,
Тут розквіт травня якраз.
А як з човенця вийшли ми,
Було тільки двоє нас.

Поет Фірдусі

I

Єсть на світі люди злота,
Єсть на світі люди срібла.
Як бідак томан загадає,
То про срібний в нього мова.

А в устах князя чи шаха
Завше золоті томáни;
Шах дарує та приймає
Тільки золоті томани.

Так гадають добрі люди,
Так гадав собі й Фірдусі,
Автор славної поеми,
Обожánної „Шах-Намер“.

Цю поему героїчну
Написав він з волі шаха,
Що за кожний тут рядочок
Обіцяв йому томана.

Аж сімнадцять раз троянда
Розквітала й опадала,
І співав їй соловейко
Та змовкав сімнадцять раз —

А в той час поет сидів
За своїм варстатом думки,
Дні і ночі ткав він пильно
Килим пісні велетенський.

Велетенський, бо в поему
Він чудесно увіткав
Рідний літопис казковий,
Патріархів Фарсистану,

Славних витязів народніх,
Їхні подвиги й пригоди,
Чари демонів та дивів —
Все в чарівних квітах казки —

Все живе, все розквітле,
В блиску кольорів жагучих,
Все осяяне небесним
Світлом райського Ірану,

Предковичним чистим сьйвом,
Що мов о́гненна святиня
Тліло, крім корану й муфті,
В серці віщого поета.

Як поет скінчив поему,
То післав до мецената
Свій великий манускрипт,
Де рядків зо двісті тисяч.

Так лучилося, що в лазні,
В лазні Газни відшукали
Чорні післанці від шаха
Цього автора Фірдусі.

Кожний ніс мішечок з грішми,
І вклякнвши на коліна,
Клали біля ніг поета
Гонорар за ту поему.

Швидко розривав Фірдусі
Ті мішки, бо нетерпляче
Золото хотів побачить, —
Та з одчаєм він покмітив,

Що в мішках були зашиті
Лиш бліді томани срібні,
Щось зо двісті тисяч всього —
І поет всміхнувся гірко.

З усміхом гірким ці гроші
Розділив він на три частки,
Чорним післанцям від шаха
Він по рівній дав третині

В нагороду за посилку,
А третину, що зосталась,
Дав прислужникові в лазні
За сьогоднішню роботу.

Потім костур свій узяв він
І подався зі столиці,
А за брамою струсив
Порох міста з своїх капців.

II

„Як би він, як чоловік,
Не дотримав слова свого,
І не дав мені нічого,
Я б не гнівався по вік.

„Та обурює мене
Тая кривда непробачна —
Хитра мова та двохзначна,
І лукавство мовчазне.

„Був поважний, сановитий
І з постави і з лиця,
Був царем він до кінця, —
Хто б рівнявся з ним на світі?

„Наче сонечко світив він,
Гордим поглядом вітав,
Мужем правди виглядав, —
І отак мене здурив він!“

III

Шах Магомет мав гарний обід,
І в нього настрої був як слід.

В тінистім парку на крісло сіда,
Де в водограї плюскоче вода.

Стоять там слуги рядами німими,
Ансарі, улюбленець, теж межі ними.

А з дорогих мармурових ваз
Гірлянда квітів угору знялась.

Мов одаліски, вродливі такі,
Гойдають віти пальми стрункі.

А кипариси неповорушні
Про небо мріють, до світа байдужні.

Аж голос лютні враз затремтів,
І чути ніжний, таємний спів.

Тут шах, мов од чарів, схопився й спитав:
Хто цю чудесну пісню склав?

Ансарі мовить шаху сво́му:
Поет Фірдусі склав цю поему.

Фірдусі? — скрикнув князь державний —
А як поживає поет наш славний?

Ансарі мовить: Далеко від нас,
Живе він у злиднях вже довгий час.

У рідному місті, в маленькому Тусі,
Має садочок бідний Фірдусі.

Шах Магомет замисливсь на час,
А потім Ансарі дав пильний наказ:

Ансарі, в конюшню мою зайди,
І сотню верблюдів та мулів веди,

І їх навантаж мені різним посúдом
Зі всім, що серце так радує людям,

Оздобами пишними, різним знаряддям,
Рідкими річâми, коштовним шматтям,

Слоновою кістю, деревом здібним,
Приладдям з золота й посúдом срібним;

Кухлів і келехів у визерунках
І шкур леопардових, кращих гатунків,

Килимів, шалів, шовку й парчі,
Що виробляють наші ткачі,

Та чабраків і блискучої зброї
Додать не забудь до поклажі такої.

Так само й трунків на всякі забави,
І повні горшки смаковитої страви.

Ще й варив солодких, мідгального торту,
Консервів та пирників різного сорту.

Додай ще дванадцять коней метких,
Арабського хову, мов стріли прудких.

І дюжину дужих невільників чорних,
З залізними м'язами, справних, моторних.

Ансарі, зі всім цим хутко справляйся
І зараз до Тусу з добром вибирайся“.

Ансарі верблюдів та мулів зразу
Нав'ючив добром за словами наказу.

Багато дарунків позносив він,
Податок річний кількох країн.

Три дні лаштувався в далекий шлях,
І сам особисто до Тусу потяг.

Під стягом червоним Ансарі вів
Свою каравану в двісті голів.

За тиждень до Тусу вони добрели,
А місто лежало на схилі гори.

Крізь західню браму ввели каравану, —
Чимало було там гамору й гаму!

Там бубни греміли, ріжок гудів,
Лунав навкруги триумфальний спів.

„Аллах іль Аллах!“ — на повні груди
Кричали погоничі мулів, верблюдів.

А в східню браму з другого кінця
Виносили з Тусу на цвинтар мерця,

За місто жалібна процесія йшла,
Що трупа Фірдусі до гробу несла.

Віцліпуцлі

(Прелюдія)

Ось вам тут Америка!
Ось вам тут новітній світ!
Не сьогоднішній, що вже
Об'європився і в'яне, —

Це новий і свіжий світ,
Як його ще з океану
Витяг Хрїстовал Колумбус;
Він блищить у свіжих водах,

З нього ще стікають перли
Так розбризкано-барвисто
Од ясних цілунків сонця.
Це такий здоровий світ!

Це ж не цвїнтар романтизму,
Не трухлява купа сміття,
Символів порослих цвїллю,
Та перук закам'янілих.

На здоровім ситнім ґрунті
Деревà росли здорові,
Не було тут звиродніння,
Ні сухіт в хребтовім шпіґу.

Тут гойдалися на вітах
Птахи, велетні поважні,
Що на них барвисті пера,
Довгі дзьоби, мудрі очі,

Наче в чорних окулярах —
Мовчки дивляться на тебе,
Доки враз не скрикнуть різко
Й затуркочуть мов кумасі.

Я ж їх слів не розумію,
Хоч усі пташині мови
Знаю так, як Соломон,
Що до тисячі жінок мав,

І всі мови знав пташині,
Не лише нові й модерні,
Але й мертві, стародавні,
Мохом випхані говірки.

Ґрунт новий — новітні й квіти,
Нові квіти — новий запах,
Невідомий, дикий запах —
Він так різко б'є до носа,

Ґ'яно, пристрасно дратує,
Аж мій нюх філософічний
Мучиться: коли ж це я
Щось подібного десь нюхав?

Може там, на Редженстріті
У руках жовто-гарячих
Стрункостанної яванки,
Що завжди квітки жувала?

Чи в старому Роттердамі
Біля статуї Еразма,
Там, де потайна запона
В білій будці, повній вафлів?

А в той час, як я дивлюся
На новий той світ бентежно,
Я йому, мабуть, ще більший
Страх приношу — онде малпа,

Що в куші шугнула з ляку,
Хреститься, мене зустрівши,
І кричить од жаху: „Привид!
Це мара старого світу!“

Малпо! не лякайся! — Я
Не мара, не тінь, не привид,
Я з живою кров'ю в жилах,
Найвірніший син життя.

Та блукаючи роками
Між мерцями, я навчився
Рухів та манір мертвецьких
Й таємничого дивацтва.

Бо життя найкращі роки
Перебув я то в Кіфгайзер,
То в горі Венери, й інших
Катакомбах романтизму.

Ти ж мене не бійся, малпо!
Я люблю тебе, бо в тебе
На обчухраному заді
Любі кольори для мене.

Твій червоно-чорно-жовтий
Колір мálпячого заду
Нагадав мені в скорботі
Рідний прапор Барбаросси.

I.

На чолі носив він лаври,
Шпори золотом блищали
На чоботях — хоч не був він
Ні герой, ні навіть лицар.

Лиш отаман банди був він,
Що вписав у книгу слави
Розбишацьким кулаком
Розбишацьке ймення: Кортес.

Щільно під ім'ям Колумба
Він вписав його, то ж учень
На шкільнім ослоні вивчив
Двійко цих імен на пам'ять.

За Колумбом Хрїстовалом
Він назве: Фернандо Кортес,
Як велике друге ймення
В новосвітнім пантеоні.

Це вже долі глум останній
Над героєм! — славне ймення
В пам'яті людській зв'язали
Разом з іменем бандита!

Чи ж не краще одлунати
Невідомим, ніж тягнути
Цілу вічність за собою
Супрягу такого ймення?

Мессер Хрїстовал Колумбус
Був герой, і в нього серце
Було чисте, мов те сонце,
І мов сонце — безкорисне.

Не один вже дав чимало
Цьому світові, а той
Цілий світ подарував нам,
Цілий світ — Америку!

Він звільнити нас не міг
З задхлої тюрми земної,
Та зумів її поширить
І кайдани надточити.

Вдячно славить його людство,
Що не тільки від Європи,
А й від Африки стомилось
Та й від Азії нарешті —

Лиш один герой на світі
Дав нам більше, дав нам краще
Од Колумба — цей герой
Бога дав усьому світу.

Амрам звався його пан-батько,
Матір звали Йохабета,
А він сам Мойсеєм звався —
Він найкращий мій герой.

Мій Пегасе! Надто довго
Ти стояв біля Колумба —
Знай, сьогоднішній наш льот
До дрібнішого — Кортеса.

То ж розправ барвисті крила,
І лети, крилатий коню,
В гарний край нового світу,
В край, що зветься Мексика.

Понеси мене в той замок,
Що державець Монтезума
Відступив гостям еспанським
Так гостинно на притулок.

Та крім захисту й поживи,
В марнотратності щедротній
Дав король чужим прибудам
Ще й коштовні подарунки,

Самоцвіти й цінні речі,
З золотої маси злиті,
Це блискучий доказ ласки
Веледушного монарха.

Поганин цей некультурний,
Темний, дикий забобонник,
Вірив ще і в честь і в вірність
І в святе гостинне право.

Без вагання й без обави
Зволив він прийти на свято,
Що еспанці в честь його,
У фортеці влаштували.

І з усім своїм почотом
Він в еспанській став квартирі,
В замку, де гучні фанфари
Заревли йому назустріч.

Назви п'єси я не знаю,
Може ця вистава звалась:
„Честь еспанська!“ Але ж автор
Звався дон Фернандо Кортес.

Він дав гасло — тії ж хвилі
Всі на короля напали,
І зв'язали й посадили
Як заложника у башту.

Скоро Монтезума вмер,
То прорвалась раптом гребля,
Що пройдисвітів зухвалих
Берегла від гніву люду.

Тут знялась жахлива повідь,
Мов бурхливе, дике море
Лютували ближче й ближче
Хвилі гнівного народу.

Хоч еспанці й одбивали
Кожний наступ, та що днини
Повторявся штурм на замок,
Що доводив їх до втоми.

Після смерти короля
Припинився й довіз їжи;
Їх пайки ставали менші,
А обличчя довші й довші.

Все дивилися на себе
Їх натягнуті обличчя,
Та зідхали до своєї
Християнської отчизни.

До отчизни дорогої,
Де сумирні дзвони дзвонять,
А в печі шкварчить так смачно
Мирна олеа потріда,

Затушкована з гарбанцо,
Між яких пахуче й хитро,
Так хихочуче сховались
З часником ковбаски любі.

Вождь воєнну раду скликав, —
Ухвалили відступати;
Завтра вранці на світанку
Військо мусить вийти з міста.

Легко пощастило влізти
В місто хитрому Кортèsу,
Але ж відступ аж на беріг
Ставив труднощі фатальні.

Місто Мексико — це острів,
Серед озера лежить він —
Горда водяна фортеця,
Де навколо шум прибою.

З суходолом місто лучать
Лиш човни, плоти й мости,
Що на палях велетенських, —
Острівці ж малі — це броди.

Ще далеко до схід сонця
З міста рушили еспанці,
Та не били в барабани,
Не трубили вранці зорю.

Щоб не розбудить хазяїв,
Що солодким сном спочили —
(Сотня тисяч індіанців
Станом стали в Мексико).

Без господаря еспанці
Обрахунок свій робили,
Та раніше повставали
Цього ранку мексиканці.

На мостах, човнах, дарабах
І на бродах вартували,
Щоб гостей своїх в останнє,
Як і слід, почастувати.

На мостах, плотах і бродах,
Гей! бенкет там був скажений!
Там річками кров лилася, —
Сміло бражники змагались! —

Притискались тіло з тілом,
Індіанські голі груди
Мали відтиск арабесків,
Знятих з панцирів еспанських.

Ця різня, бійня, душіння
Так тягнулася помалу, —
Страх помалу посувалась
По мостах, дарабах, бродах.

Індіанці з криком, співом,
А еспанці бились мовчки;
Крок за кроком здобували
Шлях для втечі з чужини.

В цій борні, в вузьких проходах,
Не давала переваги
Їм стара військова справа —
Самопали, броне й коні.

Не один з еспанців надто
Важко золотом нав'ючивсь,
Що недавно тут нагарбав —
Ах, цей жовтий грішний в'юк

Був ярмом, гальмом у битві, —
І чортівський той метал
Став не тільки грішним душам,
А й тілам на певну згубу.

А між тим вода навколо
Вкрилась барками, човнами;
З них стрільці стріляли густо
У мости, дараби й броди.

Правда, в метушні влучали
І в братів своїх частенько,
Та влучали й не в одного
Видатнішого гідальго.

Впав на третьому містку
Юнкер Гастон, що сьогодні
Ніс корогву, на якій
Красувалась приснодіва.

Навіть в образ в цей влучали
Індіанські гострі стріли;
Шість блискучих стріл застрягло
Просто в серці приснодіви.

Наче золоті мечі,
Що проколюють зболілі
Груди в Mater dolorosa
Страсно-п'ятничних процесій.

Умираючи дон Гастон
Прапор передав Гонсальву,
Що прострелений так само
Хутко впав. — Тепер схопив

Кортес сам святий той прапор, —
Він, отаман—і носив
На коні його, до ночі,
Доки бій не закінчився.

Сотні півтори еспанців
Полягло в той день у бої;
Понад вісімдесят впало
В руки лютих індіанців.

Важко ранених чимало
Теж померло трохи згодом,
Та ще й коней до дванадцять
Вбито чи в полон узято.

Пізно ввечері добились
Кортес і його вояки
Суходолу, де росли
Дуже скупо тужні верби.

II

За жахливим днем різні
Йде кошмарна ніч триумфу;
Сотні тисяч лямп веселих
Запалали в Мексико.

Сотня тисяч лямп веселих,
Смолоскипів із живиці,
Світло кидають разюче
На божниці та й на палац,

На доми вельмож, на замки,
Й на святиню Віцліпуцлі —
Всю з червоного каміння,
Що нагадують будівлі

Колосальні в Вавилоні,
Та в Асирії й Єгипті,
Як їх бачим на картинах
Генрі М'артіна, англійця.

Так, це ті ж широкі сходи,
З рампами, такі широкі,
Що на них багато тисяч
Мексиканців похожало,

Хоч на сходах посідали
Сотнями во́яки дикі,
Що веселі бенкетують,
П'яні від вина й триумфу.

Ці широкі й довгі сходи
Йдуть зигзагом на п'латформу
Балюстрадної будівлі —
Велитенської святині.

Там над олтарем, на троні,
Сам великий Віцліпуцлі,
Мексиканський кровожерний
Бог війни — лиха потвора,

Хоч назвèрх такий чепу́рний
В завитках, такий дитячий,
Що крім жаху в нашім серці
Сміх веселий викликає —

Як поглянеш, то згадаєш
„Танець смерти“ — давню фреску
В місті Базелі в соборі, —
Чи брюссельський Mannken Piss.

Праворуч од бога — люди,
Ліворуч — стоять духовні,
Клир в орнаті пер барвистих
Так бундючно дметься нині!

А на східцях мармурових
Вівтаря — столітній старець,
Безволосий, безбородий,
В камізьельці шкарлятовій.

Це старий первосвященик,
Він ножі свячені точить
І з усмішкою до бога
Зкоса поглядом стріляє.

І, здається, Відліпуцці
Зрозумів цей хитрий погляд,
На слугу очима кліпнув,
Навіть губою ворухить.

Та й церковні музиканти
На жертовних східцях сіли,
Б'ють у бубни та в літаври,
І в ріжки волів сурмлять.

Що за туркіт, що за галас!
А між тим співають хором
Мексиканці свій „Te deum!“
Наче м'явкіт диких кішок —

Наче м'явкіт диких кішок,
Тільки більшої породи,
Котру тиграми прозвали,
Жре людей вона, не мишок.

Як ці звуки з вітром ночі
Долетять на другий беріг,
То еспанцям там по серці
Крає музика котяча.

Там під вербами сумними
Сумно дивляться еспанці
Через озеро на місто,
Що в мутній воді відбилось.

І неначе з них глузує
Ясним полум'ям утіхи —
Там стоять як у партері
Величезного театру,

А п'лятформа у святині
Відліпуцці — наче сцена,
Де на свято перемоги
Ставлять драму містерійну.

„Людська жертва“ зветься драма,
Зміст і фабула — прадавні;
Та в поставі християнській
Не така страшна ця п'еса.

Тут вино червоне ллється
Замість крові, ну, а трупа
Замінили тонкопрісним,
Добре випеченим тістом.

Але ж тут, у дикунів,
Став поважним і брутальним
Символ змісту: дикі їли
Людське тіло й пили кров.

А тепер була це справжня,
Старохристиянська кров,
Ще не змішана ні разу
З кров'ю маврів та євреїв.

Тішся, тішся, Віцліпуцлі!
В нас тепер еспанська кров —
Теплим запахом од крові
Спрагли ніздрі ти напоїш.

Тут тобі тепер заріжуть
Сімдесят еспанців гордих,
Буде тут смачна печеня
Для священних слуг твоїх,

Бо священники — це ж люди,
Люди — бідні їдуни,
Що не можуть жити тільки
З нюху запахів, як б́оги.

Чуй! Забили бубни смерти,
Загули волові роги!
Сповідчають, що підходить
Валка смертників до храму.

Сімдесят еспанців голих —
Руки скручені на спинах, —
Вгору східцями до храму
Довго їх женуть і тягнуть.

Перед богом Віцліпуцлі
Їх примушують клякати,
А тортурами страшними
Танцювати заставляють.

Муки їх такі жахливі,
Що смертельний крик і лемент
Заглушили рев і гамір
Канібальського шарварку. —

Бідна публіка по-той-бік!
Кортес і його вояки
Вже почули і впізнали
Дикий крик нещасних друзів —

На освітленій плятформі
Пізнають вони виразно
Їхні постаті та міни —
Блиск ножів і свіжу кров —

І здохли враз шоломи
Із голів своїх і разом
На колінах заспівали
Псальму мертвих: De profundis!

Поміж смертниками тими
Був і Раймонд де Мендоса,
Син вродливої абатки,
Любки Кортеса в юнацтві.

Як на грудях юнакових
Він побачив медальончик
З образком його матусі, —
Кортес слізеньку зронив —

Але він ту слізку витер
Рукавичкою твердою,
І зідхнув і став співати
Разом з хором: Miserere!

III

Вже блідіш мигочуть зорі,
Вже тумани ранку встали
Над водою, мов примари,
Що волочуть білі плахти.

Вже світла святкові згасли
На широкій кривлі храму,
Вже в скривавленій полові
Сплять-хрупуть попи та люди.

Та не спить камзоль червоний,
При останній свічці в храмі,
Жрець до бога зуби шкірить
І лукаво промовляє:

„Віцліпуцлі, Віцліпуцлі!
Любий божку Віцліпуцлі!
Ти сьогодні всмак наївся,
Ти наситивсь ніжним димом.

„Це ж була еспанська кров,
Що так смачно парувала, —
Твій тоненький ласий носик
Ссав її солодкий запах.

„Завтра в жертву підуть коні,
Ті ржуни, шляхетні тварі,
Що зродив їх дух повітря
На зразок морських корів.

„Як і далі будеш гречний,
Я тобі заріжу внуків,
Днів моїх єдину втіху —
Чистокровних гарних хлопців.

„Тільки добре нам справуйся
І даруй нам перемоги,
Помагай нам, любий божку,
Пуцлівіцлі, Віцліпуцлі!

„Погуби прибуд ворожих,
Що прибились із далеких,
Неодкритих ще країн,
Ізза моря світового.

„Що ж їх вигнало із дому?
Гріх кривавий? голод лютий?
Дома будь — годуйся чесно! —
Це старе прислів'я мудре.

„Що їм треба? напихають
Нашим золотом кишеню,
І хотять, щоб ми на небі,
У раю були щасливі.

„Спершу нам вони здалися,
Як істоти що-найвищі,
Вічними синами сонця
В зброї блискавки та грому.

„А вони — звичайні люди,
Як і ми, — їх можна вбити, —
Ніж мій доказав сьогодні
Їх людську звичайну смертність.

„Так, це люди, та й не кращі
Ніж ми всі, а єсть між ними
І від малпи паскудніші;
Як і в малпи, їх обличчя

„Геть зарослі, та ще кажуть,
Що в штанах вони ховають
Довгі мавп'ячі хвости —
Хто не малпа, той не в штанях.

„Та й моральність їх плюгава,
Піетету в них немає,
Адже, кажуть, що вони
Вже й богів своїх жеруть.

„Знищ оте безбожне плем'я,
Тих поганих богожерів —
Віцліпуцлі, Пуцлівіцлі,
Перемож їх, Віцліпуцлі!“ —

Так до бога жрець промовив, —
Бог у відповідь зідхнув,
Заскрипів, як вітер ночі,
Що шепоче з очеретом:

„О, кривава камізько!
Ти вже тисячі зарізав,
А тепер свій ніж жертвний
В тіло власне застроми.

„Хай з розпореного тіла
Душка вискочить безсмертна,
Між корінням, між камінням
Побіжить у став до жабок.

„Там куня, моя тітуся,
Щур-цариця, що питає:
„Як здорова, гола душко?
Як живе мій рідний небіж?

„Віцліпуцлить він щасливо
В світлі соняшно-медовім?
Чи з чола йому зганяє
Щастя мухи та турботи?

„Чи лиха богиня горя,
Кацлагара, що вмочила
Пазурі в гадючу 'труту,
Вже царапає його?“

„Відповіж їй, гола душко:
Віцліпуцлі засилає
На привіт тобі холеру
У живіт, проклята відьмо!

„Ти ж пораяла йому,
На загибель, воювати —
І сповняється зловісте
Вікове пророкування

„Про загибель цього краю
Од жакливих бородатих,
Що на птахах деревляних
Прилетять од сходу сонця.

„Є й таке прислів'я давне:
Воля жінки — божа воля! —
Воля божа там подвійна,
Де та жінка — божа мати.

„Це ж вона лиха на мене —
Горда владарка небесна,
Непорочна приснодіва,
Чарівниця чудодійна —

„Захища вона еспанців,
І тепер ми мусим гинуть —
Я, за всіх богів нещасний,
Ще й нещасне Мексико!“

„Виконай наказ мій, душко,
І зарийся у пісочку,
І дрімай собі блаженно,
Щоб не бачить мого впадку.

„Упаде цей храм, а з ним
Я втону навек так само
В тім диму, в чаду, в руїні, —
І не вирну вже ніколи“.

„Тільки ж я не вмру, бо боги
Не вмирають, а старіють
І линяють, як папуги,
Пір'я скинувши барвисте.

„Я втечу в той край ворожий,
Що зовуть його: Європа
Там почну я трохи згодом
Зовсім іншу кар'єру.

„Стану чортом, — від тепер
Бог обернеться в чортяку, —
Стану ворогом заклятим
Наших лютих ворогів.

„Там я мучити їх буду
І примарами лякати —
Сморід пекла, запах сірки
Їм закрутить вічно в носі.

„Їх учених, як і дурнів,
Буду вабити й дурити,
Лоскататиму їх цноту,
Щоб як к... реготалась.

„Так, я там зроблюся чортом!
Я вітаю товариство
Вельзевула, Аштарота,
Беліяла й Сатани!

„Мати всіх гріхів — Ліліто —
Мій привіт тобі, гадюко!
Ти прекрасного мистецтва
Зла й брехні мене навчиш.

„Любе Мексико моє!
Врятувать тебе не зміг я,
Та помщусь за тебе люто,
Любе Мексико моє!“

Л Я М Е Н Т А Ц І Ї

* *

Те щастя — дівка легко-люба,
На місці всидить тільки мить,
З чола тобі одгорне чуба,
Раз поцілує й відлетить.

А горе — жінка, що прихильно
В своїх обіймах стисне нас, —
На ліжку сяде — їй не пильно! —
Сидить і шиє довгий час.

Еспанські Атриди

В день Губерта, в літо тисяч'
Триста вісімдесят третє
В гордім замку в Сеговії
Влаштував король бенкета.

А придворні ті бенкети
Скрізь однакі, позіхає
Та сама нудьга всевладна
За столами всіх князів.

Золотий та срібний посуд,
Різні ласощі ті ж сáмі,
Той же присмак олов'яний,
Мов з Локустиної кухні.

Та сама шовкова шляхта,
Пишний одяг, горді рухи, —
Наче грядочка тюльпанів;
Тільки різні тут підливи.

Тут і шепоти й гудіння,
Що як мак на сон ламають,
Доки вдари сурм не збудять
Від недоїдків дурману.

Біля мене сів, на щастя,
Дон Дієго Альбукерке,
І пливла цікава мова
Із розумних вуст його.

Він розказував прекрасно
Про кривавії пригоди
При дворі з часів дон Педра,
Що його прозвали „Лютим“.

На мій запит, чом дон Педро
Наказав таємно вбити
Свого брата дон Фредрега,
Мій сусід сказав зідхнувши:

Сеннор, ви не вірте бренькам
На розстроєних гітарах
Крикунів та згінців мулів
По шинках, коршмах, посадах.

Ні, не вірте побреханькам
Про кохання дон-Фредрега
До красуні, донни Бянки
Де Бурбон, дружини Педра.

Не із ревнощів до жінки,
Тільки з заздрощів монарших
Вбив дон Педро дон Фредрега,
Орденмайстра Калятрави.

Злочин, що його дон Педро
Не пробачив, була слава,
Слава, кóтру доґна Фама
По світах розголосила.

Не простив йому дон Педро
Ще й високих дум у серці
Та його стрункого стану,
Дзеркала душі такої ж.

В пам'яті моїй ще й досі
Ця струнка геройська квітка,
Не забудь мені той гарний,
Той юнацький мрійний образ!

Врода ця такого сорту,
Що її жінки кохають,
Тут казкова таємниця
В кожній рисочці лежала.

Сині очі, їхній блиск —
Два сліпучі самоцвіти,
Гострий погляд їх так само
Був твердий, як діамант.

Чорний волос, майже синій,
Він на рідкість був блискучий,
Пишно скручено по плечах
Чорні кучері спадали.

В гарнім городку Коїмбрі,
Що він сам здобув од маврів,
Бачив я його в останне
За життя — нещасний принц!

Перевулками крутими
Із Алькансора він їхав,
А вродливі мавританки
Задивлялися зза вікон.

На шеломі розвівався
Жмуток шерсти, та суворий
Калятравський хрест мантилі
Відганяв думки любовні.

Поруч підплигав веселий
Любий пес, що звався Аллян,
Звір шляхетної породи,
Що в Сієррі народилась.

Хоч на зріст він був великий,
А прудкий такий мов сарна,
Голова ж його шляхетна,
Хоч подібна до лисиці;

З нього білосніжним шовком
Шерсть м'ягесенька спадала,
Золотий його нашійник
В інкрустації рубінів.

Цей нашійник був, як кажуть,
Талісманом вірности —
Вірний пес од свого пана
Не відходив і на хвильку.

О, яка жахлива вірність!
Аж душа тремтить у мене,
Пригадавши, як ця вірність
Перед нами проявилась.

О, той день був повен жаху!
То було в цій самій залі; —
Як і зараз, я сидів
За столом цим королівським.

Он, на тім кінці стола,
Де сьогодні дон Генріко
Любо цокається з цвітом
Кастилійських лицарів,

Того дня сидів дон Педро,
Хмуро й мовчки, а за ним
Пишна й горда, мов богиня,
Донна Мар'я де Паділля.

Тут, на цім краю стола,
Де сидить сьогодні дама,
Що її жабо біліє
Мов тарілка величенька,

А бліде пожовкле личко,
З усміхом, до нуду кислим,
Виглядає, як цитрина
На отій самій тарілці, —

Тут, на цім кінці стола,
Зоставалось вільне місце;
Не аби-якого гостя
Крісло золоте чекало.

Дон Фредрего був той гість,
Що на його крісло ждало —
Та не йшов він — ах, ми знаєм,
Чом він довго не з'являвся!

Ах, бо саме в цю годину
Стався темний, підлий злочин,
І безпечного героя
Посіпаки дона Педра.

Ззаду, з засідки напали,
І зв'язавши, потягнули
В найглухіший закамарок,
Де лучива тільки тліли.

Там кати стояли колом,
Серед них червоний майстер,
Що зіпершись на сокиру
З хмурим виглядом промовив:

Тут, grosмайстре Калятрави,
Приготуйтеся до смерти,
Тільки чверть години вам
Залишилось на молитву.

Дон Фредрего на колінах
Супокійно помолився
І промовив: „Я готовий!“
І прийняв удар смертельний.

А в ту мить, як на підлогу
Голова його скотилась,
Враз прискочив вірний Аллян,
Що прибіг був непомітно,

Пана голову зубами
Він підхопив за волосся
І зі здобиччю цією
Зник так хутко наче в казці.

Крик і лемент залунав
За собакою по залях,
Коридорах, критих ганках,
По терасах та по східцях.

Від бенкету Валтасара
Не було ще товариства
За столом, щоб так жажнулось.
Як злякались ми в цій залі,

Як ввіскочила тварина
З головою дон Фредрега,
Що в зубах її держала
За скривавлене волосся!

На оте порожнє крісло,
Де сидіти мав небіжчик,
Скочив пес як позивальник,
Вгору голову піднісши.

Ах, було це всім знайоме
Сміле лицарське обличчя,
Хоч блідіше й поважніше,
Облямоване так страшно

Тим густим волоссям чорним,
Що вставало наче буйний
Той клубок гадюк Медузи, —
Теж таке закам'яніле.

Так, ми всі мов скам'яніли,
Мовчки зіркали на себе,
І язик задеревів нам
Од страху й од етикет.

Тільки Мар'я де Паділля
Перервала те мовчання,
З криком руки заломила
Й голосила здогадавшись:

„Скажуть, що моя провина,
Що це мій жахливий злочин;
Гнів паде на любих діток,
На дітей моїх нещасних!“

Дон Дієго тут замовкнув,
Ми побачили в ту хвилю,
Що бенкет уже скінчився
І двірня вже з залі вийшла.

І за звичаєм придворним
Дон Дієго враз зо мною
Вийшов, щоб удвох пройтися
По старім готицьким замку.

В коридорі, що до псарні
Королівської провадить,
(Бо вже здалеку ми вчули
Брехить псів та їх гарчання),

Там побачив я в стіні
Замуровану, й знадвору
Загратовану комірку,
Що мов клітка виглядала.

Там сиділи взаперті
Два нещасні хлопці юні,
З кайданами на ногах,
У гнилій, гидкій соломі.

Першому з дванадцять років,
Другий був іще молодший,
Хоч обличчя їх шляхетні —
Та нужденні й пожовтілі.

Тільки в дранті, майже голі, —
А на їх тілах мізерних
Рани від тяжких побоїв;
І гарячка їх трусила.

З глибини свого нещастя
Хлопці глипнули на мене
Наче більмами—очима,
Аж я сам перелякався.

Хто ці постаті нещасні?
Скрикнув я, і мов з гарячки
Схопив руку дон Дієга,
Що, здавалось, затремтіла.

Дон Дієго завагався,
Озирнувся, чи самі ми,
Глибоко зідхнув, і врешті,
Ніби жартомá, промовив:

Це сини два королівські,
Круглі сироти, їх батько
Звався король дон Педро, матір
Звали Мар'я де Паділля.

Після битви при Нарвасі,
Де Генріко Транстамаре
Свого братчика дон Педра
Увільнив із милосердя

Від нелегкої корони
Й од нелегшого життя,
Тут і небожі дістали
Певну ласку в переможця.

Він запіклувався їми,
Як це дядькові й годиться,
Дав він їм у власнім замку
І притулок і прожиток.

Правда, за тісна ця хатка,
Що він їм отут призначив,
Та за те холодна влітку,
Та й зимою не холодна.

Їхня страва — житній хліб,
Він такий смачний, неначе
Хліб для доні Прозерпіни,
Що спекла сама Церера.

Час од часу їм приносять
Навіть мисочку з гарбанцо,
І тоді ці діти знають,
Що в Еспанії неділя.

Та неділя не щоднини,
Не щодня дають гарбанцо,
І найстарший майстер-псярник
Батіжками їх частує.

Бо найстарший майстер-псярник,
Що під доглядом його
Всі собачі халабудки
Та ще небожів хурдиґа, —

Це законний муж нещасний
Тої кваші — Цитронелли
З комірцем, як та тарілка,
Що сиділа на бенкеті,

А вона така сварлива,
Що нещасний муж законний
З батіжком тікає з дому
І катує псів та хлопців.

Та король не похваляє
Отакого трактування,
І звелів, щоб діток далі
Так не били як собак.

Жодній найманій руці
Небожів не віддає він,
І за ними з того часу
Власноручно наглядає.

Дон Дієго враз запнувся,
Бо придворний сенешаль
Підійшов і поспитав нас
Гречно, чи смачний обід?

Е к с - Ж и в и й

Бруте, де дівся Кассій твій,
Нічний вартовий шалений,
Що разом з тобою в екстазі мрій
Блукав понад беріг Сени?

Ви вгору дивились, де темна мла,
Де хмари похмурі гнали, —
Та ще хмурніша ідея була,
Що ви її в серці мали.

Бруте, де дівся Кассій твій?
Про вбивство й не дума вбивця!
Кажуть на річці Некарській
В тирана читцем зробився.

А Брут промовив: ти дурний!
Сліпий, як і всі піїти —
На те ж і читає там Кассій мій,
Щоб того тирана вбити.

Читає ж він Маццерата рядки,
Де кожний віршик — ножака!
Не зараз, то згодом — од нуду й нудьги,
Тиран той помре, бідака.

Екс-вартовий

Штутгарт кинув він до біса
І з-над Неккару побрів
Аж до Мюнхену над Ізар
Інтендантом штукарів.

Це ж околиця на диво!
Тут шумує гарний „бок“, —
Так зворушує це пиво
Поетичний льот думок.

Та нещасний інтендантик,
Кажуть, ходить тут як сум,
В мелянхолії, мов Данте,
Як лорд Байрон, повен дум.

Не смішать його комед'ї,
Навіть щонайгірший вірш,
На жахливі всі трагед'ї
Він і не всміхнеться більш.

Не одна там краля хоче
Звеселить його печаль,
Та дарма стріляють очі!
Бо на серці в його сталь.

Наннерль з чепчиком на чубку
В нього зіньками впи́ла́сь, —
В монастир іди, голубко,
Каже він, як дунський князь. *

Сум його даремно друзі
Розважають довгий час:
„Веселись, не нидій в тузі,
Доки вогник твій не згас!

Вже ніщо в цім місті славнім
Серце сміхом не займа́?
Хоч лю́дцям таким забавним,
Справді, й ліку тут нема.

Правда, втратили недавно
Не одного мужа й тут,
Не одну персону славному,
Що без неї хоч капут!

Хоч би Масман був лишився,
Той плігунчик-циркусант!
З ним твій сум розвеселився б,
Бо в пліганні він талант.

Незамінний Шеллінґ славний! —
Втрата ця — важкий удар!
Як філософ — він забавний,
Та й славетний як штука́р.

Згинув оснувач Вальгали,
Що лишив — богам хвала! —
Нам усі свої шпарґали —
Втрата та́кож не мала!

А з Корнеліусом зникла
Школа вчителя-митця,
Вже й волосся геть остригла,
А в волоссі сила вся!

Бо ж мистець вкладав уміло
В їх волосся дивний чар —
В їх чубах кишма́ кишило —
Там жила численна твар.

Взяв бог Герреса-гієну!
Крізь червоних вій проріз
Інквізицію свящєну
Він оплакав морем сліз.

Ця тварюка — лютий татко —
Нам синка лишив, — але
Це отруйне кроленятко
Лиш пампúшки вічно жре.

А proros! Чи архиклятий
Той пописько Доллінгер
(Так його, здається, звати?)
Ще над Ізаром не вмер?

Кажуть, не однако з нами
Появивсь на світ цей плід,
Бо на жах і сором мами,
Вибрав задній він прохід.

В стрáсну п'ятницю повз мене
Провожав він божий гріб —
Це лице найгірше темне
З найтемніших там осіб.

Так, Монахо Монахорум
В наші дні притулком став
Всіх „vigorum obscurorum“,
Що їх Гуттен освистав.

Ти тремтиш од слова Гуттен?
Екс-дозорче, схаменись!
Ось тріпачка, онде трутень,
Бий без жалю, як колись!

Бий до крові трутня в спину,
Як колись наш Улеріх;
Він шмагав їх без упину,
Аж котився лемент їх.

Аж Еразм сміятись мусів
З цього жарту довгий час,
Що й пухир у горлі луснув —
Так він видужав нараз.

Старці й діти реготали,
Навіть Віттенберзький мур
Засміявся, — всі співали
„Gaudeamus igitur!“

В Ебенбургу теж так само
Сікінген сміявсь до сліз,
Сміх німецькими краями
Залунав невпинно скрізь.

Як по дрантю вдариш прúтом,
Скачуть блохи з чорних ряс,
Через те, насправді, Гуттен
Мусів чухатись нараз.

Але ж „alea est iacta!“ —
Ось його воєнний спів, —
Він давив на пострах шляхти
Разом з блохами й попів.

Екс-дозорче, зворухнися!
Чи й на серці в тебе тлін?
Знов над Ізаром прокинись
І струси свій хворий сплін.

Рухай ноги поступові,
Починай свій біг новий!
Ряси шорсткі чи шовкові —
Як побачиш їх, то бий!“

Вартовий зідхнув по слові,
Сумно руки заломив:
„Довгі ноги поступові
Я в Європі натомив.

Мозолів багато маю —
В німців чоботи тісні,
Де болить мене, я знаю —
Дайте спокій тут мені!“

П л я т е н і д и

Іліяди й Одисеї
Ти хвалився дати теж,
І гадав, що вже за тее
В нас за генія зійдеш.

Величезну працю слова
Ти створить колись хотів!
О, я знаю вже чудово
Тих духовних боржників!

Осьде Родус, тут танцюють —
Тут таланти покажи!
Як сьогодні не танцюєш —
Забирайся, не бреш.

Справжні генії-поети
За готівку лиш їдять,
Лессінг, Вілянд, Шіллер, Гете
В нас кредитів не хочуть.

Не хочуть вони овацій
Попередніх від юрби,
Авансових коронацій
Та порожньої хвальби.

Вмер давно старий брехайло,
А дітей лишив рости —
О, я знаю блудне сяйво
Жданної безсмертності!

В діток — батькове на думці, —
Справжній Пляntenідів рід —
О, ви любі Галлермюндці,
Я вже знаю вас, як слід!

Мітологія

Так, не встояла Європа! —
Бик велику силу має...
Ми прощаємо й Данаї —
Впала ж золота потопа!

Хто ж Семелі не дарує? —
Ця ж гадала: адже хмарка,
Ідеальна з неба хмарка,
Нас невже скомпромітує?

Не прощаєм тільки Леді
Неприроднього кохання —
Що ж за гуска ти остання,
Що тебе міг звісти лебідь!

В альбом Матільді

Тут, на валкованому шматті,
Я мушу гусячим пером
Дурничку віршом написати
Напів-поважно, пів-жартком.

Я, що привиклий кожна думку
Складать на губки чарівні
Огнем палкого поцілунку,
Що тлів на серці в глибині.

О, модний сказ! Тебе, поета,
І власна жінка мучить теж,
Поки в альбом їй хоч куплета,
Подібно іншим, не вкладеш.

До молоді

Хай не спиняють, хай не збивають
Тебе золоті грушки на бігу!
Мечі співають і стріли літають,
Героя ж не спинять вони на шляху.

Хто смілий з почину, здобув половину —
І ось, Олександр світи переміг!
Не треба зупину! В шатрі він зустрінув
Цариць, що схилились герою до ніг.

Борня без вагання, а плата змагання —
Старого Дарія постеля й трон.
Солодке згасання! Цвітуще вмирання;
Війшовши з триумфом у свій Вавилон!

Не довірливий

В моїх обіймах ти заснеш!
Од цих утіх без краю
Так серце мліє, так тремтить
На думку про щастя раю.

В моїх обіймах ти заснеш!
Твоїм волоссям із шовку
Я буду гратись, а ти покладеш
Мені на плечé головку.

В моїх обіймах ти заснеш!
І сни мої здійсняться,
Я зможу найвищих райських утіх
Вже тут на землі діждаться.

О, Хомо святий! Не вірю я!
Аж доки мені не вдасться
Вложити власний палець свій
У ранку свого щастя.

Похмілля

Ця сивава зграя хмар
Вирнула з утіхи моря;
Я сьогодні — мучень горя
За вчорашній щастя чар.

Ах, в отруту мій нектар
Обернувся! Нуд од трунку —
Кацен-ямер! Як у шлунку,
Так і в серці вже тягар!

Хатній мир

Більш жінок — то більше й бліх,
Більше бліх — то більш укусів, —
Та не смієш чухать їх,
Хоч би й як терпіти мусів.

Бо помстяться — глум і сміх!
Як вночі, в слабу хвилину,
Пригорнути схочеш їх,
То покажуть тільки спину.

Тепер куди?

Йти — куди? Дурна нога
До Німеччини вже хоче,
А розумна голова
Покивала та й шепоче:

Хоч бурун війни скінчивсь,
Та військовий суд зостався —
Там стоїть, що ти колись
Аж до кульки дописався.

Так, приємности нема
Йти під вартою на різстріл;
Не герой я, не мені
Патетичні жести гострі.

Я б до Англії потяг,
Та боюся чаду й бруду;
Ті ж англійці — вже їх дух
Доведе мене до нуду.

Я в Америку б одплив,
В ту велику стайню волі,
Де так вільно всі живуть —
Рівноправні й духом голі, —

Та страшний мені той край,
Де жують тютюн-смердячку, —
Де без короля всі кеглі,
Де плюють, та не в плювачку.

Росія — прекрасний край!
Було б гарно там людині, —
Тільки взимку я б не зміг
Витримать кнута на спині.

Сумно в небо я дивлюсь,
Де сто тисяч зір мигоче —
Та своєї там зорі
Щось не бачуть тужні очі...

В лабіринті золотім
Заблукалась десь, небога,
Як і сам я заблудивсь
Серед натовпу земного.

Стара пісня

Померла вже ти і не знаєш сама,
Що в тебе в очах уже світла нема.
Поблякли вже й рожеві губки,
Померла ти, моя голубко!

Зловістої ночі, повз темний ліс
Тебе до могили я сам одніс,
Жалібно гули соловейків хори,
Труну провозжали печальні зорі.

Процесія наша йшла повз ліс,
А відгук відправу далеко розніс;
В жалібних шатах сумні ялиці
Шептали молитву мов ті черниці.

А як повз озера ми йшли,
Там ельфи безжурний танок вели;
Та вгледівши нас, зупинились хутко,
Здавалось, їх очі дивилися в смутку.

А як я до гробу твого дійшов,
То з неба місяць на землю зійшов.
Сказав він промову. Плачі, голосіння,
А здалеку дзвони дзвонили подзвіння.

С т а т е ч н і с т ь

Богу пісні любка каже:
Забезпеч мене, коханий,
Доки вся тобі віддамся,
Бо часи тепер погані.

Бог пісень сміється й каже:
Так, часи змінили справу:
Ти говориш, як лихварка,
Що боргує під заставу.

Ах, у мене ж тільки ліра,
Золоті ж на лірі струни;
Скільки в борг даси цілунків
Під заставу цю, красуне?

Стара троянда

Ще як пуп'янком була,
Вже до неї, серце тліло;
Згодом виросла вона,
Розцвіло чарівне тіло.

Я хотів її зірвать —
Кращу зміж троянд довкола,
Але ж мусів одступать,
Бо шпичками так колола.

А тепер, як зблякнув цвіт
Од вітрів, дощів і бруду —
Любий шле вона привіт,
Любим Гайнріхом я буду.

Гайнріх там, і Гайнріх ось,
Голосок, як мед улітку,
Знов мене вколело щось —
На красуні підборідку.

Зашорстка тепер мені
На борóдавці щетинка —
Йди в черниці, а як ні —
Поголись бодай, дитинко!

Auto-da-fé

Зжовклі ф'ялки, пил з волоссям,
Синя стрічка вже без фарб,
Піврозірвані цидулки,
Призабутий серця скарб —

Кину в полум'я каміну,
Вже не жалко їх мені;
Ці руїни щастя й горя
Хай тріскочуть на вогні.

Клятви вірности нещирі
Вилітають як димок
Крізь димар, — а десь незримо
Засміявсь малий божок.

При вогні сиджу в задумі
І дивлюся мовчки в піч —
Іскри в попелі згасають —
Прощавай! Спокійна ніч!

ЛАЗАР

Світовий лад

Хто багато має, той
Хутко більше тут дістане,
В кого ж мало, то йому
Відберуть і те останнє.

В кого й крихточки нема,
Хай завчасу в гріб лягає —
Має право на життя
Тільки той, хто вже щось має.

Огляд назад

Всіх запахів різних нанюхався нюх мій.
У цій піднебесній, прекрасній кухні.
Усі насолоди, що дав нам світ,
Я брав як герой, споживав як слід.

І каву я пив, і ковтав печиво,
Я мав не одну тут ляльку вродливу.
З сукна дорогого мав фрак і штанці,
Дзвонили дукати в моїм гаманці.

Мов Геллерт гайсав я на гордім коні,
Я свій мав будинок, палати свої;
В долині щастя мав ложе зелене,
Всміхалося золотом сонце до мене.

І лаври вінчали мое чоло,
І мрій так багато в мізку цвіло;
Я снів про троянди, про вічний май;
В думках я бачив блаженний рай;

В імлістім, до смерти лінивім сні
Печені куріпки йшли в рот мені,
Приходили янголи, кожний з кишені
Витягував пляшку з шампанським для мене—

Ці візії — милянї бульки в мізку —
Вже луснули — й я на вогкім моріжку.
В кістках ревматизм, і на серці мла,
Бо там глибока досада лягла.

Ах, кожду втіху й усі насолоди
Тепер відкупили гіркі турботи!
Дали мені жовчі замість водиці,
Жахливо скусали мене блощиці.

Мене обступали злидні прокляті,
Я мусів брехати та все позичати
В багатих дурнів, в дядьків старих,
Я навіть жебрав, здається, в них.

Та далі бігти я вже не в силі,
То ж хочу нарешті хропти в могилі.
Прощайте! На небі, брати-християни,
Само собою, зустрінемя з вами!

Воскресіння з мертвих

В повітрі сурми вже гудуть,
Аж гук іде світами;
З землі, з гробів мерці встають,
Ворушать ногами й руками.

Кістки прокинулись зо сну,
І трупи в білих шатах
Ідуть на суд, на ту страшну
Долину Йосафата.

Вже прокурор-Христос засів,
Апостоли в дві лави
Сидять як присяжні, з їх мудрих слів,
Б'ють мислі нелукаві.

На людях і суддях машкар нема,
Бо з кожного маска впала
Того страшного судного дня,
Як сурма залунала.

Юрба запізваних прийшла
В долину отця Йосафата,
А що винуватців велика тьма,
То будуть гуртом їх брати.

Праворуч ягнятка, ліворуч козли —
Їх хутко порозділяли;
Побожні ягнятка до раю пішли,
Кізлят у пекло загнали.

Передсмертний

Ти сонця і щастя літав шукати
Голодний, голий вернувсь до хати.
Німецьку вірність, німецькі лати
В чужих країнах ти геть розтратив.

Нема й кровинки в лиці блідім,
Не треба смутку — оце твій дім!
Неначе в рідній своїй хатині,
Легенько спати в німецькій глині.

А єсть чимало й таких калік,
Що вже не прийдуть додому по вік —
Ламають руки в журбі щоднини. —
О боже, змилуйся над ними!

Босяцтво

Багаті, до похвал падкі,
Прихильні лесникам плиткїм —
Всі гроші, друже мій, плиткі,
То ж треба плитко й лестить їм.

Роздуй кадильницю свою
Для всіх золочених тельців;
Рачкуй у поросі, в гною,
Та не хвали лишень ва пів.

Сьогодні хліб дорожчий став,
Слова ж задурно! Ось, бери! —
Собаку мецената слав
І, скільки в пельку влізе, жри!

С по г а д

Одному перлину, другим домовину,
О Вільгельм Вісецький, ти рано загинув, —
Але ж киця таки врятувалась.

Зламалася жердка, на кóтрій стояв він,
І тут утонув він, бо в воду упав він, —
Але ж кицька таки врятувалась.

Ішли ми за тілом хлопчини в жалобі,
Між квітів весняних лежить він у гробі, —
Але кицька таки врятувалась.

Ти мудрий, що горя позбувся так хутко,
Бо захисток маєш од бурі й од смутку, —
Але кицька таки врятувалась.

Ти хутко сховався, ти горе подужав,
І ще до хвороби назавше одужав, —
Але кицька таки врятувалась.

Багато вже років, мій юний друже,
Тобі я заздрю, як серце затужить, —
Але кицька таки врятувалась.

Не досконалість

Нема досконалости в світі ніде,
Без шпїчок троянда в саду не цвіте,
А деколи думка у мене буває,
Що з вадами навіть і янголи в раї.

Тюльпани не пахнуть. Над Райном я чув,
Що й Ерліх недавно кнурця стягнув,
І якби Лукреція не стратилась, бідна,
То певне була б і вона вагітна.

У пишної пави погана нога,
А найдотепніша жінка б могла
Набриднути так, як нудна „Генріяда“
Вольтера, чи Кльопштокова „Месіяда“.

Не знають корови еспанської мови,
Як Масман латинської. Зад мармуровий
Венери Канови занадто гладкий,
Як Масманів ніс, плискуватий, гидкий.

В солодкій пісні єсть кислі рими,
В меду залишається жало бджолине,
А син Тетіди вразливі мав п'ятки,
Дюма Олександр є син мулатки.

Найкраща зірка в небеснім шатрі,
Од літавиці паде до землі;
Сок з яблук найкращих одгонить бочками,
Ба навіть на сонці є чорні плями.

Та й ти, моя жіночко, теж не без хиб,
Ми вад і в тебе чимало знайшли б.
Чого тобі треба, — твій погляд питає?
Грудей — а в грудях душі немає.

Побожне попередження

Безсмертна душко, добре вважай,
Щоб ти не пропала, небого,
Як вийдеш із тіла земного;
Крізь ніч і смерть — дорога в рай.

В столиці світла у врат золотих
Поставлені божі салдати,
Що стануть про вчинки питати; —
А ймення та чин не цікавлять їх.

У брамі прочани залишать важкі,
Курні та тісні черевики —
Ввіходь же у спокій владики,
Де музика гарна і капці м'які.

О х о л о л и й

А як помру, то довгі дні
Пролéжу в гробі... Жаль мені
Лежати там, як жертва тління,
І довго ждати воскресіння.

Ще раз, поки мій світ горить,
І доки серце ще тремтить, —
Ще раз зазнати щастя хочу,
І марю про любов жіночу.

Русявка мусить бути вона,
Як місяць ніжна, чарівна, —
Бо вже мене стомили досі
Засмаглі щічки й чорні коси,

Бо жвавий, молодий народ
Так прагне вихру насолод,
Де клятви, буйство та ридання —
Взаємне серце-мордування.

Вже юний запал мій завмер,
Я постарів, ослаб тепер, —
Тому й кохав би мрійно, тихо,
І в щасті б жив, та вже без крику

Соломон

Замовкли сурми, літаври й кимвали.
На варті, з ложем царевим поруч, —
Шість тисяч праворуч, шість тисяч ліворуч, —
З мечами постаті янгольські стали.

Царя захищають і в сні перед лихом,
А як він брови нахмурить часом,
То полум'ям криці заблиснуть разом
Дванадцять тисяч мечів із пихов.

Та янгольська зброя вже падає знову
До пихов. Зникають жахливі примари;
Над бровами знову розвіялись хмари,
А сонні губи лепечуть мову:

О, Суламіто! Я цар цього краю,
І всіх народів держави моєї,
Я цар Ізраїля, я владар Юдеї —
Без твого ж кохання я в'яну, вмираю.

Пропаші мрії

Нас характерів подібність
Притягала обопільно,
Непомітно між собою
Ми настроїлись прихильно.

Чесні й скромні, ми обое
Розумілись так як треба,
І слова були нам зайві,
Як лиш глянемо на себе.

Я так палко прагнув завше,
Щоб zostався я з тобою
В цьому dolce far niente,
Як хоробрий брат по зброї.

Я весь час лелівав мрію,
Все життя з тобою жити,
І закохано хотів я
У всьому тобі годити.

Їв би те, що ти волієш, —
Всі потрави одкидав би,
Що тобі були б не милі, —
Я й палить цигари став би.

Силу польських анекдотів,
Що смішні дають ефекти,
Розповів би я для тебе
На юдейським діалекті.

Я хотів прийти до тебе, —
Бо зима — чужа країна —
При вогні твого щастя
Хтів зогріть свої коліна. —

Злотні мрії! Бўльки з мила!
Мов життя моє, ви спайли —
Я лежу розбитий долі,
Підвестись не маю сили.

Тож прощай! Солодкі мрії,
Золоті бажання стерті.
Ах, удар твій — просто в серце —
Поразив мене до смерти.

Поминки

Не відправлять панахиди,
Ані Кадошу не скажуть,
Як мої зболілі кости
В домовину темну ляжуть.

Тільки, може, в день пом'янок,
Як погожа буде днина,
На Монмартр гуляти вийдуть
Фрау Матільда й фрау Павлина,

Принесуть на гріб самотній
Із безсмертників віночка,
І зідхнуть вони: *Rauvre homme!*
Стануть вохкі тужні о́чка.

Люба, я нажаль живу
Зависоко зараз трохи,
Не подам тобі кріселка;
Ах, стомились любі ноги!

О, гладка дитинко, люба!
Хоч назад не йди вже пішки;
В брамі стільки візників,
Що готові держать віжки.

Побачення

В листках альтанка. І вечір літній.
В вікні ми знову сиділи впарі.
Зійшов і місяць, веселий, привітний —
Ми ж виглядали, мов дві примарі.

Дванадцять років минуло, як разом
З тобою в останнє ми тут сиділи...
А полум'я серця погасло тим часом,
І ніжні вогні вже геть догоріли.

Сидів я мовчки. Та без вагання
Балачкою жінка весь час ворушила
Холодний попіл старого кохання,
Та жодна іскорка вже не ожіла.

Розповідала, як довго змагалась
З думками лихими, тягла без упину,
Як чесність її вже нарешті хиталась —
На все це кривив я дурацьку міну.

Як їхав назад я, то бігли юрбою
У місячнім світлі дерева повз мене,
Мов духи. Сумні голосіння за мною —
А я і примари, ми мчали шалено.

Тітка Турбота

В мого щастя соняшні дні
Круг мене гули комарів рої;
І любі друзі в мене були, —
Зо мною мов з братом ділили вони
Найкращі страви з моєї хати
Та ще й останні мої дукати.

Вже щастя нема, спорожнів гаманець,
То й вірності друзів прийшов кінець;
Погасли соняшні дні мої,
Розвіялись геть комарів рої,
Та й друзі, так само, зникли помалу,
Як тільки щастя мое пропало.

Зимової ночі над ліжком моїм,
У чорнім чепці та в халаті бруднім,
Сидить за няньку турбота нудна,
І нюхає часто табаку вона;
Її табакерка рипить так тужно,
Стара ж головою хита́ осоружно.

А деколи сняться приємні сни
Про щастя минуле, про чари весни,
Про вірних друзів, комариків рій —
Тут хрусть табакерка! — і царство мрій,
Мов миляна булька зникає: —
Бабуся носа сякає.

До янголів

Це грізний Танатос, мов тінь, —
Під ним прудкий буланій кінь, —
Я чую стук копит, — мене
Цей темний лицар забере —
Я мушу йти, Матільду кинуть мушу,
Мені ж ця думка роздирає душу.

Вона ж мені — жона й дитя, —
Як в царство тінів зійду я,
Вона залишиться сама —
Сирітка бідна, і вдова.

Та, що мені у всьому довіряла,
В моїх обіймах без турбот лежала.

Небесні янголи ясні!
Благання вчуйте голосні;
Як я лежатиму в землі,
Охороняйте ж ви її, —

Цю тиху жінку, янгола подобу,
Мою Матільду дорогу, до гробу.

Во ім'я слізок тих, що ви
Над людським горем пролили,
На слово заклинань страшне,
Почуйте, янголи, мене!

Ви ж милосерні, добрі, нелукаві—
Храніть Матільду, янголи ласкаві.

В жовтні 1849

Вже буря нарешті спочити лягла,
Схилилося все до спочинку;
Дитинка Німеччина, хоч не мала,
А знов про свою собі марить ялинку.

Ми щастям родинним живем у цей час,
Що вище — те чортова сила!
Вже ластівка миру вернулась до нас
В торішнє гніздо, що під комином звила.

У місячнім світлі гайок і ріка
Так тихо собі задрімали;
Лиш вистріл доноситься десь із кутка—
То з друзів напевне когось розстріляли.

Знайшли, може, в нього рушницю яку,
А зброя — це справа недобра! —
Не в кожного стільки кебети в мізку,
Щоб зваживсь, мов Флакк, утікати хоробро.

А може цей постріл, що в лісі завмер,
Вітає славетного Гете,
Чи Зонтаг, що встала з могили тепер,
Вітає приглушений постріл ракети.

Знов винирнув Ліст, в нього ліра в руках,
Та кров'ю її не скропили;
Його на кривавих угорських степах
Москаль та кроат іще досі не вбили.

Загинув останній на волю шанс,
Угорщина кров'ю стікає —
Та цілий zostався наш лицар Франц,
Він шаблю свою десь у скрині ховає.

Живий ще наш Франц і чимало він слів
Розкаже на старості внукам
Про війни угорців, про страх ворогів:
„Отак я лежав, тут лежала шабляка“.

Як угрів згадаю, то зразу мене
Так стисне німецьке одіння;
Під ним щось бушує, мов море грізне,
Неначе десь чую фанфари гудіння.

І знову задзвонить у серці мені
Та казка про давні грабунки —
Ті дикі, старезні, залізні пісні
Про скарб золотий і кінець Нібелунгів.

Це ж та сама казка і доля одна
Героїв залізної зброї, —
Змінилися тільки одні імена,
Незмінні лишилися славні герої.

Хоч гордо та вільно шумлять прапори,
Та примха така вже у долі, —
Сучасний герой, як герої старі,
Так само коритися мусить неволі.

Сьогодні ведмеді з волами зійшлись
І разом тебе доконали, —
Мадяре, ти впав, — не сумуй же! Колись
Ми більшої в світі наруги зазнали.

Порядні тварюки в почесній борні
Тебе не застали ледачим,
А ми опинились у вовчім ярмі,
В собачім і просто таки у свинячім.

Гарчанням і хрюкам кінця тут нема,
Смердять переможці, мій брате!..
Вгамуйся, поете, тебе це дійма! —
Ти ж хворий такий — розумніше б мовчати.

Зловістий сон

Я знову в сні веселим був і юним —
На кручі дача мріяла здаля —
Ми бігли там удвох зеленим руном
Під ручку — я й Отілія моя.

Розкішний стан! Зелено-сині очі,
Русалчин погляд блискав із очиць.
Ступали твердо ніженьки дівочі,
А в постаті краса була і міць.

Тон голосу довірливий, сердечний, —
Здається, бачиш аж на серця дні, —
Слова ж її розумні та доречні;
Мов пуп'янок уста її дрібні.

Та не любовний біль мене проймає,
Не марю я, спокійний розум мій; —
Вся суть її — чарівну ніжність має;
Я з острахом цілую руку її.

Мені здається — я зірвав лілею,
І їй подав, сказавши перед тим:
Отіліє, будь жінкою моєю,
Щоб я був теж щасливим і святим!

Я слів її не зможу пригадати,
Бо я прокинувся — раптом сон погас;
Знову я хворий, що лежить в палаті
Лікарні довгий, безпросвітній час. —

Вона гасне!

Скінчили гру, дають заслону, —
Пани й пані вже йдуть додому.
Чи до вподоби ж їм вистава?
Я чув, здається, вигук: слава!
Шановна публіка сама
Плескала автору привітно.
А зараз — зала вже німа,
І зникла втіха, згасло світло.

Та цить! Десь глухо, мов зо дна,
Різнув незграбний згук у тіні; —
То може тріснула струна
На старовинній віоліні.
В партері сумно між рядів
Шугає декілька щурів, —

На всьому згірклий запах масла...
Остання лямпа мов оса
Дзичить одчаєм — і згаса —
Ах, це ж душа моя нещасна!

Заповіт

Хутко кину білий світ,
Тож напишу заповіт;
Християнську маю думку —
Ворогам дати по дарунку.

Ці шановні люди звади, —
Супротивники одверті, —
Залишаю їм по смерті
Всі страждання, хиби й вади.

Дам вам кольку в подарунок,
Хай деруть обценьки шлунок,
В сечевім каналі болі,
Й клятї пруські геморої.

Я вам хочу й корчі дати,
Слинотік, страшні ломіти,
І в хребетний шпіг сухоти —
Все з небес дари багаті!

Додаю до заповіту:
Хай і в згадці вас не буде!
Хай зітруть і бог і люди
Вашу пам'ять з цього світу!

Enfant perdu

Пропаша варта у війні за волю, —
Тут тридцять літ стояв я, як умів,
Бивсь без надій — перемогти неволю,
І знав: живий не вёрнуся домів.

Я день і ніч не спав, — не міг я спати,
Як спали по шатра́х товариші —
Будило храпом лицарство завзяте,
Як задрімаю трошечки в тиші.

В ті ночі часто серце нудьгувало,
Бо страшно (не бояться лиш дурні) —
З нудьги й од жаху я свистав зухвало
Насмішливо зримовані пісні.

Так вартував я, — у руці рушниця, —
Що тільки вирне підозрілий хлопі,
Я націлявсь і посилав гостинця —
Гарячу кульку в черево чи в лоб.

Бувало й так, що ворог був завзятий;
Досвідчений, і знав, на кого йшов —
І вмів стріляти — нащо вам брехати?
Я весь у ранах — витікає кров.

Вакантний пост! — А з рани кров рікою,
Де впав один, там сотня вже стає —
Нездоланий я впав, — ніхто не вирвав зброю
Лиш серце розірвалося моє.

З ПОЕТИЧНОЇ СПАДЩИНИ

1

Жив собі чорт старенький —
Чортівська вдача й зріст,
Прийшла маленька малпа
І смик його за хвіст!

І смикала довгенько, —
Не знав він, як йому,
Ревів, плигав з утіхи,
І дав їй три ек'ю.

2

По цей і по той бік Райну

Ніжні пестоці, нестями,
Пустування манівцями,
Гарні брехні, чар розмов,
Що гамує дику кров,
І мистецтво втіх — любов —
Тут, французи, ви митцями!

Ми ж, германці, тільки гнів
Розумієм з давніх днів.
Ця ненависть — сок отрути,
Наповняє наші груди, —
В Гайдельберзькій бочці буде
Мало місця на цей гнів.

3

Раціоналістична ексегега

Не від круків, тільки з круків
Мов пророк Ілля поживу —
Так це місце і без чуда
З'ясували ми щасливо.

Замість голуб'ят печених
Круків їв Ілля в пустині,
Як і ми в тій вірі, певне,
Споживали їх в Берліні.

4

В жадобі спокою

Хай з ран твоїх сочиться кров,
Хай сльози зрошують повіки —
Таємна втіха родить біль,
А сльози — найсолодші ліки.

Не маєш ран од рук чужих,
То сам себе порань глибоко,
І дякуй богу день і ніч,
Коли ще сльози росять око.

Ти тут від музики сховався,
Від катувань фортеп'яних,
Від опер величі й краси,
Від оплесків рясних, безтямних.

Вже тихне гамір дня, — зійшла
На землю ніч з сестрою млою,
В обіймах ночі жоден драб
Не розжене твого спокою.

Тут віртуозів тих нема,
Ти можеш бути тут як дома,
Тебе їх кліка не спіймà,
Ні геній майстра Джіякома.

Для ніжних і тендітних вух
Здається райським сном могила —
Прекрасна смерть! Та краще б нам,
Якби нас мати й не родила!

5

„Щоб не згадувать за нього!“
Так старенька Вольф Естера
Говорила, це прокляття
Пам'ятаю ще й тепер я.

Бути стертим навіть з гадки,
З тямки спогаду людського —
Це—проклять найкраща квітка —
Щоб не згадувать за нього!

Щоб не згадувать за нього
Ані в пісні, жодним тоном —
Темний псиську! в темнім гробі
Зогниєш з моїм прокльоном!

Навіть в світлий день повстання,
Як розбудять нас фанфари,
Як на суд страшний посунуть
Юрби вмёрлих, мов ті хмари.

Як архангел прочитає
На престолі пана-бога
Список обранців призначених,
Щоб не згадано за нього!

6

В кого серце єсть, а в серці
Ще й любов, то того згодом
Переможуть; так лежу я
Зв'язаний, з забитим ротом.

Як помру я, то відріжуть
Язика в німого тіла,
Бо ж бояться, що з могили
З язиком я вийду ціло.

Буду гнити, без'язикий,
Так мовчázно в домовині,
І не зраджу, як терпів я
Їх злочинства сміховинні.

7

Вічносте! довгенька ж ти!
Довша ти ніж сотні літ, —
Тисячліття вже печусь,
А не спікся ще як слід.

Вічносте! довгенька ж ти!
Довша ти од сотні літ, —
А нарешті прийде чорт,
З'їсть мене — пропав і слід!

8

Хвилі, дні, віки з роками —
Ледве лізуть слимаками —
Слимаки лінивоногі
Виставляють в далеч роги.

Іноді в німім просторі,
Інколи в імлістім морі
Золотий вогонь мигоче,
Як моєї любки очі.

Та за хвильку розлетиться
Ця утіха і лишиться
Лиш свідомість тої сфери,
Де жахливе *miserere*.

9

Добра порада

Давай правдиве ймення в вірші,
В своїх байках усім героям.
Не зробиш так, то вийде гірше, —
Бо до осла з твоїм покромом
Дванадцять дурнів пруть що духа:
„Та це ж мої довжезні вуха!“
Гукає кожний, — „це мій волос!“
Цей рик осла — мій власний голос!

Це ж я осел! Хоч не скривай,
Мене впізнає рідний край,
Мій рідний край Германія.
Це ж я осел! І я! І я!“
Ти хтів одного пощадити,
Тебе ж дванадцять хочуть бити.

10

На пам'ять

Не торкайся нерозумних,
Філістерів слабоумних,
Гострим дотепом розмов.
А серця розумні й варті,
Знайдуть завше в нашім жарті
Щиру дружбу та й любов.

11

Перевертневі

Смілий запал молодечий,
Як же хутко він урвався!
А тепер ти по-старечи
З любим панством полигався.
І під хрест поліз ти справно
Хоч хрестові був ти ворог,
Та хотів ще так недавно
Затоптати той хрест у порох.
Все це Шлегель нам накоїв,
Галлер, Бурк і їм подібні —
Хто ще вчора був героєм,
Зараз він шахрай негідний.

ДО „ЛАЗАРЯ“

1

Кинь оті побожні притчі,
Кинь гіпóтези й догмати —
Спробуй прокляті питання
Без крутіства розв'язати.

Чом під хрестною вагою
Чесний в крові тягне злидні,
А в той час на гордих конях
Мчать негідники огидні?

Хто тут винен? Може бог наш
Не всесильний вже достотно?
Або й сам цей бєшкет чинить?
Ах, та це ж було б мерзотно!

Так ми раз-у-раз питаєм,
Доки нам на це питання
Не заткнуть землею рота —
Та чи ж це відповідання?

2

Оце ж мою голову чорна жона
 Ніжно до серця туляла;
 Ах! у волоссі моїм сивина,
 Там, де сльоза її впала.

І я од цілунків зігнувся й засох,
 Осліпли зціловані очі;
 З хребта мого виссали м'озок і сок
 Ті спрагли уста жіночі.

І ось, моє тіло — це нємічний труп,
 Це духа мого в'язниця —
 Він іноді так божеволіє тут,
 Лютує, кáзиться, злиться.

Безсилі прокльони! Прокляття слабі,
 Не зможуть і мушки вбити!
 Зноси свою долю, і спробуй собі
 Тихенько молитись і нити.

3

О, як повільно він повзе,
 Той час, той равлик осоружний!
 А я на місці цім лежу,
 Прикований, неповорушний.

Не гляне в келію сумну
 Ні блеск надій, ні сонце світле;
 Я знаю: тільки на труну
 Зміню це ліжко непривітне.

А може я вже вмер давно,
І це лиш постаті примарні,
Нічні фантазії в мізку
Ведуть таночки різнобарвні?

Чи може це старі божки,
Що скинули віків тенета,
І розвели собі кубло
У мертвім черепі поета?

Солодкі оргії нічні
Справляють ці страшні химери;
Рука ж поета-мертвяка
Їх спише вранці на папері.

4

Я по шляху колись багато
Стрічав квіток; та лінь мені
Було схилатись та зривати,
Як гордо мчав я на коні.

Тепер сухітному, слабому,
Як вже вкопали й гріб мені,
На глум у спогаді мойому,
Встають ті квіти запашні.

Жагуче-жовтої фіялки
З думок не викину ніяк.
Як жаль, що я тії русявки
Колись не спробував на смак!

Одна розрада: вічня Лета
Ще має воду ту міцну,
Сердечні дурощі поета
Впоїти забуттям до сну.

Я бачив, як вони сміялись,
Дививсь, як падали на дно,
Ридали, мліли, задихались, —
Мені ж це байдуже було.

За їх труною йшов я втузі
Аж до могили як і слід,
А потім, признаюсь вам, друзі,
З'їдав я смачно свій обід.

І враз тепер, турботи повен,
Юрбу померлих я згадав, —
Вогонь раптової любови
Так дивно в серці запалав.

А особливо Юльки сльози
Течуть у пам'яті мені;
Мої жалі стають мов грози,
Я кличу день і ніч її. —

Я бачу часто мертву квітку,
Коли в гарячці весь горю, —
Вона дає мені крихітку
Свого посмертного вогню.

Фантоме ніжний! До нестями
Мене жагуче обійми,
І вмить солодкими устами,
Останні гіркощі здійми!

Ти підлітком була — русявка чемна,
 Вродлива й зимна — я чекав даремно,
 Аж доки серце враз не одімкнеться,
 І з нього в світ захоплення прорветься. —

Захоплення, високі ті екстази,
 Що в розуму і в прози не в повазі,
 Але ж за них шляхетні, гарні й добрі
 На світі марять, мучаться хоробрі.

Над Райном, виноградною горою
 У літні дні гуляли ми з тобою.
 Сміялось сонце; келехи розквітлі
 В повітря слали пахощі привітні.

Палкі гвоздики й рожі пурпурові
 Пашіли нам цілунками любови.
 Стократка навіть, м'іршава й мала,
 Мов ідеальним поглядом цвіла.

А ти спокійно поруч мене йшла,
 В атласі білім, без жаги й тепла,
 Мов образ діви, що накреслив Нетчер;
 В корсетці серце як маленький глетчер.

Тебе мого розсудку суд
 Геть чисто виправдав, дитинко;
 Єсть вирок, що невинна ти
 Нічим — ні в слові ані вчинку.

Німа й байдужа ти була,
Як дике полум'я палало
В моїй душі; мовчала ти —
А серце всеж тебе прокляло.

Щоночі в снах моїх кричить
Невтишна скарга без упину,
Картає волю злу твою,
Що через тебе я загинув.

І свідчить, докази дає,
І в'язку актів розгортає,
І тільки вранці, враз зі сном,
Ця позивальниця зникає.

І разом з актами всіма
В мою заховується душу,
Лишивши в пам'яті одне:
Що через тебе згинуть мушу.

8

Мов блискавка, мов промінь ясний —
В проваллях ночі гострий блиск —
Сліпуче показав твій лист,
Який я глибоко нещасний.

Аж ти зворушена й сама!
Ти, що в життя мого пустелі
Стояла мов статуя скелі,
Мов мармур, холодно-німа.

Яке ж моє життя страшне!
Що вже й вона заговорила,
Сльозу з очей своїх зронила —
Вже й камінь жалує мене!

О, доле, я ж тебе молю!
Хоч раз ласкава будь зо мною,
Скінчи дарунком супокою
Страшну трагедію мою!

9

Образ справдішнього сфінкса
До жіночого подібний,
Львині ж пазурі та тіло —
Це додаток непотрібний.

Смерть і ніч — загадка сфінкса —
Розгадать їх — це пропасти!
Справді лекшу мав загадку
Син і чоловік Йокасти.

Та, нащастя, власну тайну
Жінка розгадать не в силі,
Бо інакше — цілий світ
Був би вже давно в могилі.

10

Сидять на розпутті три баби,
Прядуть і куняють,
Зідхають, гадають —
Три баби, плюгаві як жаби.

Тримає кужіль перша,
Пряде вона нитку,
Обслинює гидко,
Аж губа одвисла, як верша.

Танцює в руках другої
Смішне веретено,
Що скаче скажено,
А очі червоні в старої.

А третя парка — плюгавка,
Що ножиці має,
„Со духи“ співає —
Ніс гострий, на нім бородавка.

Поквапся та втни, небого,
Життя мого нитку,
І вилікуй швидко
Од цього страждання страшного!

11

Не прагну до чертогів божих
В раю, в блаженній стороні;
Не знайду там жінок хороших,
Що їх знайшов я на землі.

Найкращий янгол там, крилатий,
Не зможе жінку замінить;
На хмарах псалтиря́ читати
Мене ні трохи не кортить.

Гадаю, боже, що найліпше
Мене лишити на землі,
Лиш вилікуй мій біль раніше,
Та й трошки грошей дай мені.

Я знаю, залишусь на муку,
Бо тут гріхи й пороки скрізь, —
Та я вже звик на цьому бруку
Тинятися в долині сліз.

Мені не шкодять гам і галас —
Я з хати рідко вихожу —
В халаті, в капцях, як і зараз,
При жінці дома я сижу.

То ти й zostав нас тут при купі,
Нехай душа моя всі дні,
П'є музикальний голос любий
Та щирі погляди її.

Здоровля та прибавки грошей,
Благаю, боже, вже давно, —
О, дай дожити дні хороші
При любій жінці в statu quo!

12

Я вночі з одчаю й муки
В кулаки стискаю руки,
Та погрози ці — дарма!
Бо вже сил в руках нема.

Дух і тіло — все підтяте,
Так я й гину без відплати;
Чи знайшовсь хоч друг один,
Відомстить за мій вагин?

Ах, це саме друзі любі
Привели мене до згуби,
Це ж ганебна зрада їх,
Що мене звалила з ніг.

Наче Зігфріда-героя,
Вміла вбить мене їх зброя.
Знали ж хитрощі в сем'ї,
Де слабі місця мої.

П Р И М І Т К И Й У В А Г И

До стор. 1. — „Сучасні поезії“. Окремі вірші, що склали цей розділ „Нових поезій“, повстали на початку сорокових років у Парижі після поетового зазнайомлення з Карлом Марксом. Під кінець 1843 р. Маркс із своїми товаришами переїхав до Парижу, де разом з поетом Арнольдом Руге почав видавати „Німецько-французькі річники“. До співробітників цього видання він привєднав Г. Гайне. Між поетом та Марксом зав'язалась дружба, що тривала до самої смерти Гайне. Маркс допоміг співцеві кохання знайти себе як політичного революційного поета, і свій революційний світогляд відбити у високохудожніх формах поетичної творчості. Ці зразки політичної лірики, за висловом Маркса, мали навчити інших політичних поетів Німеччини, „як треба писати — батогом“. На всі важливіші політичні події в Німеччині та Франції Гайне почав відгукатися своїм гострим сатиричним словом, що на багатьох місцях доходить до вбивчого сарказму. Під впливом Маркса Гайне наблизився до розуміння робітничого руху та до ідеології пролетаріату. Колюча сатира Гайне гостро і влучно почала обстрілювати реакційні уряди Пруссії та Баварії. Після того, як „Німецько-французькі річники“ перестали виходити, Гайне містив свої революційні поезії в „Форвертсі“, що його видавав у Парижі Бернштайн. Крім моїх перекладів, що появились 1919 р. у виданні „Повний збірник творів Г. Гайне“ том II, книга I (накладом вид-ва „Серп і Молот“), а потім деякі з них ще у виданні „Сатира та інші політичні поезії“, накладом вид-ва „Книгоспілка“ (Харків 1923 р.)—„Принадні поезії“ перекладали ще І. Франко, Л. Старицька-Черняхівська, А. Кримський, Б. Грінченко, В. Кобилянський і Леся Українка.

До стор. 3. — „Оллеа“ або „Ollea potrida“ — улюблена їжа в Іспанії, подібна до вінігрету з шматками різного м'яса.

В переносному значінні це взагалі мішанина, „всяка всячина“. В цьому розумінні Гайне й назвав цей цикль своїх віршів „О л л е а“. — З віршів, що увійшли до цього розділу, досі було перекладено лише три: „Мулатство“ (в моєму перекладі з 1919 р. п. з. „Осляцтво“ — „Нові поезії“ Г. Гайне накладом вид-ва „Серп і Молот“, у виданні „Повний збірник творів Г. Гайне“, том II, частина I, Київ 1919 р. стор. 144—145); далі „Мандруй!“ — у трьох перекладах: перший Б. Грінченка, („Коли тебе дівчина зрадить“ — дивись „Писання Б. Грінченка“, том. I. Київ 1903 р. в розділі „Переспіви з Гайне“ на стор. 150—156); другий переклад М. Славинського (під псевдонімом М. Головатий, надрукований вперше в ж. „Зоря“ Львів 1888 р. ч. 9, стор. 154), а третій переклад виготовив А. Гаврилко (в журн. „Ілюстрована Україна“ Львів 1913 р. № 11, ст. 3). Мій переклад — четвертий. Нарешті „Мудрі зорі“ — єсть у нас в перекладі М. Вороного („Розумні зорі“ — в жур. „Літ.-Наук. Вістник“ 1904 р. кв. IX, стор. 311). Решта (сім поезій) з цього розділу появляється в українському перекладі тут уперше.

До стор. 3-4. — „Мулатство“ — порівняй з поезією дальшого розділу п. з. „Китайський імператор“ — Буцефал — легендарний кінь царя Олександра Македонського. — Готфрід Бульонський — герцог Нижчої Льотарингії, один з організаторів першого хрестового походу на Єрусалим (1096—1099). Він здобув „святе місто“ і всю Палестину, ставши тут „оборонцем гробу господнього“. — Баяр — „лицар без страху й догани“ — П'єр дю Террайль шевальє де Баяр, що впав у бою з німецькими військами в Бургундії (1524 р.). Можливо, що Гайне має тут на думці „Коня-Баярда“, на якому їхали чотири сини Гаймона — герої дуже популярного середньовічного роману. — „Росінанта“ — кобила, якою їхав Дон Кіхот у його пригодах. — „Христове осяя“ — з євангельської легенди.

До стр. 4-6. — „Символіка нісенітниць“ висміює символіку цифр у релігійній містиці, головню містичне число „три“, яке породило віру в „св. трійцю“. — Пітагореїці — послідовники старовинного грецького філософа й математика Пітагора (народ. около 570 р. до христ. ери). Пітагор вважав числа за суть і основу буття, як ми вважаємо зараз за цю суть і основу матерію, а ідеалісти — духа. Наука пітагорейців бачить у цифрах усі прикмети та взаємини гармонії всесвіту, отже, за їх поглядом, світ

є гармонія й число. — Діана — богиня³, місяця й полювання в латинян, як Артеміда в еллінів. — „Сабейці“, — народ в Арабії, в країні Ємен, що півтори тисячі років мав своє царство з досить високою культурою, яка багато де в чому перевищувала культуру єврейського народу тих часів (1500—300 до хр. ери). Відомий біблійський переказ про розмову юдейського царя Соломона з премудрою царницею Сабською. Арабська культура багато почерпнула з культурної скарбниці Сабейв. — „Шібболет“ — єврейське слово в розумінні „гасло“, „лозунг“. Про це „шібболет“ читаємо в біблії таке: „Єфтай“, (суддя ізраїльський) зібрав усіх мешканців Галааду і виступив проти єфремлян (одного з „колін ізраїльських“, яке зрадило євреїв аммонітянам), і побив галаадці єфремлян, кажучи: „Ви втікачі Єфремові“, а Галаад серед Єфрема й серед Манасії (тобто на межі між наділами єфремовим та манасійним). І перехопили галаадці переправу через Йордан од єфремлян, і коли хто із уцілілих єфремлян казав: „дозвольте мені переправитися“, то галаадці говорили йому: „а чи ти не єфремлянин часом?“ Він казав „ні“, тоді вони казали йому: „скажи: шібболет“, а він казав: „сібболет“, бо не міг інакше вимовити; тоді вони, схопивши його, заколювали біля переправи через Йордан. І впало того часу з єфремлян сорок дві тисячі“. (Книга суддів Ізраїлевих, голова XII, вірші 5—6). — **Обербонза** — первосвященик в релігії буддійській. — „Стояла на шумнім варстаті часу“ — взято з мови Духа в трагедії „Фавст“ Гете (Перша частина трагедії. Ніч): „So schaff ich am sausenden Webstuhl der Zeit“ — „Творю я на шумнім варстаті часу“.

До стор. 6-7. — „Madame la comtesse de Gudelfeld“ — пані баронеса Гудельфельд. — „Сагаміа!“ — дорога моя!

До стор. 9. — Гарлекіни — блазні, жартуни.

До стор. 10. — Гелена — прекрасна жінка Агамемнона зі старовинного грецького переказу про троянську війну. Цю Гелену ніби то згодом викликав з царства мерців Фавст, за допомогою Мефістофеля. (Гете, „Фавст“, трагедії частина друга, третій акт).

До стор. 13. — „Доктрина“ — наука, вчення, що свої погляди ґрунтує на наукових засадах і складає з них цілу систему, не перевіряючи цих поглядів наново. Доктринер хоче перевести в життя всі висновки своїх теорій, хоча б дійсність їх ще й не сприймала, ба навіть тоді, коли б дійсність виявила цілковиту безпідставність і хиткість цих теорій. — „Маркетанка“ — прода-

вальниця дрібних речей та їжі по військових таборах. — „Сенс“ — розуміння, змисл. — „Філософія Гегеля“ — Георг Вільгельм Фрідріх Гегель (1770—1831), відомий німецький філософ, професор університетів у Єні, Гайдельбергу та в Берліні. У своїх філософічних працях Гегель перший вживав діалектичної методи мислення. Відомі Гегелеві лекції з натурфілософії, з філософії історії, з філософії права та естетики. Основні його твори: „Феноменологія духа“ (1807 р.), „Енциклопедія філософічних наук“ (1817 р.) та „Провідні лінії філософії права“ (1821 р.). Перше повне видання його філософічних праць появилось 1822 р. — „Тамбурист“ — барабанщик.

До стор. 13-14. — „Адам перший“ тут вигнанець-бунтар, богоборець. — Рисуватися — виставляти себе на показ, показувати свою силу чи вміння, нахвалятися. — „Consilium abeundi“ — постановна німецького університету (університетської ради) про виключення студента з університету на певний час, як дисциплінарна кара. З Гайне це трапилось 1821 р. — „Magnificus“ — титул ректора в німецьких університетах. — „Lumen mundi“ — „світлич світу“ полатинськи.

До стор. 14. — „Пересторога“ — відноситься до самого автора політичних віршів — Гайне. — Поукраїнськи мавмо декілька перекладів цього вірша. Крім мого (з 1919 р.), єсть відомий переклад І. Франка: „Заказані книжки“ або „Осторога“, друкований двічі: в „Думи і пісні найзнатніших європейських поетів“ („Дрібна бібліотека“, Львів 1879 р.) і у „Вибір поезій Гайнріха Гайне. Німеччина. Байки для дітей“. (Накладом т-ва „Академічне Братство“, Львів 1892 р.). Так само кілька разів був надрукований переклад Л. Старицької-Черняхівської: „Осторога“ або „Ти такі книжки друкуєш?“ у „Літературно-Науковому Вістникові“ (1903 р. кн. IX) і в „Українській Музі“ (1907 р. ч. 7). З нашим останнім перекладом було всього чотири. З них три переклади друкувались по двічі й по тричі.

До стор. 15. — „Політичному поетові“ — відноситься, мабуть, до патріотичного поета Теодора Кернера. (Про Кернера дивись примітку до стор. 21). — Крім мого перекладу в ще Франків у виданні „Академічного Братства“ — „Вибір поезій Гайнріха Гайне“ (Львів 1892 р. п. з. „Поетові“). — „Тиртей“ — старовинний грецький співець, що своїми бадьорими піснями заохочував спартанську молодь до боротьби з ворогами. Поет Тиртей наро-

дився в Атенах, а потім, на прохання спартанського посольства, його послано до Спарти. Кажуть, що він був кривий і в Атенах заробляв на прожиття як учитель заможних дітей. Підчас месенських воєн, в наслідок яких Спарта стала гегемоном у Пелопонесі, Тиртей не раз брав участь у походах і своїми піснями підіймав духа завойовників.

До стор. 15-16. — „Бурхливі зідхання“ — в мойому первічному перекладі друковано двічі. Тут я даю виправлений переклад. — „Himmel-Herrgott-Sakrament“ — німецький прокляти, який дословно значить: „Прокляття господа бога небесного!“ Передати його відповідним українським проклятом, майже неможливо, тому й залишаю його так як в ориналаі.

До стор. 16. — „Колишньому Гетеанцеві“ — поетові Рудольфові Хрїстіяні, що був колись приятелем Гайне. Раніш Хрїстіяні був прихильником творчости Гете, а потім перейшов до гуртка поетів „Молодої Німеччини“ і став „політичним поетом“. — „Ваймар“ — столиця маленького герцогства ваймарського, де Гете був міністром. — Гретхен, Кляра, Отілія, Філіна, Міньон, Серлос — імена взяті з різних творів Вольфганга Гете. — Спілка деспотів — союз німецьких державців. — „Мірабо“ — славетний французький промовець і політичний діяч за часів Людовика XVI у Франції. Мірабо вимагав, щоб не було жодних привілеїв, але все таки був прихильником монархії, правда, конституційної. Його мрією було стати першим міністром Франції. Довгі роки боровся він з Неккером і спричинився до його упадку, але революція розвіяла його політичні та честолюбні мрії. Оноре Габріель Віктор Рікетті граф Мірабо, як звучить його повне ім'я, писав також різні драматичні твори, головню з закулісного життя при королівському дворі в Парижі. — Люнебурзька пустиеля — північно-німецький степ навколо Люнебургу.

До стор. 17-18. — „На приїзд нічного дозорця до Парижу“ — написано з приводу прибуття до Парижу поета Дінгельштедта, автора збірки політичних поезій „Пісні космополітичного нічного дозорця“. Поукраїнськи крім мого перекладу є ще Франків, під заг. „Поступовий рак у Парижі“, вперше надрукований в „Громадському Друзі“, (Львів 1878 р. під псевдонімом — Мирон), вдруге — у виданні „Думи і пісні найзнатніших європейських поетів“ („Дрібна бібліотека“, Львів 1879). — Гогенцоллерн, Габсбург, Віттельсбах — династичні роди Пруссії,

Австрії й Баварії. — М. Брут — римський претор, один з активних опозиціонерів до влади імператора Цезаря. Разом з Кассієм, своїм приятелем, та іншими змовцями був учасником убивства Цезаря (44 р. до нашої ери). Дивися ще примітку до стор. 140-ої, а також до стор. 37-39.

До стор. 19. — „Гайнріх“. — Крім мого перекладу з 1919 р. є в нас ще три: Б. Грінченка, надрукований в ж. „Правда“ (Львів 1892 р., випуск 42, ст. 501, під псевдонімом В. Чайченко), передрукований у виданні „Б. Грінченко, Писання, том I“ (Київ 1903 р. в розділі „Переспіви з Гайне“, стор. 150—156), далі переклад А. Кримського („Пальмове гилля“ I і II, „Звенигородка на Київщині 1902 р.) і нарешті переклад Л. Старидької-Черняхівської, („Король Генрих“), надрукований в ж. „Літ.-Наук. Вістник“ (1904 р., книжка IV, ст. 63), а потім ще раз в тому ж самому журналі (за 1913 р. книжка II під заголовком „На замчищу у Каноссі“). — Тему для цього віршу Гайне взяв з історії боротьби німецького імператора Гайнріха IV (1056—1106) проти папи римського Григорія VII (Гільдебранта) за верховну владу в імперії. Папа скориставшись із неприхильности німецьких князів до імператора, позбавив Гайнріха інвеститури — права призначувати єпископів і абатів та роздавати їм в лен землі й прибутки. Цим самим папа звільнив від вірности імператорові чималу кількість вельмож, що ставали на бік Григорія. Імператор відповів на це скликанням імперського зібрання, яке й визнало Григорія за узурпатора папського престолу (Григорій сам об'явив себе папою, не рахуючись із жодними формальностями і зневаживши декрет про папські вибори). Через це, а також через інтимні його стосунки з Матильдою Тусційською, жінкою герцога Готфріда Лютаринзького, імперське зібрання оголосило Григорія скинутим з папського престолу. Григорій в свою чергу відповів на це скиненням Гайнріха з імператорського престолу, звільнивши всіх його підданців од присяги імператорові й одлучивши Гайнріха од церкви. Це вплинуло на князів, які ще досі трималися Гайнріха, і вони перейшли на бік папи. Гайнріх мусів покоритися, щоб не втратити владу, і вибрався до Італії, прохати прощення в папи. Босий, в одязі грішника, що покутує свої гріхи, прибув він до Каносси, де в замку своєї коханки Матильди його очікував Григорій. Гайнріх ніби покаявся й дістав одпущення гріхів од папи та став знову імпера-

тором, але папа з того часу зробився найвищим суддею у всіх важливіших суперечних справах Імперії.

До стор. 20-21. — Тамбур-мажор — чин полкового барабанщика в французькій армії. — „Замператора“ — за часів імператора Наполеона Бонапарта. — Гальони — нашивки, позументи на військовому одягу. — „Аж доки згори не дали нам знаку“, — доки від найвищого начальства не дали знати, що вже час ярмо скинути. — Кернер, Теодор — німецько-австрійський поет, що написав чимало комедій та патріотичних віршів. За ці вірші його назвали „німецьким Тиртеєм“ (дивись примітку до стор. 15). За часів наполеонівських воєн вступив добровільно до війська і з цього приводу написав „Відозву 1813 р.“, гімн, що популяризував боротьбу проти французів. З інших його військових віршів та гимнів найбільшу популярність мали „Пісня меча“ та „Молитва під час битви“. Всі ці вірші складають збірку „Ліра і меч“. Найвдаліша річ з його драматичних творів трагедія „Зріні“. Кернер загинув у бою 1813 р. на 22 році життя,

До стор. 22. — „Корабель життя“ переклала ще Л. Старицька-Черняхівська („І співи, і сміхи і сонечко сяє“), надруковано цей переклад вперше в журн. „Літ.-Наук. Вістник“ (1903 р. кн. IX), а потім в „Українській Музі“ (1908, ч. 7). — Сена — річка, над якою лежить Париж.

До стор. 23. — „Новий єврейський шпиталь у Гамбургу“. — Цей шпиталь збудував мільйонер-банкір Соломон Гайне, дядько поета.

До стор. 24. — Георг Гервег (1817—1875) — німецький революційний поет, висланий 1843 р. з Пруссії, жив у Парижі. Тут організував він добровільну військову дружину „Полк шляхетних франків“, з якою виступив ув авантурний похід на Німеччину, щоб зробити її республікою. Після поразки (1848 р.) втік до Швейцарії. Поруч з Фрайлігратом та Гайне, Гервег являється одним з найвидатніших політичних поетів Німеччини. Його поезії визначаються палким темпераментом та ідеологічною змістовністю. Його найвидатніші поезії появилися в двох томиках „Пісні живого“ (1841—1844). (Дивись прим. до стор. 45).

До стор. 25. — Останні дві строфи другої Гайневої поезії, присвяченої Гервегові, мають відношення до трагедії Шіллера „Дон Карлос“. Тут Гайне натякає на авдієнцію Гервега в короля Фрідріха Вільгельма IV в Берліні, який після цієї ласкавої авдієнції

заборонив Гервегові видавати „Німецького Вісника“, а коли Гервег відповів на це листом протесту, який потрапив до преси, його вислано за межі Прусії. (Дивись примітку до стор. 45).

До стор. 25. — Вертер — герой Гетевого роману „Страждання молодого Вертера“.

До стор. 26. — Амур — божок кохання в старовинних римлян; Ерот — той самий божок в старовинних греків.

До стор. 27-28. — Під „Китайським імператором“ Гайне розуміє пруського короля, Фрідріха Вільгельма IV. — Конфузій — Конфудій, китайський філософ Кунг-фу-те, оснудатель китайської державної релігії (551—478 до н. е.). Тут під Конфузієм (від слова „конфуз“) треба розуміти німецького філософа Фрідріха Вільгельма Шеллінга (1775—1854), що викладав по університетах в Єні, Вюрдбургу, Ерлангені, Мюнхені й Берліні. Його називають „філософом романтизму“. Його філософія це в основному переплет фіхтеанського ідеалізму з Спінозовим пантеїзмом. Філософія його пізніших років є теософська містика. — „Велика пагода“ — Кельнський собор. — Манджу — манджури (тут: прусаки). — Канчу — канчук, нагайка. — Ескулапці — лікарі.

До стор. 29-31. — Під „Новим Олександром“ (себто: Олександром Македонським) Гайне розуміє тут пруського короля Фрідріха Вільгельма IV. — „Живе десь у Тулі король...“ — так починається одна з найкращих Гетівських балад, а також деякі народні балади. — Тула — легендарне північне місто. — „Історична школа“ — виникла на початку XIX віку в протилежність раціоналізмові XVIII віку. Ця школа мала доказати важливість історичного розвитку суспільства, особливо в обсягу правознавства. Головні діячі цієї історичної школи були Савіні та Ейхгорн. — „Учитель мій, Аристотель мій...“ — Вчителем Олександра Македонського був грецький філософ Аристотель. Тут під Аристотелем Гайне розуміє вихователя пруського короля Фрідріха Вільгельма IV — богослова й історика Ансільйона. — „З'єднав до купи екстремі“ — натяк на працю Ансільйона „Zur Vermittelung der Extreme in den Meinungen“ (До об'єднання крайнощів (екстремів) у поглядах). — „І крім Софокля...“ — Софокль, славетний старовинний грецький драматург. 1842 р. на берлінській сцені було поставлено „Антигону“ Софокля. (Дивись примітку до стор. 39). — „Бакхус“ — бог п'янства й веселощів у старовинних греків, бог виноградної лози.

До стор. 32. — „Пан Людвіг із Баварії“ — баварський король Людвіг I, прихильник німецького романтизму, любив і сам дещо пописувати. — „Заля голів“ (Заля черепів, „Лобне місце“) — це Вальгала в Мюнхені — будинок, що його поставив Людвіг I, щоб тут зберігати статуї й голови знаменитих німецьких діячів. Король сам написав про героїв своєї Вальгалі твір п. з. „Валгалльські друзі“. — Тевт — мітичний предок всіх тевтонів (германців). — Шіндерганнес — відомий колись німецький розбійник. — Феб-Аполлон — бог поезії в старовинних греків. — Отто — син Людвіга I Баварського, король грецький, якого 1843 р. греки прогнали. — Корнеліус — проводир нової мистецької школи в Німеччині. Він висловлював думку, що бо хоче використати всі найкоштовніші дарування, які заховано в німецькому народі, й зробити Німеччину центром, звідки на цілий світ пошириться нове царство божої сили й величі. В цьому Корнеліус був одноступнем свого коронованого патрона, Людвіга I. — Масман Йоганн — як і „батько Ян“, — оснущав німецьких патріотичних гімнастичних товариств. Цього Масмана Гайне дуже часто висміював у своїх творах, нераз згадуючи Масманове „frisch, fromm, fröhlich, frei“ („жваво, побожно, весело, вільно“). Гайне називав його „нещасним блазнем“ (armer Hanswurst), який крім своїх плижків нічого більше не знає. — Якоб Грім — славетний німецький філолог (1785—1863), що разом із своїм братом Вільгельмом досліджував німецьку старовинну мову, релігію, фольклор і т. д. Загальновідомі „дитячі казки“ братів Грімів. Ціле своє життя працювали вони над складанням „Німецького словника“. — Цейне — відомий німецький географ, що займався крім цього ще й дослідями в царині старовинної німецької мови. — Рюккерт (Rückert) Фрідріх (1788—1866) відомий німецький поет, що так само, як і Теодор Кернер, заохочував своїми віршами до боротьби з французами. Найкращими політичними віршами Рюккерта німці вважають його „Узброєні сонети“. Чимала кількість його поезій стала народними піснями.

До стор. 36-37. — „Церковний радник — Прометей“ — це Гайнріх Павлюс, професор богослов'я в Гайдельберзькому університеті; він видав 1843 р. „Лекції Шеллінга про „святе одкриття““. (Про Шеллінга дивись примітку до стор. 28).

До стор 37 „Нічний вартовий“ — поет Дінгельштедт, що його 1843 р. йменували придворним радником і дали йому по-

саду королівського бібліотекаря в Берліні. (Про нього дивись іще примітку до стор. 17-18). — „Б р у т е, т и с п и ш? В с т а в а й н а ш Б р у т е!“ — Коли римський консул Юлій Цезар зробився диктатором римської імперії, проти нього піднялась опозиція зміж народу, якому в школах викладали в республікансько-патріотичному дусі історію Юлія Брута, легендарного визволителя Риму від царської влади. Настрій народу, що виріс у традиціях „вільної держави“, найшов свій вияв у різних проклямаціях: так, напр., на статуї Юлія Брута хтось написав: „О, як би ти жив тепер!“ По вулицях розкидали проклямації з написом „Т и с п и ш, Б р у т е?“ Всі ці проклямації мали на увазі тодішнього претора М. Брута, що нічого спільного з родом легендарного Брута не мав, крім хіба одного ймення. М. Брут, що через свою жінку був родичем Катона, радо прислухався до цих натяків і став таким чином ініціатором змови проти Цезаря. В цій змові взяв участь і улюбленець Цезаря Децим Брут і Кассій, намісник одної з римських провінцій. Змовці вбили диктатора підчас засідання сенату 15-го березня („м а р т і в с ь к і і д и“.) 44 р. до нашої ери.

До стор. 39-40. — Герінг (Оселедець) — псевдонім письменника Вілібальда Алексіса, що хоч і писав у патріотичному дусі, але й його переслідувала реакційна цензура тридцятих років. — Бетіна фон Арнім — автор „Листування Гете з дитиною“, де до правдивих відомостей домішано дуже багато вигадок. В другому своєму творі п. з. „Ця книжка належить королеві“ Бетіна не відходить від правдивих фактів. — „Кіт у чоботях“ — це німецький поет-романтик Людвіг Тік, що дав найкращий німецький переклад еспанського роману „Дон Кіхот“ Сервантеса. Перекладав ще Шекспіра; написав чимало ліричних поезій та п'єсу „Кіт у чоботях“. Дякуючи його заходам на берлінській сцені появилась Софоклева „Антигона“. — „Б у д у є м а л п а п а н т е о н н і м е ц ь к и м г е р о я м“ — мова про короля Людвіга Баварського та про його пантеон „Вальгалю“ (див. прим. до стор. 32). — „Монітер“ — офіційна газета. — Під живим тут треба розуміти поета Гервега (див. примітку до стор. 24-25); один із збірників його політичних віршів мав назву „Вірші живого“. Під „мертвим“ Гайне має на думці князя Пюклер-Мюскава, автора книжки „Листи померлого“, щоденника з мандрівки по Англії та Франції в 1828 й 1829 р. — „Темпловська гора“ — передмістя в Берліні.

- До стор. 40.— „Просвітлення“. — Крім обох редакцій мого перекладу („Нові Поезії“ 1919 р. накладом вид-ва „Серп і Молот“ і „Сатира та інші політичні поезії“ 1923 р. накладом Книгоспілки“) є ще вільний переклад чи переспів І. Франка, що відомий зробився тільки 1927 р. Подано його не цілком поправно в статті „Спогади Петра Берегуляка про Івана Франка“ в збірнику „Іван Франко“, накладом „Книгоспілки“ під ред. Лакизи, Филиповича та Киявиці (Київ, 1927 р., стор. 317 а). Починається цей переспів словами: „Чи ти бачиш, дурний Гридю?“
- До стор. 41. — Зігфрід — казковий герой із середньовічної німецької епопеї „Нібелюнги“.
- До стор. 42. — „Почекайте тільки!“ — Коли появилася Гайнева поема „Атта Троль“ (1841 р.) — ця „остання вільна пісня романтизму“, то всі вороги політичної поезії зраділи, що, мовляв, Гайне перейшов знову до їх табору. Але ж „блисуча поема“ була сама собою наскрізь тенденційна, політична. Критиків осліпив тільки блиск романтичних мотивів її. Наступний період Гайневої творчости доказав, що за цим „блиском“ може бути справжній „грим“ політичного поета. В свідомості цього Гайне й написав вірша „Почекайте тільки“.
- До стор. 42. — „Пандекти“ — складова частина Юстиніанового „Corpus juris“ — зводу законів імператора Юстиніана. — „Глоси“ — коментарі, короткі пояснення до артикулів того самого „Corpus juris“. — Каносса — старовинний замок у північній Італії, де імператор Гайнріх IV каявся (1077 р.) перед папою Григорієм VII (дивись примітку до сторінки 19). — Сова і круки — клерикали й ченці.
- До стор. 43. — „Шлезькі ткачі“ написано після придушення повстання ткачів у Шлезьку (1844 р.). Це повстання зобразив потім Гергард Гавптман у своїй драмі „Ткачі“. — Мазмо декілька перекладів „Шлезьких ткачів“:—В. Кобилянського („Мій дар“, вид. „Друкаря“, Київ 1920 р., ст. 96—97), Лесі Українки („Твори“ том IV. переклади, вид. „Книгоспілки“, Київ 1927 р., ст. 170, а до того в „Записках Ніжинського Інституту Народньої Освіти“ 1926 р. кн. VII) — і мій.
- До стор. 44. — „Воронокутськ“ — дослівний переклад німецького „Krähwinkel“. В одній із численних комедій драматурга Кодебу „Krähwinkel-ем“ названо містечко, де мешканці визначаються скрайньою провінційальною обмеженістю, пристрастю до

різних пліток тощо. Тут, очевидно, під „Воронокутськом“ треба розуміти якесь справжнє місто в Німеччині, можливо Гамбург або й Франкфурт над Майном.

До стор. 45. — „Авдієнція“. Гайне написав цю поезію після відомої авдієнції поета Гервега в пруського короля Фрідріха Вільгельма IV (1842 р.); — дивись примітку до стор. 25. — Крім двох моїх перекладів мазмо ще переклад І. Фраяка „Розмова царя з швабом“ у виданні „Думи і пісні найзнатніших європейських поетів“. (Дрібна бібліотека. Львів 1879 р.). — „Король сказав, ка мергер побіг“ — взято з популярної балади Гете: „Співець“, де стоїть: „Король сказав, і паж побіг“. — „Сім швабів“ — відомий німецький переказ про славних героїв — сімох швабів. — „Кнедлі“ — галушки, улюблена страва в баварців та швабів. — „Менцель“ — Вольфганг Менцель — буржуазний письменник із Штутгарту, голова т. зв. „швабської школи“, що її Гайне так висміяв у вірші „Екс-вартовий!“, а потім у поемі „Атта Троль“. Цей Менцель заплямував себе ганебними доносами на літературну школу „Молода Німеччина“. Унаслідок цих доносів Німецька Союзна Рада заборонила твори „Молодої Німеччини“, між ними й твори Гайне, не тільки вже написані а й ті, що він ще їх мав написати. — „Ляпаси“, що про них тут говорить Гайне, це книжки й статті проти Менцеля. В своїй книжці „Людвіг Берне“ (1840 р.) Гайне пише про це так: „Після кожної своєї лайки, якою він обризгував нас, він робив майже благодушно-мовчазний вигляд, ніби готувався дістати заслужену кару. Зате в нього й не було недостачі в писаних ляпасах, і літературна спина його зашмагана, аж чорна, мов спина зебри. Бідний Менцель!“ (Людвіг Берне написав про Менцеля книжку п. з. „Менцель-французожер“). — Цю строфку Франко залишив неперекладеною. — „Людина є вільна, бо не рабом створила її природа“ — погляд, висловлений Жан Жаком Руссо в його праці „Du contrat social“ (Громадський договір, 1762 р.). Ідеї Руссо мали величезний вплив на тодішню громадську думку не тільки в обсягу літератури, а й у царині педагогіки та політики. — „Я дам тобі аж двох провожатих надійних, двох певних жандармів, щоб зараз тебе вони провели до кордону“, — порівняй з третьою строфкою поезії „Георгові Гервегові“: „З двома жандармами з боків нарешті став ти на границі“ (стор. 24).

До стор. 47-48. — „Міхель після березня“. — Написано після подій в березні 1848 р., як німецьке повстання було вже придушено по всіх німецьких країнах. — „Міхель“ — німецьке міщанство, що 1847 р. було революційним і боролось за республіканський лад, а потім і само налякалося власних своїх „надто революційних“ вчинків. — Арндт, Ернст Моріц (1769—1860) — відомий німецький патріотичний поет з часів боротьби Німеччини „за волю“. Цей „народний промовець з пером у руді“, як його часто називали, був професором історії в м. Грайфсвальді і писав шовіністичні та релігійні вірші. Од переслідувань збоку Наполеона емігрував до Швеції, а потім повернувся до Берліну під прізвисьмом Альман. Коли його викрили, він подався з бароном фон Штайном до Росії. В Петербурзі написав шовіністичний „Катехізм для німецьких вояків“. Після звільнення Німеччини від французької зверхности, Арндт повернувся в рідну країну, де жив як скромний професор історії на університеті в Бонні; тут написав чимало релігійних віршів, як: „Я знаю, в що я вірю“, „Молитва хлопчини до святого Христа“, „Пісня над могилою“ і т. п. 1840 р. король пруський Фрідріх Вільгельм IV дав йому якийсь вищий чин, згадавши за його заслуги перед німецьким монархізмом. Вісімдесятилітній „батько“ Арндт став депутатом франкфуртського парламенту і від його імени підніс Фрідріхові Вільгельмові IV імператорську корону. Цю подію й має на думці Гайне. — „Батько Ян“ — це згаданий вже гімнаст (дивись примітку до стор. 32). — „Храм єдности“ — союз німецьких держав з Прусією на чолі. — „Тридцять чотири монархи“ — королі та князі 34-ох німецьких держав, що створили німецький „союз держав“.

До стор. 49. „Мандрівні щурі“ — пролетаріят, який за твердженням К. Маркса, не має батьківщини, бо батьківщина його там, де робітництву краще. — Маємо ще один переклад цієї сатири — І. Франка п. з. „Вандруючі щурі“ (у виданні „Вибір поезій Гайнріха Гайне“, Львів 1892 р. накладом товариства „Академічне Братство“). — У „Мандрівних щурах“ Гайне глузує над дикими поглядами аристократії, клерикалів та буржуазії на ідеологію пролетаріяту — комунізм. Так само карикатурно подає поет страх міщанства перед революцією пролетаріяту. — „Пропали ми! Горе з нами! Вони вже тут, біля брами!“ — картинка, подібна до облоги Риму картаґінцем Ганнібалом, коли у

вічному місті, столиці світу, розітнувся розпачливий лемент: „Ганнібал перед брамою!“ („Hannibal ante portas!“). — „Міщани хапають рушниці, попи задзвонили дзвіниці“ — пародія на цитату з Шіллерової „Пісні про дзвін“. — „Хапає зброю міщанин“. — „Сіллогізм“ — логічний висновок, що йде від загального міркування до часткового питання. — „Софізм“ — ложний (логічний тільки своїм поверховим виглядом) висновок у мисленні. — Мірабо (див. примітку до стор. 15). — Ціцерон, Марк Туллій (106—43 до христ. ери) — римський політичний діяч і філософ, славетний промовець. Загально відомі його чотири промови проти проводиря республіканського руху і ініціатора державної змови, Катиліни. Ці його промови й має тут на думці Гайне.

До стор. 50. — В сатири-байці „Дуелі“ Гайне висміює звичай німецьких студентів-буршів поєдинкуватись за кожную, щонайдрібнішу образу. — „Кодекс честі“ — правила поєдинку за образу честі.

До стор. 52. — „Романсеро“. В своїй передмові до видання цієї книги (1851 р.) Гайне написав, що вона повстала протягом останніх трьох років під час його недуги. Тоді було написано більшу частину поезій із цієї книги. „Романсером“ — названо її тому, що в ній тон романсів переважає. В „Історіях“ всі романи мають певну історичну тему; вони склали першу частину книжки. Друга частина книжки „Ляментациї“ має здебільшого автобіографічний характер. „Єврейські мелодії“ аналогічні своїм тематичним змістом до таких самих „Єврейських мелодій“ Байрона, але трактування їх своєрідне, гайнівське. Ці поезії склали останню частину „Романсеро“. (З технічних причин в цьому виданні „Єврейські мелодії“ перенесено до третього тому).

До стор. 55. — До цього часу „Історії“ не появлялися в українському перекладі як цілість, хоч окремі речі з „Історій“ у нас перекладали, навіть по два рази („Азра“, „Маврський король“, „Цар Давид“). З українських письменників між перекладачами історичних романсів Гайне бачимо: І. Франка, А. Кримського Б. Грінченка, Лесю Українку, М. Славинського й В. Милорадовича. Ів. Франко переклав такі романи: „Цар Давид“ (у „Вибір поезій Гейнріха Гайне“, Львів 1892 р.), „Грішні душі“ (в нас п. з. „Долина горя“ — „Das Jammertal“ — цей пе-

реклад Франків у виданні „Думи і пісні найзатнійших європейських поетів“, Львів 1878 р.). А. Кримський переклав: „Два лицарі“ (вперше надруковано в „Зеркалі“ 1890 р. ч. 6), „Озрієць“ (в „Пальмовому Гиллі“ ч. I—II, ст. 84), „Поет Фірдовсій“ (в ж. „Шлях“, Київ 1919 р., ч. I стор. 24—29) і „Віщліпудлі“ (надруковано в „Пальмовому Гиллі“, ч. I—II. Звенигородка, 1902 р.). Б. Грінченко дав переклад „Бойовища під Гастінгсом“, що до нашого видання не увійшло (друковано той переклад у „Літ.-Наук. Вістникові“ за 1900 р., кн. VI, стор. 310—314). Леся Українка переклала з „Історій“ тільки „Маврського короля“ (ж. „Нова Громада“ 1906 р. ч. II, стор. 43—44). М. Славинський дав два переклади: „Азра“ й „Невольницький корабель“ (у виданні „Гайнріх Гайне. Агта Троль, Раткліф (трагедія), Баляди“. Видання редакції „Літ.-Наук. Вістника“, Львів 1903 р.). В. Милорадович переклав „Маврського халіфа“ — у нас „Маврський король“. (Цей переклад надруковано в „Літ.-Наук. Вістнику“ 1900 р. кн. XII, ст. 368, а потім з незначними змінами в „Українській Музі“ 1908 р. № 10, стор. 1007—1008). Нарешті появились мої переклади: „Цар Давид“ і „Карло I“ (у вид. „Книгоспілки“: Г. Гайне „Сатира й інші політичні поезії“, Харків, 1923 р.) та частково „Христові наречені“ („Христові невісти“ в декламаторі „Часу“, впорядкував В. Атаманюк, „Сатира й гумор“, Київ 1926 р. стор. 103).

До стор. 56-57. — Джерелом для романси „Рампсеніт“ послужив Гайне перший розділ „Історії“ Геродота. Переказ про царя Рампсеніта та про крадіжку з його скарбниці виник уже за часів гелленізму, після Олександра Македонського. Цей переказ є простим наслідуванням грецького переказу про Трофонтія й Агамеда, що будували скарбницю царя Авгія в Евліді, і знаючи таємні входи до неї, грабували та крали Авгієві скарби. В переказі про Рампсеніта це роблять сини нечесного архітекта фараонової скарбниці. Рампсеніта ототожнюють з фараоном Рамзесом III (1200—1168 до христ. ери). — Мемфіс — столиця старовинного Єгипту.

До стор. 59. — „Шельм фон Берген“ — перший із старовинного роду Бергенів. Шельм — шельма. — Дріккес — прізвище, що його дають у Кельні тупоумним міщанам. — Маріцебіль — звичайне в Кельні ім'я жінки міщанського роду. „Дріккес і Марі-

цебіль“ — звичайні особи карнавальних вистав по ярмаркових балаганах у Кельні.

До стор. 60. — „Валькірії“ — в скандинавській мітології богині війни, що під час бою літали на повітряних конях над головами героїв.

До стор. 63. — Плянтагенети — династія англійських королів, що правила Англією від XII віку. — Артур — останній кельтський король перед завоюванням Англії англо-саксами. Народ не вірив, що Артур помер, і був певний, що він ще повернеться й визволить свою країну з ярма чужинців — германців. Про цього Артура є чимало різних переказів та легенд. — Корнваль — Корнуель — країна в Англії. Корнуельці — колишні кельти, що жили в сьгоднішній Англії. — Нормани — „північні люди“, германці, що завоювали кельтську країну, теперішню Англію.

До стор. 64-69. — Суперкарго — корабельний прикажчик, — Ладунок — вантага, вантаж. — Сенегал — річка в Африці. Ріо-Жанейро — місто в південній Америці. — Альбіоном — називають Англію.

До стор. 72. — Індигестія — перевантаження кишок і шлунку їжою, нестравність шлунку.

До стор. 73. — „Кацен-ямер“ — котяча музика, настрій після похмілля.

До стор. 73-75. — Карло I, король Англії з династії Стюартів, що його 1649 року під час англійської революції скарано на горло.

До стор. 75-77. — Марія Антуанета з роду Габсбургів — французька королева, жінка короля Людовика XVI, скарана на горло разом з королем під час великої французької революції 1793 р. — Тюільєрі — палац французьких королів. — Павільйон де Флор — павільйон квітів. — „Левер“ — церемонія ранкового туалету французької королеви. — Креноліна — спідниця на широких обручах, як це носили в старовину знакомиті дами. — Фризировка — модна причіска. — Марія Терезія (1740—1780) — австрійська імператриця. — Кесарі — імператори німецькі, що правили середньовічною „римською імперією“, до якої належали Німеччина, Австро-Угорщина й Італія. Імператори цієї всесвітньої імперії мали титул кесарів римських. Після французької революції та наполеонівських воєн

імперія розсипалась, а її цесарі з габсбурзької династії мусіли обмежитись владою тільки над Австро-Угорською державою. — Жан-Жак Руссо. — дивись примітку до стор. 45. — Вольтер (Марі Франсуа Аруе) — просвітитель-енциклопедист XVIII століття, філософ, історик і поет (1694—1778). Вольтер борювався своїм гострим сатиричним і науковим словом проти церкви, попівства і проти самодержавства. — „Дам а d' a t o u r“ — придворна дама, фрейліна. — Шерванси — лестощі. — Реванси — поклони. — Обергофмайстерша — найстарша придворна дама. — Вахлювати — обвівати вахлярем, обмахувати віяльцем обличчя.

До стор. 77-80. — Помаре — знаменита красуня, що за тридцяти років минулого століття танцювала в „Жарден Мабіль“, одному із Паризьких закладів для розваг та веселощів. — „Не про'ту, що в Отаїті“ — не про відому королеву Помаре з Отаїті, що дозволила англійським та французьким місіонерам наvertати народ своєї країни на християнську віру. — Іродова дочка, — Іродіяда, Саломея, що своїм танком так зачарувала свого батька, царя юдейського, що той на її прохання наказав зняти голову „Предтечі“ Йоанові Христителеві. — Трабанти, доробанти — придворна сторожа, лйб-гвардія. — Монфакон — місце в Парижі, де лупили здохлих коней, паризька шкуродерня. — Мансарда — кімнатка на піддашші. — Будуар — жіноча спальня.

До стор. 81-85. — Туніка — довга старовинна одежа в римлян та греків. — Штепний — такий, що щільно охоплює стан. — Монт-Парнас — гора Парнас у Греції, де перебували, за повір'ям старовинних греків, Аполлон, бог поезії та музики, і його дев'ять муз. — Джерело Касталії — джерело поезії й музики. — Артеміс, Артеміда — богиня місяця й ловів у старовинних греків. — Дафне — що її Аполлон обернув на лавровий кущ. — Амбросія — страва богів грецьких. — Бегуінки, бегінки — дуже поширений колісь у нідерляндських містах союз жінок, що посвятили своє життя громадській благодійності; існував цей союз від XI до XVIII віку. — Капор — відлога на плащі, яка покриває голову. — Шаржа — рід матерії. — „афгохдайч“ — по верхньо-німецьки (дідусь балакав єврейським жаргоном, близьким мабуть до нижньо-німецького діалекту). — „Мантля“ — плащ. — „Тарок“ — така гра в карти, — „Ломбер“ — те саме. Халабуда — ятка, балаган. — Голоферн — полководець асирійського

царя Навуходоносора. Цього Голоферна підчас завоювання Юдейського царства зарізала красуня-єврейка Юдита, як про це читаємо в біблійській книзі „Юдит“, (розділ 13-ий). Про „Царя Да-вида“ — дивись примітку до стор. 88.

До стор. 85-87. — „Два герої“ — в'їдлива сатира на польських емігрантів, що після поразки польської революції (1830 р.) зібралися в Парижі. Розуміється, не вся польська політична еміграція була така, як висміяні „два герої“ Крапюлінський та Вашляпський, але поведження багатьох із них давало привід вважати цю еміграцію за нікчемну, боягузну, егоїстичну, розпусну й байдужу до долі своєї країни. — Ахіль і Патроклъ — герої „Іліади“ Гомерової. — Йонатан — син юдейського царя Саула, що сприяв Давидові й допомагав йому підчас переслідування з боку Саула; про це в біблії (перша книга царств, розділ 18-ий). — Собеський Ян III — польський герой-воєвак, що ще до свого вибору на польський престол урятував столицю Австрії Відень від турецької армії (1683 р.). — Осолінський Юрій — польський державний діяч і дипломат, коронний канцлер за королювання Володислава IV.

До стор. 87-88. — „Золоте теля“ — взято з біблії (книга „Ісход“, розділ 21-ий). — Яковові дочки — жінки народу ізраїльського (єврейського). — Аарон — первосвященик єврейський за часів Мойсея.

До стор. 88. — „Цар Давид“ (1055—1015 до н. ери), перший „цар з коліна Юди“ в Ізраїлі. До захоплення влади в Палестині (від Саула, свого попередника) Давид був отаманом розбишацької ватаги в Сіклагі, на півдні, у степах едомської області „Мудрі“. Згодом йому пощастило завойовати область Калеба з його столицею Хеврон, а потім і Юдею з Єрусалимом. За допомогою Філістимлян Давид позбувся Саула, царя ізраїльського (північної частини єврейського царства) і стати єдиним володарем усіх єврейських областей, „царем Юди й Ізраїля“. Влада Давидова була тиранічна, насильницька, хоч пізніш біблійна легенда виводить його як сина ізраїльського народу і як царя, помазаного на царство руками пророка й судді Самуїла. Як деспота-насильника виводить Давида й Гайне. — Соломон, цар Юдейський, син Давидів, був другим царем із Давидової династії (100 р. до н. ери). — Про „генерала Йоав“ — себто про полководця Давидового — в другій книзі „Царств“ (розділ 14-ий). Слова Давидові до Соломона про Йоав біблія передає так: „Ти знаєш, що зробив мені

Йоав, син Саруїнів, як поступив він з двома вождями війська ізраїльського?.. Поступи з ним по мудрості твоїй, щоб не відпустити сивину його супокійно в могилу!" (третя книга „Царств“ розділ 2-й).

До стор. 89. — „Король Ричард“ I, англійський король („Ричард — Левове Серце“ 1157—1199), родом норманець. За часів германського імператора Гайнріха VI з династії Штаффенів, Ричард приєднався 1189 року до державної змови південно-італійських норманів (вельфів) проти імператора і став душею цього руху. Але на щастя Гайнріха, який тоді був у поході на Сіцилію, австрійський володар Леопольд IV Бабенберзький захопив Ричарда на імперській території в Австрії і полонив його з помсти за особисту образу, яку той наніс йому колись під мурами Аккі (за хрестового походу) — Леопольд віддав Ричарда до рук імператора, але в'язневі пощастило втікти. Ця пригода Ричарда й послужила темою для Гайневої романси.

До стор. 90 — Ємен — найкультурніша колись область в Арабії, у південно-західній частині арабського півострова (дивись примітку до стор. 5).

До стор. 90-91. — Літанія — церковна католицька відправа. — „Урсулянки“ — черниці монастиря святої Урсулі. — „В семи кесарю 'ддали, що належалося богу“ — Гайне має тут на думці вислів Христа: „Оддайте кесарю кесарево, а боже богові“, себто: податок цареві, а любов богові. — „Miserere!“ — покаянна католицька пісня: „Помилуй нас!“

До стор. 92. — Пфальц — надраїнська країна в Німеччині. Аналогічні перекази є в історії ще про єгипецьку царицю Клеопатру, про царицю грузинську Тамару і т. д.

До стор. 93-94. — Маврський король — Абу-Абдалах Боабділь ель Шіко (1482—1492) — останній маврський халіф в Іспанії (в Гранаді), прогнаний еспанцями 1492 р. Цей король, син Абдуль Гасана, скинув із престолу свого батька, але не міг покласти край громадянській війні, що до підвалин струхнула всю гранадську державу й дала змогу еспанському королеві Фердинандові I-му Католикові зламати опір маврів та прогнати їх згодом з Піренейського півострова. — Альгамбра — фортеця й замок мавританських королів в Іспанії на південний схід від м. Гранаді. Збудовано її в 13-му сторіччі. — Андалузія — країна на південно-західньому боці Піренейського півострова. В цій країні лежить і Гранาดา.

До стор. 95. — Жофруа Рудель — славетний трубадур XII віку. — Тріполі, Тріполіс — країна на північному побережжі в Африці; столиця її має те саме ім'я.

До стор. 99-105. — Поет Фірдусі (правильніш: Фірдовсі, що значить — „райський“) — прізвище славетного перського поета Абдул-Касима Мансура (939—1020 чи 1030 р.). Фірдусі, на замовлення халіфа Махмуда Газневидського, зібрав і опрацював перські народні героїчні пісні в одну величезну й величну епопею „Шахнаме“ (т. в. „Книгу царів“), перську „Іліяду“. (Про ролю Махмуда в створенні епопеї маємо досить велику статтю А. Кримського в Енциклопедичному Словнику „Брокгауза й Ефрона під ім'ям „Фирдоуси“). — Томан — східня золота монета. А. Кримський у своєму перекладі замість „томанів“ поставив „диргеми“. — Фарсистан — країна персів, Персія, Іран. — Див — іранське божество. — Коран — свята книга мусульман, могаметанська біблія. — Муфті — законознавець і богослов мусульманський. — Газна — місто в Афганістані, що було столицею турецької династії Газневидів, доки султан Махмуд не здобув усе царство Самонідів і не став халіфом Ірану. — Тус — місто в країні Хорасан (перській провінції на захід від Афганістану, на південь від Бухари й Хіви).

До стор. 99. — Шаddeй, Адонаї — єврейські назви бога, вживаються під час кабалістичних заклинань.

До стор. 106. — „Віцліпуцлі“ (правильніш — „Уіцтілопохтлі“) — національний бог війни в колишнього мексиканського народу нагуасів, особливо у племені ацтеків. — Христовал Колумбус — Христофор Колумб, що відкрив Америку (1492—1498 р.).

До стор. 107. — Редженстріт — один із кварталів Лондону. — Яванка — жінка з острова Ява. — Роттердам — місто в Німеччині. — Еразм Роттердамський — знаменитий гуманіст епохи відродження, богослов, що виступив проти „товстопузих ченців“, задхлої латинської церковщини та проти „надто пихатої потрійної папської тіяри“. В школах запровадив він уперше навчання грецької мови та античної, класичної літератури. Але в епоху реформації цей „король гуманістів“, великий вчений свого часу, Дезидерій Еразм, виступив проти Лютера, що шукав правди в біблї та євангелї, бо, мовляв, „християнин повинен вірити, а не шукати правди, яка іноді приносить шкоду“. Цю

шкоду від „правди“ Еразм бачив у тому, що „правда“ викликає свару, незгоди та війни, бо більш за правду дорожив Еразм спокоєм та згодою (1524 р.). Помер він 1536 р.

До стор. 108. — „К і ф г о й з е р“ — гора в Німеччині, де за німецькою легендою перебуває колишній німецький імператор Фрідріх I. Б а р б а р о с с а („Рудобородий“), що втонув у річці підчас купання за третього хрестового походу на мусульман (помер 1190 р. в Малій Азії — в Кілікії). — „Г о р а В е н е р и“, — де Тангойзер гостював у богині кохання. Цій темі Гайне присвятив раніше поемку „Тангойзер“. — Р о м а н т и з м — літературна школа, до якої на початку своєї творчості належав і Гайне. (Про романтизм дивись у вступних статтях до цього видання).

До стор. 109. — Фернандо Кортес — відомий завойовник Мексики, що за його мова в „Відліпудлі“, не був справжнім розбійником-бандитом, яким його тут виставив Гайне. „Бувши довгий час алькадом (міським головою з судейськими функціями) столичного міста Сант-Яго, він був одною з найповажніших осіб цього острова. Протягом 15 років, що він їх провів у колоніях Іспанії, він набув багатого досвіду і виявив чимало ділової здібності. Зі всіх іспанських завойовників на терені Нового Світу (Америци), які відігравали визначну роль в поширенні іспанського володіння в Америці, Фернандо Кортес являється „найсимпатичнішим“ (проф. др. Конрад Геблер, „Америка“, розд. 4. „Одкриття й завоювання Америки“). — П а н т е о н — святиня, де стояли статуї грецьких богів. — М е с с е р — „пан“ по іспанськи, як „мусьє“ по французьки. — П е г а с — крилатий кінь поезії й поетичної уяви в старогрецькій мітології.

До стор. 111. — Монтезума II, — останній король Мексиканської спілки держав, що складалася з Мексики (Тенохтілану), Тескуко та інших країн. Монтезума (з племені ацтеків, народу нагуасів) був сміливим і досвідченим воякою, мудрим правителем і ревним патріотом своєї країни, але саме за часів його королювання появились іспанці, що підняли проти нього всіх його союзників-індіанців і завоювали Мексику, розгромивши її головний осередок — Тенохтілан. Іспанцям допомагали мексиканські племена тотонаків, тласкаланців та інших, що боролися за волю своїх країн од ярма ацтеків та тескуків.

До стор. 113. — „О л л е а п о т р і д а“ — дивись примітку до стор. 3. — „Г а р б а н ц о“ — галушки, клецьки з гороху. — „С о т н я т и с я ч

індіянців станом стали в Мексико" — за обрахунком самого Кортеса індіянців було двісті тисяч. — Арабески — складне, фантастичне плетиво ліній, яким араби оздоблювали різні речі, стіни будинків, сторінки в книжках, зброю і т. п.

До стор. 115-116. — Гідальго — шляхтич, лицар еспанський. — „Приснодіва“ — „вічна дівчина“, себто „матір божа“, Марія. — „Mater dolorosa“ — скорбна мати Ісусова. — „Сотні півтори еспанців полягло в той день у бої“ — про цю ніч одступу, проф. Геблер пише: „Майже з першого кроку доводилося брати штурмом дамбу, що мала до двох кілометрів довжини. Кортес вибрав для відступу ніч у тій надії, що вночі небезпека буде менша. Але вороги вже давно були до цього підготовані. Вони вже були на місці, дуже нападали на його з обох боків і бились із човнів, пробивши в різних місцях насип. Град стріла і каміння сипавсь на еспанців. Кортес заготував мости для того, щоб перекинути їх через прориви насипу, і через перший прорив йому дійсно пощастило перейти. Та вже на другому прориві завзятий натиск зі всіх боків наробив стільки розруху, що моста поставити не пощастило. Маси тіл падали в провалля, а ті, що втікали, бігли по трупах, щоб дістатись до суходолу“. „Індіянцями командував цієї, для еспанців такої „сумної ночі“ (posche triste), хоробрий король Куїтлагуак“. „І тільки там, біля кипарису, що й досі зберігається як пам'ятка „сумної ночі“, вдалося хоч трохи впорядкувати відділ еспанців. Втрати, що їх мали еспанці, були величезні. Дві третини всіх еспанців та ще більший відсоток їх спільників-туземців упало або потрапило в полон, щоб загинути на вівтарях божків. Всі гармати й більшу частину рушниць втрачено, а 46 (із 67) коней убито. Із золотих скарбів Кортес зберіг лише п'яту, королівську частину, а решту роздав своєму військові; але підчас жахливої різни майже все те загинуло“ (Геблер).

До стор. 117. — Ім'я англійського митця-маляра було не Генрі, а Джон Мартін. (Анрі Мартен — ім'я французького історика).

До стор. 118. — Базель — місто в Швейцарії. — „Mannken Piss“ — статуя хлопчика, що мочиться в басейн з водою, стоїть в м. Брюсселі, як патрон (опікун) міста. — Орнат — церковний одяг католицький. — Клир — попи. — Те деум — церковний гимн католицький, що відповідає православному „Тебе поєм, тебе благословим“.

- До стор. 119. — „Містерійні драми“ — середньовічні церковні вистави, в яких зображено страждання, смерть і воскресіння Христа. У нашій старій літературі в теж кілька містерій, як напр. „Слово про збурення пекла“ та драми Довгалевського, Дмитра Туптала (Ростовського), Лаврентія Горки, Сильвестра Ляскоронського та інших.
- До стор. 121. — Канібали — людоїди центральної Америки. — „Derpofundis“ — католицька церковна пісня, що цими словами („З глибини...“) починається. — Абатка — настоятельниця католицького жіночого монастиря.
- До стор. 122. — „Miserege!“ — дивись примітку до стор. 91.
- До стор. 124. — Піетет — пошана до святощів, побожність.
- До стор. 125. — „Вікове пророкування“ — індіанці, побачивши вперше еспанців, гадали, що це до них повертається їх напівмітичний король Кетцаль-Коатль („Крилатий змії“), якого вони шанували як бога в закритих божницях безкровними жертвами. Цей бог-король, за пророцтвом ацтекських жерців, мав повернутися до свого народу зі сходу сонця, з-за моря, де знаходилось найвище небо. (До приходу еспанців ацтеки вже перестали були приносити своєму національному богові Відліпудлі криваві людські жертви. Але коли їх зброя й безкровні жертви богам не змогли спинити навали чужоземних „бородатих“ завойовників, треба було особливо благати бога війни про перемогу і тому кривавий культ Відліпудлі відновився).
- До стор. 127. — Вельзевул, Аштарот і Беліал — колишні фінікійські божества, що їх єврейська релігія, а за нею й християнська, обернула на чортів „князів пекла“, підвладних Сатані-Люциферу. — Ліліт — за раввінською легендою — це перша жінка Адама, потім диявол в особі жінки. Ліліт, будучи з Адамом однакового походження (біблія: „Битіє“ 1,27), не хотіла підкоритися чоловікові. Єва, жінка з ребра Адамового, відіпхнула Ліліт, і ось живе ота Ліліт, як шкідлива примара, що зводить чоловіків і шкодить дітям. В її красивому волоссі гніздиться маса чортів. В її обличчі чоловік бачить для себе найдорожчу істоту. Голова її — голова Медузи.
- До стор. 128. — З „Ляментаций“ („Нарікань“), до нашого видання не ввійшов лише перший вірш п. з. „Лісова самота“, що є прологом до цілого циклу. Це найбільша, але, на наш погляд, і найслабша річ цілого циклу. — По-українськи „Ляментаций“ по-

являються як цілість тут уперше. Окремі поезії з цього розділу перекладали: І. Франко, Аг. Кримський, М. Вороний, Леся Українка, А. Йонін і я. „Auto-da-fé“ переклав А. Кримський. („Посохлі фіялки... зажовкля стрічка“... — надруковано в „Пальмовому Гиллі“ т. I—II „Екзотичні Поезії“, — друге видання. Звенигородка на Київщині, 1902 р. в розділі „Із Гайневих пісень“, стор. 105—120). „Світовий лад“ переклав Мик. Вороний („Світова річ“ — надруковано вперше в ж. „Літературно-Науковий Вістник“ 1904 р., книжка IX, сторінка 311). Так само йому належить єдиний досі укр. переклад „Побачення“ („Зустріч“ — надрукований у „Літ.-Наук. Вістнику“ 1904 р., кн. IX. стор. 311—312). „Тітку Турботу“ переклав Ів. Франко („Бабуся Грижа“ — надруковано вперше в журналі „Друг“, Львів 1877 р. ч. 5). Переклад вірша „Вона гасне“ дав Аг. Кримський („Загасла!“ — у „Пальмовому Гиллі“ т. I—II, друге видання, Звенигородка на Київщині, 1902 р. в розділі „Із Гайневих пісень“ стор. 105—120). Найбільшої кількості перекладів з цього розділу „Романсеро“ дочекалася в нас остання річ циклу „Лазар“, а саме „Enfant perdu“, яку досі було перекладено аж чотири рази. Перший хронологічно появився переклад Аркадія Івановича Йоніна, львівського студента, що підписався літерою „А...“ („Пропаща дитина“ — надр. в журн. „Правда“ 1873 р. ч. I). Другий переклад цієї поезії дав Іван Франко (вперше появився в виданні „Вибір поезій Гейнріха Гейне: Німеччина. Байки для дітей. Переклав і пояснив Іван Франко“. Накладом товариства „Академічне Братство“, Львів 1892 р.). Третій щодо часу переклад належить Лесі Українці (появився вперше в журн. „Вільна Україна“ 1906 р. ч. III). Нарешті, четвертий переклад — мій (у виданні „Гайнріх Гейне — Сатира та інші політичні поезії“, Переклад Д. Загула. „Бібліотека Книгоспілки“. Серія гумору й сатири № 5. Харків, 1923 р. ст. 62—63). В цьому самому виданні появився й мій перший переклад поезії „В жовтні 1849“ (стор. 48—50). Крім цього у виданні „Часу“ — „Сатира й Гумор“ (упорядкував Василь Атаманюк, Київ 1926 р.) появилися ще такі мої переклади з „Ляментаций“ Гейне: „Побожна Пересторога“, „Хід життя“, („Світовий лад“) і „Воскресіння, з мертвих“ (на стор. 101, 115 і 124—125). Таким чином до цього нашого видання в українських перекладах ми мали лише 9 поезій з розділу „Ляментаций“. Решта поезій появляються тут українськи вперше.

- До стор. 129. — Атриди — сини еллінського мітичного царя-героя Атрея — Агамемнон і Менелай. Агамемнон — головний привідця грецьких військ, що десять років воювали Трою, а Менелай — чоловік відомої з переказів „Іліяди“ прекрасної Гелени, що через неї й вибухла троянська війна (дивись примітку до стор 11-ої першого тому цього видання). — „Еспанськими Атридами“ вивів тут Гайне короля Педро Жорстокого (1334—1369) і його брата Фредрега, гротмайстра Калятравського католицького ордену еспанських лицарів. — Локуста — староримська отруйниця.
- До стор. 130. — Посада — еспанський шинок, коршма. — Фамаслава, розгонос.
- До стор. 131. — Коїмбрі, Калятрава, Аלקансор — міста в Іспанії.
- До стор. 132. — Сієрра-Невада — гори в Іспанії.
- До стор. 133. — Жабо — широкий круглий комір, що стирчить навколо шиї мов тарілка.
- До стор. 135. — Валтасар, цар Вавилону, що про нього читаємо в біблій, ніби кінець йому передвістила вогненна рука на стіні палацу словами: „мене, текель, упарсін“. — Голова Медузи — в старовинній грецькій мітології жадлива голова Горґони (Медузи), що замість волосся має гадюки. Хто побачить цю голову, той кам'яніє з жаху. Тримає її в руках „бог богів“ Зевес.
- До стор. 137. — Генріко Транстамаре — побочний син від батька Педро Жорстокого; цей брат убив „Жорстокого“ вже після бою і захопив еспанський королівський престол 1369 р.
- До стор. 139. — Сенешаль — високий сан найстаршого доглядача над столом королівським.
- До стор. 139-140. — Під „Екс-живим“ і Брутом тут Гайне розумів поета сорокових років минулого віку Георга Гервеґа (дивись примітку до стор. 24-25 і до стор. 45). — Кассій — дивись примітку до стор. 37-38 і до стор. 18. — Мацера — кепський німецький поет тридцятих років XIX віку.
- До стор. 140-144. — „Екс-вартовий“ — дивись примітку до ст. 37-36. — „Інтендантом штукарів“ — поет Дінґельштедт був у Мюнхені, столиці короля баварського Людвіґа I деякий час директором театру. — „Бок“ — назва німецького (мюнхенського) чорного пива. — Дунський князь — це принц Гамлет із трагедії Шекспіра. — Масман, Ганс Фердинанд (1797—1874), що під впливом патріотичного чаду видавав свої книжки з німецької ста-

ровини, які не мали наукового значіння. Про Масмана дивись ще примітку до стор. 32. — „Шеллінг“ — дивись примітку до стор. 27-28. — „Оснувач Вальгалі“ — баварський король Людвіг I; про нього в примітці до стор. 32. — „Шпаргалами“ Гайне називає його вірші, бо король любив і віршувати. — „Собака Герреса“ — Йоган Йосиф Геррес (1776—1848), німецький романтик першої половини XIX століття. 1807 р. він випустив свою надто ентузіастичну працю „Про німецькі народні книжки“, але згодом і сам безнадійно заплутався в своїх тлумаченнях старонімецьких мітів, у народній поетичній символіці та в містиці. На початку революції в Франції молодий і дотепний Геррес був піддався впливам революційних настроїв, але за часів реакції, разом з Фрідріхом Шлегелем, що перейшов до католицизму, Геррес „очунав од чаду революції“, як каже проф. Ріхард Майр („Наука, мистецтво й освіта Зах. Європи од XVI віку до нашого часу“) і почав проповідувати поворот до феодальних станових або церковних установ минулих віків, почав марити про новий світовий лад, цілком неподібний до того, що він бачив довкола себе; він маячив величчю середньовічних німецьких імператорів, тими порядками, коли католицька церква з її інквізицією мала необмежений вплив на хід європейської історії. Реакція не помилилася й його, „вірного собаку“ реставрації, і вигнала його з Німеччини, але це вже не нарозумило Герреса і він до самої смерті (1848 р.) лизав ту руку, що біла й його. Син Герреса працював у тому ж напрямку, що й його батько. — „Monacho Monachorum“ — місто Мюнхен. — „Ульріх Гуттен“ (1488—1523) — знаменитий гуманіст епохи „Відродження“. Він був найзавзятішим прихильником клясичної освіти і, мавши не-аби-який політичний хист, намагався в останні роки свого життя робити й практичні висновки із своїх знань; він, одинокий зі всіх гуманістів, розумів значіння тогочасного соціального руху. Останні свої твори писав він вже не по-латинськи, а по-німецьки, щоб вони дійшли до маси, але, зломлений невдачами, помер у великих злиднях, не дочекавшись жадного співчуття од своїх сучасників. Найбільшу популярність мав його твір „Epistolae virorum obscurorum“ (Листи темних людей), гостра сатира на обскурантизм тогочасного чернецтва. — Еразм Роттердамський — дивись примітку до стор. 107. — Віттенберг — університетське місто (з 1502 р.), де розвивався гуманізм за часів викладачів-гуманістів Шварцгерда-

Меланхтона (з 1518 р.) та інших. Віттенберг був центром реформації; тут Мартин Лютер викладав філософію й богослов'є. — Зіккінген Франц — лицар з часів реформації й селянської революції в Німеччині, однодумець гуманістів і реформатора Лютера. — „Gaudeamus igitur!“ — відома студентська пісенька. — „Alia est iacta!“ (жеребка кинуто) — вислів Юлія Цезаря перед переходом через річку Рубікон (49 р. до хр. ери). Цезар вирішив перейти з своїм військом цю межу своєї провінції Галлії й захопити владу в Римі в свої руки, ставши з консула імператором. Це йому й пощастило зробити. — „Ноги поступові“ — дивись прим. до стор. 17-18 і 37-38. — „В німців чоботи тісні“ — (дивись поезію „Обіцянка“ на стор. 27: „Не ходитимеш болотом без чобіт, німецька воле! Ми покриєм тіло голе, ще й обуем трохи згодом“).

До стор. 144-145. — „Плятеніди“ — наслідувачі й прихильники поета графа Августа Плятена-Галлермюнде (1796 — 1835). Після походу на Наполеона (1815) Плятен, німецький офіцер, взявся до поетичної творчості. Його свого часу вважали за найкращого майстра німецької віршової техніки. Писав оди, сонети, газелі, баллади, комедії тощо; опрацьовував по німецьки арабські казки. Виступав проти поетів-епігонів „бурі й натиску“ та проти романтиків. Його творчість була бездоганна щодо чистоти мови й вишуканості форми, але суха, бездушна, без емоції й настрою. — Родус — острів у Греції, де процвітало мистецтво танцю (хореографії). — Лессінг і Вілянд — клясики німецької літератури, як і Шіллер та Гете. — Напад на Плятена з боку Гайне був не цілком заслужений. Цієї образи прихильники Плятенові не пробачили Гайне ніколи.

До стор. 145. — „Мітологія“ — грецька введена тут з одного лише боку, з боку зводництва. Зевес звів Європу, перекинувшись у бика, Данаю — золотим дощем, Семелу — срібною хмаркою, а Леду — обернувшись на лебедя.

До стор. 146. — Матільда — Крещендія Євгенія Мірат, дружина поета, з якою він жив у Парижі, почавши з 1834 року. Вона була продавниця в обувній крамниці своєї тітки. Гайне вважав її за найкращу зі всіх своїх коханок і підпав був цілком під її вплив, аж до втрати самоповаги. 1835 року поет спровадив її до свого помешкання й почав відрекондовувати її своїм друзям як „пані Матільду Гайне“ і при тому дуже її ревнував. Матільда не мала

певної освіти, вона не розуміла навіть, чим Гайне займається. Поет послав її до якогось дівочого пансіону, де б вона хоч трохи виховалась. Матильда була негосподарна й марнотратна; гроші поетові йшли на її одяги та розваги, але Гайне не переставав турбуватись за неї та ревнувати її. 1841 р., перед поединком з Соломоном Штравсом (із-за образи жінки Штравсової, Жанетти Воль, приятельки Берне, що про його Гайне написав книжку), Гайне взяв шлюб із Матильдою, побоюючись, що по його можливій смерті вона зостанеться незабезпеченою сиротою-вдовою.

До стор. 147. — „Старого Дарія постеля і трон“. — Після перемоги над армією перського царя Дарія III Кодомана, в битві біля Ісси (333 до хр. ери), до рук переможця Олександра Македонського потрапив головний царський табір і гарем Дарія, в якому були: мати Дарієва — Сізігамбіда, дружина царя — Статира, син і дві дочки Дарієві. 324 р. в столиці Персії Сузах Олександр взяв шлюб із старшою дочкою Дарія — Статирою, а друг його Гефестіон — з молодшою принцесою — Дрипетисою. 323 р. Олександр помер у новій світовій столиці Вавилоні, здобувши до смерті майже весь тодішній культурний світ.

До стор. 148. — „Кацен-ямер“ — настрої після похмілля.

До стор. 151. — „Ауто-да-фе“ — масове спалення засуджених в Іспанії й Португалії за часів „святої інквізиції“ — церковного католицького суду. — „Малий божок“ — божок кохання, амур.

До стор. 153. — „Світовий лад“ написано на цитату з євангелії: „Бо всякому, хто багато має, дасться ще й примножиться, а від того, хто мало має, візьметься й те, що він має“. (Єванг. од Матвія, гол. 25, в. 29).

До стор. 154. — Геллерт, Христіан Фюрхтегот (1715—1769) — німецький буржуазний поет, байкар і романіст епохи „Просвіти“. Він „гай сав на гордім коні“ фантазії, головню в своїх байках та казках, якими здобув собі чималу славу. (1746—1748).

До стор. 155. — „Воскресіння з мертвих“ — написано, щоб висміяти біблійську й євангельську віру в „страшний суд“, про який читаємо в пророків (Єзекіїла, гол. 37, вірші 1—10; Даниїла, гол. 12, вірші 1—3) і в „Апокаліпсі“ (гол. 20, вірші 11—15) та в євангеліях (од Матвія, голова 25, вірші 31—46; г. 13, в. 49; г. 16, в. 27; і т. д.).

До стор. 157. — „Спогад“ написано для сестри, поетової Шарлоти Гайне. Про подію, згадану в цьому віршові, Гайне писав

у „Картинах з подорожі“ таке: „І маленького Вільгельма поховано там, і я в цьому винен. Ми були шкільні товариші в францисканському монастирі і часто гралися по той бік монастиря, де Дюссель протікає між двома мурами; раз якось сказав я йому: „Вільгельме, дістань-но кішку, що впала туди!“ — і він весело вибіг на кладочку, перекинуту через річку, почав кликати з води кішку, але сам упав туди, а коли його витягнули, він був мокрий і мертвий. А кішка жила ще довгенько після цього“. (Ідеї. „Книга ле-Гран“, розділ 6).

- До стор. 157.158. — „Ерлік“ — прізвисько, що по нашому буде „Чесний“. — Лукреція — що вбила Тарквінія Суперба в старовинному Римі. — Вольтер (дивись примітку до стор. 76) написав епопею „Генріяду“, де вихваляв короля Генриха IV, як ідеального, освіченого монарха. — Клопшток — (дивись примітку до стор. 1861 I-го т.) — Канова Антоніо (1757—1822), тревізіянець — славетній італійський скульптор, що жив у Римі. Його твори, в античному ідеальному стилі, мають чимало й од стилю рококо; багато в них сантиментальности. Статуї грецьких та римських богів і героїв, ба навіть пам'ятники сучасникам, виходили з-під різця Канови якимись м'якими, граціозними, кокетливими, гладенькими й безкостими. — Про Масмана в багатьох попередніх примітках. — Син Тетіди — грецький легендарний герой з часів Троянської війни, — Ахіль, якого можна було поранити тільки в п'яту. — Дюма Олександр-старший (1803—1870) — відомий французький письменник-романіст. Один із найплодовитіших белетристів Франції, що обернули белетристику в виробничий промисел і фабрикували масові продукти за допомогою багатьох співробітників. Напів-мулат — Олександр Дюма, головний представник торговельної фірми „Дюма і Ко“. — стояв на чолі цієї літературної фабрики. Це була людина з геніяльною винахідливістю й практичним умом та прекрасний оповідач; він затопив театральні сцени й бібліотеки для читання своїми численними літературними фабрикатами, з-між яких найбільшу популярність мали романи „Граф Монте-Крісто“ і „Три мушкетери“.
- До стор. 153-154. — „У врат золотих“ та „Ввіходь же у спокій владики!“ — вирази, взяті з євангелії.
- До стор. 160. — Соломон — цар Ізраїля й Юди, якому приписують авторство книги любовної лірики „Пісня Пісень“. В цій книзі оспівано кохання красуні Суламіти до царя Соломона.

- До стор. 161. — „Dolce far niente“ — солодка безтурботність.
- До стор. 162. — „Кадош“ — єврейська молитва над померлим. — Монмартр — паризький цвинтар, де поховано Гайне. — Матільда — дружина поетова (дивись примітку до стор. 146). — Павліна — або Поліна — компаньйонка Матільди. — „Pauvre honte!“ — по-французьки: „нещасна людина“.
- До стор. 164. — Танатос — бог смерти в грецькій мітології. — Про Матільду дивись примітку до стор. 146.
- До стор. 165—167. — В жовтні 1849 р., коли (після революційної бурі 1848 р., що захопила була не тільки Німеччину а й Австрію та Угорщину), настала знову чорна реакція по всіх європейських країнах. — Флякк Горадій — римський старовинний поет, що втік з бою під Філіппі (42 р. до христ. ери). — Зонтаг — славетня співачка. — Франц Ліст — відомий композитор, родом угорець (1811—1886). Жив деякий час у Парижі, потім у Ваймарі, де талант великого музики досяг вершини свого розвитку. Тут появились найкращі його речі, „симфонічні поеми“: „Тассо“, „Орфей“ „Прометей“, „Мазепа“, „Гамлет“, „Hungaria“, „Бій гуннів“, „Симфонія Фавста“, „Симфонія Данте“, „Легенда про св. Франциска“, „Роки мандрівок“, „Що чути на горі“, „Прелюдії“, „Héroïde funebre“ і т. д. Релігійний з дитячих своїх років, Ліст, після невдалого залицяння до княгині Вітгенштайн, став священником (1865 р.) і з цього часу почав творити виключно релігійні речі. — Його на кривавих угорських степах москаль та кротат іще досі не вбили“ — Угорську революцію придушила російська армія генерала кн. Паскевича та вірні австрійцям кротатські військові частини, що боролися проти мадярського національного гніту, бо Кرواتія й Славонія належали до угорської держави. — „Отак я лежав“... слова ці взято з п'єси Шекспіра „Генрих IV“ (слова Фальстафа).
- До стор. 167. — „Отілія“ — героїня Гетевої повісти „Вибір за спорідненням душ“ (Die Wahlverwandschaften).
- До стор. 170. — „Enfant perdu“ — пропаша дитина.
- До стор. 171. — „З поетичної спадщини“ перекладали в нас дуже мало. Нам відомі переклади двох віршів, що їх дав Мик. Вороний, один вірш переклав Аг. Кримський і два вірші Ів. Франко. З уміщених у цьому виданні віршів досі був відомий тільки переклад Франка: перший вірш розділу „До Лазаря“ — у Франка

„Вічне питання“ (в „Думи і пісні найзнатніших європейських поетів“. „Дрібна бібліотека“, Львів, 1879 р.).

До стор. 171. — „смикати чорта за хвіст“ — французька поговірка „tirer le diable par la queue“ — настирливо випрохувати грошей. — Екю — французька срібна монета.

До стор. 172. — Ексеґеза — пояснення неясних місць із біблії чи євангелії. — Про пророка Ілля й про круків — з біблії (Третя „Книга царств“, голова 17, вірші 1—6).

До стор. 173. — „Геній майстра Джіякома“ — колись дуже популярного композитора Маєрбера (про нього дивись примітку до стор. 147-ої І тому).

До стор. 175. — „Miserege!“ — дивись прим. до стор. 91.

До стор. 176. — „Перевертневі“ — якомусь одному з колишніх друзів Гайне, що перейшли до табору клерикалів-реакціонерів. Шлегель Фрідріх (дивись примітку до стор. 28) і Карл Галлер перейшли теж на католицизм і зробились фанатичними його оборонцями. — Бурк (Берк) — відомий політичний діяч Англії, що за часів англійських воєн за визволення виступав ревним захисником народоправства, але разом з цим був запеклим ворогом французької революції.

До стор. 177. — Притча — приклад, вигаданий для того, щоб доказати якесь непевне, не цілком зрозуміле твердження. Притча висловлює якусь певну ідею „іномовно“, алегорично, в оповіданні про людей. Відомі в нашій літературі притчі Ів. Франка (в збірці „Мій Ізмарагд“). Тут Гайне має на думці т. зв. „євангельські притчі“, як напр. притчу про Лазаря, про блудного сина і т. п. — Гіпотеза — логічне припущення, яке має заповнити прогалину в нашому емпіричному (взятому з досвіду) пізнанні, зв'язати різні емпіричні пізнання в якусь певну цілість і дати попереднє пояснення якогось явища чи цілої низки явищ. Гіпотеза „витримує критику“, коли життєві факти її не заперечують, і тоді вона в наукова; якщо ж гіпотеза стоїть у суперечності до фактів з нашого досвіду, то вона „падає“. — Догма — те саме що й теза, теорема; тут мова про релігійні догмати; це за Гарнаком „понятливо зформульовані й для науково-апологетичного застосування виражені християнські твердження віри. Змістом цих тверджень є пізнання бога, світа й божих установлень“.

До стор. 179. — Химера — жахливий привид у грецькій мітології — страшна потвора, що дихала вогнем; спереду мала вона

вигляд лева, частина тулуба її була подібна до гірської кози, а зад і хвіст її — зміїні. Вбив цю химеру мітичний лікійський герой Беллерефонт, нащадок Гола, внук Сізіфа. — Лета — за грецькою мітологією — річка, що тече в підземному царстві померлих, у країні тіней. Напившись води з цієї річки, душа (тінь) померлого забуває все, що було на землі, тому цю воду й називають „водою забуття“.

До стор. 183. — „Сфінкс“ — потвора що її статуя стоїть в Єгипті біля піраміди Хеопса. Голова й груди в сфінкса — жіночі, а лапи, тулуб і хвіст — лев'ячі. На губах сфінкса — вічна таємнича усмішка, якої „ніхто не може збагнути“. Останніми часами в середині Сфінкса знайшли просторі кімнати, цілий храм, що служив колись для єгипетського релігійного культу. — Син Йокаста — один з грецьких героїв Кадмеї (внук мітичного Кадма, син його дочки, цариці Йокаста, і її чоловіка Лая) — Едип („опухлоногий“). Лаві й Йокасті оракул сказав, що син їх буде колись убивцею батька й чоловіком рідної матері. Як тільки Едип народився, його кинули в лісах на горі Кітероні, на поталу диким звірям. Але пастухи Корінського царя Поліба знайшли його й привесли бездітній цариці Мерові, яка зраділа, що матиме хоч прийомного сина, й залишила його в себе. Едип спершу не знав, що Поліб і Мерапа нерідні батьки йому. Потім, довідавшись про це, він пішов шукати своїх рідних. Дельфійський оракул сказав йому, щоб він уникав своїх рідних батьків, бо коли знайде їх, то вб'є батька, а матір візьме собі за жінку. Наляканий цим пророцтвом, Едип вирішив не повертатися назад у Корінську землю, де міг зустрітися, як він гадав, зі своїми батьками. Блукаючи по світі, він зустрівся з царем Лаєм. Супутник царський зіпхнув з дороги непоказного чужинця Едипа, а цей за це скопився з ним до бійки і вбив його, а також і свого батька Лая, який підбів був рятувати свого супутника. Так здійснилась перша частина пророцтва, хоч Едип про це нічого й не знав. Подорожуючи далі по Беотії, герой бачив, як цей народ мучить лиха потвора — Сфінкс, яка зупиняє людей, ставить їм загадкові питання, а що ці не можуть загадок тих відгадати, то потвора їх пожирає. Хто цю потвору усуне, тому народ обіцяє віддати в нагороду, незайнятий від смерті Лая, царський трон і його дружину. Бездомний юнак побачив тут нагоду здобути собі за одним разом нову батьківщину, престол і дружину, тож не вагаючись пішов до Сфінк-

са. Сфінкс завдав йому загадку: „Хто ходить вранці на чотирьох, в південь на двох, а ввечері на трьох?“ Едип відгадав, що це людина так ходить: немовлям на чотирьох ногах, дорослим на двох, а на старість з палицею. Сфінкс кинувся тоді з кручі в провалля і зник там, а Едип дістав царство свого батька й узяв собі царюю Йокасту, свою рідну матір, за жінку, не знаючи того, що вже справдилась і друга частина пророцтва. Коли це все відкрилось, Йокаста вбила себе, а Едип виколов собі очі й пішов, прогнаний від рідних дітей, з вірною лише дочкою Антигоєю, в іншу країну, де й помер після довгих мук, а прокляття за його гріх упало на його нащадків. Цей міт опрацював у своїй трагедії „Цар Едип“ грецький драматург Софокль.

До стор. 184. — „Три баби“ — це парки (мойри) з грецької мітології, богині долі, що прядуть нитку людського життя, а потім її обривають. Парки живуть у Гадесі, царстві тінів.

До стор. 185. — „Status quo“ — „стан, який був і раніше“; в „statu quo“ — в тому ж стані, що й раніш.

До стор. 186. — Жінка Зігфрідова Крімгільда знала, що її чоловіка-героя можна вбити тільки в плече, і звірилась із цим ворогові Гагенові, який і вбив Зігфріда. (З пісні про „Нібелунгів“).

ЗМІСТ

Гайне в українських перекладах — О. Бургардт. . . V

СУЧАСНІ ПОЕЗІЇ

Олеа

Мулатство	3
Символіка нісенітниць	4
Пиха	6
Мандруй	7
Зима	8
Давня пісня під комінком	9
Тужіння	10
Гелена	—
Мудрі зорі	11
Янголи	—

Примітні поезії

Доктрина	13
Адам перший	—
Пересторога	14
Політичному поетові	15
Бурхливі зідхання	—
Колишньому гетеанцеві	16
Таємниця	17
На приїзд нічного дозорця до Парижу	—
Виродження	18
Гайнріх	19
Тамбур-мажор	20

Корабель життя	22
Новий єврейський шпиталь у Гамбургу	23
Георгові Гервегові	24
До Георга Гервега	—
Тенденція	25
Дитинка	26
Обіцянка	27
Китайський імператор	—
Новий Олександр	29
Хвалебни королеві Людвігові Баварському	32
Церковний радник — Прометей	36
До нічного вартового	—
До заспоковння	38
Світ навиворіть	39
Просвітління	40
Німеччина (написано влітку 1840 р.)	41
Почекайте тільки!	42
Фрагмент	—
Шлезькі ткачі	43
Спогад із жахливих днів Воронокутська	44
Авдівнція	45
Міхель після березня	47
Мандрівні щурі	48
Дуелі	50

РОМАНСЕРО

Історії

Як хтось невірний став тобі	55
Рампсеніт	56
Шельм фон Берген	59
Валькірії	60
Пісня маркетанки	61
Порятівник	63
Долина горя	—
Невольницький корабель	64
Філянтроп	70
Едуард	73
Карло I	—

Марія Антуанета	75
Помаре	77
Бог Аполлон	80
Два герої	85
Золоте теля	87
Цар Давид	88
Король Ричард	89
Азра	—
Христові наречені	90
Пфальцграфиня Ютта	92
Маврський король	93
Жофруа Рудель і Мелісанда Тріполі	95
Нічна плавба	98
Поет Фірдусі	99
Віцліпуцці	106

Ляментації

Те щастя — дівка легко-люба	128
Еспанські Атриди	129
Екс-живий	139
Екс-вартовий	140
Плятеніди	144
Мітологія	145
В альбом Матільді	146
До молоді	—
Недовірливий	147
Похмілля	—
Хатній мир	148
Тепер куди?	—
Стара пісня	149
Статечність	150
Стара троянда	151
Auto-da-fé	—

Л а в а р

Світовий лад	153
Огляд назад	—
Воскресіння з мертвих	155
Передсмертний	156

Босляцтво	156
Спогад	157
Недосконалість	—
Побожне попередження	158
Охололий	159
Соломон	160
Пропаші мрії	—
Поминки	162
Побачення	—
Тітка Турбота	163
До янголів	164
В жовтні 18-9	165
Зловістий сон	167
Вона гасне!	168
Заповіт	169
Enfand perdu	170

З поетичної спадщини

1. Жив собі чорт старенький	171
2. По цей і по той бік Райну	—
3. Раціоналістична ексегеза	172
4. В жадохі спокою	—
5. Щоб не згадувать за нього!	173
6. В кого серце єсть, а в серці	174
7. Вічносте! довгенька ж ти!	—
8. Хвилі, дні, віки з роками	175
9. Добра порада	—
10. На пам'ять	176
11. Перевертневі	—

До Лазаря

1. Кинь оті побожні притчі	177
2. Оце ж мою голову чорна жона	178
3. О, як повільно він повзе	—
4. Я по шляху колись багато	179
5. Я бачив, як вони сміялись	180
6. Ти підлітком була—русявка чемна	181
7. Тебе мого розсудку суд	—

8. Мов блискавка, мов промінь ясний	182
9. Образ справдішнього Сфінкса	183
10. Сидять на розпутті три баби	—
11. Не прагну до чертогів божих	184
12. Я вночі з одчаю й муки	185
Примітки й уваги	187

